

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2

ประวัติและความเป็นมาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย ถือกำเนิดมาจากสำนักฝึกหัดข้าราชการพลเรือนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2442 ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนมหาดเล็ก" เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2445¹ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็นสถาบันอุดมศึกษาและพระราชทานนามว่า "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2453² และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานขึ้นเป็น "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" เมื่อ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459³

*คำว่า "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" ได้มีวิธีการปรับการเขียนหลายครั้งด้วยกัน ทั้งที่มี ทศกษัตราที่ "ณ" และไม่มีทศกษัตราที่ "ณ" แต่ผู้วิจัยจะขอเขียนแบบที่มี ทศกษัตราที่ "ณ" ซึ่งเป็นคำที่ "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" ใช้อยู่ในปัจจุบัน.

¹"ประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก รัตนโกสินทรศก 121," ในประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17-18 (ร.ศ.118-121), หน้า 338-339.

²"ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทรศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ศ. 4/30.

³"ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ," ราชกิจจานุเบกษา 34(15 เมษายน 2460) : 20-21.

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองบ้านเมืองใหม่ โดยเฉพาะการเพิ่มหน่วยราชการจาก 7 กระทรวง เป็น 12 กระทรวง* เมื่อ พ.ศ. 2435^๔ การที่พระองค์เพิ่มกระทรวงขึ้นอีก 5 กระทรวงนี้ มีผลทำให้ "เสนาบดีเจ้ากระทรวงต้องแสวงหาผู้ที่มีความรู้ ผู้ที่ได้อศึกษา เช่น นักเรียนที่ได้รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนต่าง ๆ มาเป็นเสมียน"^๕ การขยายตัวของระบบราชการทำให้มีการขอตำแหน่งข้าราชการสัญญาบัตรให้กับขุนนางใหม่ ๆ มากขึ้นตามพระบรมพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปฏิรูปหน่วยราชการ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าไม่ทรงคุ้นเคยเวลาจะเลื่อนตำแหน่งข้าราชการ เนื่องจากไม่ทรงทราบพื้นฐานการทำงานมาก่อน ทรงมีพระราชปรารภที่จะตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพด้วยความหวังใญ่ว่า

... ขุนนางที่เป็นขึ้นใหม่ในชั้นหลังนี้ไม่มีใครทรงรู้จัก แต่ก่อนมาลูกผู้ดีที่จะทำราชการ ย่อมถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รุ่นหนุ่ม ในเวลาเป็นมหาดเล็กได้เฝ้าหน้ารับราชการอยู่ในพระราชสำนัก ทรงรู้จักแทบทุกคน ... แต่เดี๋ยวนี้ขุนนางขึ้นจากเป็นเสมียนตามกระทรวงเป็นพื้น ไม่เคยเป็นมหาดเล็ก จึงไม่ทรงรู้จัก...^๕

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภดังนี้ เนื่องมาจากว่ามหาดเล็กในสมัยนั้น (พ.ศ. 2441) เป็นมหาดเล็กที่เลื่อนฐานะขึ้นมาจากเสมียนสังกัดกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างจากมหาดเล็กสมัยก่อนที่ถวายตัวรับใช้พระองค์ตั้งแต่เด็ก ๆ ทรงรู้จักนิสัยใจคอกันมาก่อนจะเข้ารับราชการ เมื่อเป็นดังนี้พระองค์ก็ทรงหวังใญ่และกังวลมาก โดย

*โปรดดูเพิ่มเติม กระทรวงทั้ง 12 กระทรวง บทที่ 1.

^๔"ประกาศตั้งกระทรวง และตำแหน่งเสนาบดี รัตนโกสินทรศก 111," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13-14 (ร.ศ. 110-113), หน้า 93-98.

^๕เรื่องเดียวกัน.

^๕สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก," ใน นิทานโบราณคดี (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ, 2511), หน้า 238.

เฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากทรงมีพระราชดำริที่จะจัดระเบียบการปกครองหัวเมืองสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ความจำเป็นที่จะคัดเลือกคนที่จะรับราชการ "ต่างพระเนตรพระกรรณ" ของพระองค์ในระดับต่าง ๆ จึงมีมากขึ้น⁷ เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง ผู้ที่ออกไปปฏิบัติงานตามหัวเมืองก็เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระองค์ที่จะไปปกครอง ดูแลทุกข์สุขของประชาชนแทนพระองค์ ความจำเป็นที่จะต้องเลือกสรรผู้ที่มีความรู้ดี ประกอบกับการเป็นคนดีด้วย จึงทำให้พระองค์ทรงกังวลมาก สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ทรงมีพระราชดำริสันนิษฐานว่า กระทรวงมหาดไทยซึ่งพระองค์ทรงรับผิดชอบอยู่นั้น ต้องการคนเข้ารับราชการมากกว่ากระทรวงอื่น ๆ จึงทรงกราบบังคมทูลเสนอให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในกรมมหาดเล็ก เพื่อแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสำนักฝึกหัดวิชาราชการพลเรือนสังกัดกระทรวงมหาดไทยขึ้นที่ ตึกศาลาลูกขุนใน จัดการศึกษาเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า "ชั้นเสมียนเอก" ประกอบด้วยวิชาที่เรียนคือ วิชาเสมียน ภูมิศาสตร์ ราชคัมภีร์ พงศาวดาร วิทยาศาสตร์เบื้องต้น จรรยา⁸ ชั้นกลาง เรียกว่า "ชั้นนักเรียนปกครอง"⁹ ฝึกงานวิชาสารบรรณวิธีปฏิบัติในกองเสมียนตรา ศึกษากฎข้อบังคับราชการภายในกระทรวงมหาดไทย จากนั้นจึงไปฝึกหัดวิชาปกครองท้องที่ ณ มณฑลที่มีการสอน¹⁰ ส่วนผู้ที่ไม่ปรารถนาจะออกไปฝึกงานตามหัวเมือง ก็ให้ฝึกงานในกรมในกรุงเทพมหานคร เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจึงเข้า

⁷ พระยาสุนทรวิจิตร, "สืบประวัติรัฐศาสตร์," ใน ฉลองรัฐศาสตร์ครบรอบ 30 ปี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เศศ, 2520).

⁸ ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกการปกครอง พระพุทธศักราช 2457 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์หนังสือไทย, 2457), หน้า 17-19.

⁹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติม "หลักสูตรชั้นเสมียนเอกและหลักสูตรชั้นนักเรียนปกครอง" ในภาคผนวก.

¹⁰ * มณฑลที่มีการสอนฝึกงาน คือ มณฑลอยุธยาหรือมณฑลพิษณุโลก.

รับราชการในกรมนั้น ๆ^๑ ต่อไป ดังนั้นผู้ที่เข้าเรียนในสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน จึงต้องเข้าเรียนในชั้นเรียน เมื่อเรียนจบทั้งชั้นเสมียนเอกและชั้นนักเรียนปกครองนักเรียน จะต้องไปฝึกงานวิชาปกครองท้องที่ตามกรมต่าง ๆ หรือตามเขตที่มีการฝึกหัดงานตามกำหนด เวลา จึงนับได้ว่าเรียนสำเร็จครบตามหลักสูตร

หลังจากที่สำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนเปิดดำเนินการมาได้ประมาณ 4 ปี ทางราชการก็เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนมหาดเล็ก" เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2445^{๑๐} นอกจากนั้นยังขยายหลักสูตรโรงเรียนมหาดเล็กให้ครอบคลุมงานของกระทรวงต่าง ๆ ให้มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งส่วนใหญ่เน้นด้านวิชาการปกครอง และกำหนดเกณฑ์การรับนักเรียนว่าต้องเป็นผู้มีอายุระหว่าง 15-20 ปี ต้องมีความรู้สูงถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาในสมัยนั้น ต้องเป็นผู้ดีโดยสกุลหรือโดยฐานะอันสมควรจะถวายตัวเป็นมหาดเล็กได้ โดยกำหนดจำนวนการรับนักเรียนไม่เกินปีละ 50 คน^{๑๑} การที่ขยายหลักสูตรให้ครอบคลุมงานของกระทรวงอื่น ๆ ด้วย นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย เพื่อผลิตเสมียนให้ตรงกับงานของกระทรวงนั้น ๆ และการกำหนดพื้นความรู้ของผู้เรียน ซึ่งเดิมไม่ได้จำกัดความรู้ของนักเรียนเอาไว้เพราะ "หลักสูตรและวิธีจัดการโรงเรียนดำเนินไปตามโอกาสและสมัย แต่เดิมผู้ที่เข้าเป็นนักเรียนไม่จำกัดว่าต้องมีความรู้เพียงใด"^{๑๒}

^{๑๐}พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน), "ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน จุฬานา 50 ปี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510), หน้า 35-36.

^{๑๑}ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกการปกครอง พระพุทธศักราช 2457, หน้า 2.

^{๑๒}สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก," ใน นิทานโบราณคดี, หน้า 242.

^{๑๓}"รายการโรงเรียนมหาดเล็ก," ใน ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก รัตนโกสินทร ศก 122 (เล่ม 1), เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา).

ในด้านผลการดำเนินงานของโรงเรียนมหาดเล็กนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยที่มหาดเล็กปฏิบัติงาน ซึ่งสำเร็จจากโรงเรียนมหาดเล็กแล้วทำงานไม่ครบปีก็ได้รับตำแหน่งชั้นสัญญาบัตรแทบทุกคน เช่น ตำแหน่งนายอำเภอ โรงเรียนเจริญขึ้นเป็นสำคัญ จำนวนนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาออกไปรับราชการก็เพิ่มขึ้นทุกปี¹³ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงผลสำเร็จของการดำเนินกิจการด้านโรงเรียนมหาดเล็ก และประสิทธิภาพในการทำงานของมหาดเล็กปฏิบัติงานที่สามารถได้รับการบรรจุแต่งตั้งเป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรทั้ง ๆ ที่ทำงานไม่ครบปี จึงส่งผลให้มีผู้สมัครเข้าเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กมากขึ้น จำนวนผู้เรียนสำเร็จออกไปรับราชการก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว เพื่อพิจารณาจากบัญชีรายชื่อของโรงเรียน มหาดเล็กที่ออกไปรับราชการจากการสำรวจ "ในปี พ.ศ. 2448 พบว่า มีผู้ออกไปรับราชการและได้เป็นตำแหน่งผู้ตรวจการถึง 18 คน นายอำเภอและปลัดอำเภอ 10 คน จากจำนวนทั้งหมด 43 คน"¹⁴ แสดงให้เห็นถึงความสามารถของนักเรียนมหาดเล็กที่สำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2448 จำนวน 43 คน ได้ตำแหน่งชั้นสัญญาบัตร คือ ผู้ตรวจการ นายอำเภอและปลัดอำเภอเป็นจำนวนถึง 28 คน

ดังนั้นการขยายตัวของการจัดการศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็ก มีส่วนสัมพันธ์กับความต้องการผู้มีความรู้เข้ารับราชการในหน่วยงานราชการต่าง ๆ มากขึ้นเป็นลำดับ บางกระทรวงก็ได้จัดสถานศึกษาฝึกฝนอบรมวิชาเฉพาะของหน่วยงานของตนขึ้น เช่น โรงเรียนกฎหมายในสังกัดกระทรวงยุติธรรม โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์และโรงเรียนราชแพทยาลัยในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนเพาะปลูกและโรงเรียนยันตรศึกษาในสังกัดกระทรวงเกษตรราธิการ เนื่องจากโรงเรียนเหล่านี้มีทั้งระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาอยู่ด้วยกัน ทางราชการเห็นว่าเป็นการสมควรจะรวมโรงเรียนเหล่านี้เพื่อสนองพระราชปรารภในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในเมืองไทย และเป็นพระบรมราโชบายในพระบาท

¹³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า 246-247.

¹⁴ "บัญชีนักเรียนที่ได้รับประกาศนียบัตรแล้วออกรับราชการ," ใน ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก รัตนโกสินทร์ ศก 124, หน้า 12 - 16.

สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะดำเนินการตั้งมหาวิทยาลัย เพื่อสืบสนองพระราช-
 ปรารถนาในสมเด็จพระบรมชนกนาถให้สำเร็จให้จงได้ เมื่อทรงเห็นว่าพื้นฐานการจัด
 การศึกษาดีขึ้นพอสมควรแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็น "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453¹⁵

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป้าหมายของโรงเรียนมหาดเล็กที่ต้องการผลิตบุคลากรสำหรับเข้ารับราชการใน
 กระทรวงต่าง ๆ นั้น ตอบสนองได้เฉพาะความต้องการของกระทรวงมหาดไทยเป็นส่วนใหญ่
 เนื่องจากกระทรวงมหาดไทยมีตำแหน่งผู้ตรวจการ ซึ่งเป็นตำแหน่งชั้นสัญญาบัตรไว้รองรับ
 จำนวนมาก และเป็นช่วงที่กระทรวงมหาดไทยกำลังจัดระเบียบการปกครองในหัวเมืองต่าง ๆ
 ทำให้นักเรียนสมัครไปอยู่กับกระทรวงมหาดไทยมาก "แม้นักเรียนมหาดเล็กที่สำเร็จจะมีมากขึ้น
 ก็ยังไม่พอกับที่กระทรวงมหาดไทยต้องการ"¹⁶ การที่กระทรวงมหาดไทยขยายจำนวนอัตรา
 ข้าราชการเพื่อออกไปรับราชการตามหัวเมืองต่าง ๆ มากขึ้น ดังนั้น จำนวนมหาดเล็กที่ผลิต
 มายังไม่เพียงพอกับความต้องการ ในขณะเดียวกันสืบเนื่องจากพระบรมราโชบายในพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มจำนวนกระทรวง ซึ่ง
 เดิมมีเพียง 7 กระทรวงเป็น 12 กระทรวงทำให้กระทรวงต่าง ๆ ต้องการบุคลากรมารับ
 ราชการมากขึ้นโดยลำดับ และโรงเรียนมหาดเล็กได้รับยกย่องว่าเป็น "โรงเรียนชั้นสูง
 แห่งแรกที่ผลิตนักปกครองชั้นนำ" ทางราชการตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงการ
 จัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไป เนื่องจาก

¹⁵"ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทรศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ศ.4/30.

¹⁶สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี,
 หน้า 248.

...การฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือน สำหรับส่งคนออกไปรับ
ราชการกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียวกัน หาพอเพียงแก่
ราชการปกครองพระราชอาณาจักรทุกวันนี้ไม่ สมควรจะขยาย
การโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปรับราชการ
ทุกกระทรวงทบวงการ จัดการโรงเรียนให้เป็นแผนกวิทยาต่าง ๆ
เช่น กฎหมาย ปกครอง การต่างประเทศ การเกษตร การช่าง
แลการแพทย์...¹⁷

ในระยะแรกโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จัดการเรียนการสอนเป็น 8 แผนก คือ การปกครอง กฎหมาย การทูต การช่าง การแพทย์
การเพาะปลูก การค้าขายและการเป็นครู จัดการศึกษาในโรงเรียนซึ่งตั้งอยู่ใน 5 วิทยาเขต
คือ โรงเรียนรัฐอุปการศึกษาศึกษา ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนราชแพทยาลัย
ตั้งอยู่ตำบลศิริราช โรงเรียนยันตรศึกษาตั้งอยู่วังใหม่ (วังปทุมวัน) โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์
ตั้งอยู่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกธนบุรี และโรงเรียนเนติศึกษาตั้งอยู่ที่โรงเรียนกฎหมาย
เดิม เสิงสะพานผ่านพิภพลีลา¹⁸

การจัดการของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ในขั้นต้นเพียงแต่รวบรวมระเบียบ
ของโรงเรียน ให้ลงรูปและพิมพ์เป็นเล่มเดียวกันขึ้นไว้เมื่อปี พ.ศ. 2457 เพื่อแสดงว่า
แผนกต่าง ๆ นั้นจะรวมกันเป็นมหาวิทยาลัยในภายหลัง ดังนี้

...ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ได้รับความรู้สึกว่าเป็นแผนกนั้น ๆ ของ
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-

¹⁷"ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.6 ศ.4/30.

¹⁸จุฬฯ 50 ปี, หน้า 20-21.

เจ้าอยู่หัว อันจะรวมกันเข้าเป็นมหาวิทยาลัยนั้นมิได้อยู่แล้ว เป็นแต่
ยังแยกตั้งอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน แลการบังคับบัญชายังหาได้รวมกันไม่...¹⁹

ในระเบียบการของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ฉบับนี้ แสดงจุดมุ่งหมายว่าจะรวมแผนก
ต่าง ๆ เป็นมหาวิทยาลัยในภายหลัง ในระยะที่ยังไม่รวมกันนั้นการบังคับบัญชาของแต่ละแผนก
ก็ยังไม่รวมกันด้วย

การปกครองของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2457 แบ่งเป็น 4 แผนก คือ แผนกรัฐศาสต์ศึกษา จัดที่โรงเรียน
รัฐศาสต์ศึกษา จัดการเรียนการสอนด้านการปกครอง การคลัง การทูตและการค้าขาย
มีสภากรรมการดูแล แผนกกฎหมายอยู่ในโรงเรียนนิติศึกษา มีกระทรวงยุติธรรมดูแล แผนก
ฝึกหัดครูจัดที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ จัดการเรียนการสอนเป็นแผนกक्रमุขมกับแผนกครูประถม
และครูมูล และแผนกแพทยาลัยจัดที่โรงเรียนราชแพทยาลัยมีกระทรวงธรรมการดูแล

ในปี พ.ศ. 2457 ได้จัดให้โรงเรียนยันตรศึกษาจัดการเรียนการสอนที่วังปทุมวัน
(วังใหม่, วังวินเซอร์) ในปี พ.ศ. 2458 รับโอนการปกครองโรงเรียนฝึกหัดครูจากกระทรวง
ธรรมการที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยามาเป็น "แผนกครุศึกษา" และย้าย "แผนกรัฐศาสต์ศึกษา"
จากพระบรมมหาราชวังไปสมทบที่โรงเรียนปทุมวัน²⁰ ดังนั้นการบริหารงานในปี พ.ศ. 2458
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ มี 3 แผนก คือ แผนกยันตรศึกษา แผนกครุศึกษา และแผนก
รัฐศาสต์ศึกษา ด้วยการนำมาสมทบรวมกันที่ตำบลปทุมวัน อยู่ภายใต้การปกครองเดียวกัน
คือมีสภากรรมการทำหน้าที่บังคับบัญชาโดยตรง มีจำนวนนักเรียนดังนี้ "แผนกรัฐศาสต์-
ศึกษา" มีนักเรียน 80 คน แผนกยันตรศึกษามีนักเรียน 81 คน แผนกครุศึกษามีนักเรียนรวม

¹⁹"คำกราบบังคมทูลของนายกสภากรรมการในวันพระราชพิธีก่อนพระฤกษ์
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันที่ 3
มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) :
2569-2570.

²⁰เรื่องเดียวกัน.

104 คน"²¹ จำนวนนักเรียนในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ในปี พ.ศ. 2458 ก่อนประดิษฐานเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้ง 3 แผนกมีจำนวน 265 คน

ในการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างโรงเรียนในเขตพระคลังข้างที่ ที่สระปทุม จำนวน 1,309 ไร่ ทิศตะวันออกจดถนนสนามม้า ทิศตะวันตกจดคลองสวนหลวง ทิศเหนือจดถนนสระปทุม ทิศใต้จดถนนหัวลำโพง เมื่อทำการปลูกสร้างอาคารเสร็จ ก็จะขยายการสอนให้ครบทุกแผนก ด้วยวิธีการรับแผนกอื่น ๆ มาสมทบ นอกจากนั้นจะเพิ่มปริมาณการรับจำนวนนักเรียนได้ถึง 1,000 คน²²

วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เป็นโรงเรียนชั้นอุดมศึกษาและเป็นสถานศึกษาของข้าราชการฝ่ายพลเรือน ดังระเบียบการทั่วไป กล่าวว่า

...เป็นสถานที่ศึกษาราชการพลเรือน อย่างโรงเรียนนายร้อย เป็นที่ศึกษาราชการฝ่ายทหารบก แลโรงเรียนนายเรือเป็นที่ศึกษาราชการฝ่ายทหารเรือจั้น แลนับเป็นโรงเรียนชั้นอุดมศึกษา...²³

โรงเรียนของราชการฝ่ายทหารบก คือ โรงเรียนนายร้อย โรงเรียนของราชการฝ่ายทหารเรือ คือ โรงเรียนนายเรือ และโรงเรียนของราชการฝ่ายพลเรือน คือ โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

²¹"คำกราบบังคมทูลของนายกลสภากรรมการ ในวันพระราชพิธีก่อพระฤกษ์ โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันที่ 3 มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) : 2570.

²²เรื่องเดียวกัน, หน้า 2572.

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 2572.

การรับนักเรียนทุกประเภทเข้าศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ นักเรียนจะต้องมีผู้ค้ำประกันที่เชื่อถือได้ว่านักเรียนประพฤติตัวดี และจะปฏิบัติตามกฎของโรงเรียน นอกจากนั้นต้องมีใบรับรองจากแพทย์ว่าจะสามารถปฏิบัติงานได้ตามที่ทางแผนกที่จะเข้าเรียนต้องการ²⁴ ทางโรงเรียนเปิดรับนักเรียนทั้งประเภทนิสิต คือ นักเรียนระดับบัณฑิต และนักเรียนประเภทศิษย์ คือระดับประกาศนียบัตรของสำนัก สำหรับนักเรียนประเภทนิสิตนั้นทางโรงเรียนกำหนดคุณสมบัติเพิ่มเติมว่าจะต้อง "มีอายุครบ 16 ปีเต็มแล้ว สอบวิชาขั้นต้นของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนได้แล้ว และสามารถเสียค่าเล่าเรียนในแผนกต่าง ๆ ของโรงเรียนได้"²⁵ เป็นการเริ่มกำหนดอายุของผู้เข้าเรียน พร้อมกับเริ่มกำหนดพื้นฐานความรู้เดิมของผู้สมัครเข้าเรียน เพื่อความสะดวกในการจัดการเรียนการสอน และการจัดหลักสูตร ถ้าพื้นฐานความรู้ต่างกันมากจะไม่สะดวกในการจัดหลักสูตร นอกจากนั้นจะต้องมีรายได้เพียงพอที่จะจ่ายเป็นค่าธรรมเนียมการเรียนของโรงเรียนได้ด้วย

ประเภทของนักเรียนในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ซึ่งถือเป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษา แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

- ก. นิสิต (Matriculated Student) นับเอาจำพวกที่สอบได้ประโยคมัธยมบริบูรณ์ (คือ มัธยมปีที่ 8) แล้ว เข้าเป็นนักเรียนชั้นสูง ซึ่งเรียนตามหลักสูตร เพื่อจะสอบวิชาเป็นบัณฑิต (Graduate) ของสำนัก
 - ข. ศิษย์ เป้าผู้สอบได้วิชาขั้นต้นของโรงเรียน และเข้าเรียนตามหลักสูตรชั้นต่ำ เพื่อสอบไล่และรับแต่ประกาศนียบัตรของสำนัก
- หมายเหตุ - แต่โรงเรียนกฎหมาย นักเรียนชั้นศิษย์เคยสอบวิชาเป็นบัณฑิตได้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นให้คงเป็นไปตามเดิมก่อน.²⁶

²⁴ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกการปกครอง พระพุทธศักราช 2457, หน้า 24.

²⁵เรื่องเดียวกัน.

²⁶เรื่องเดียวกัน.

นักเรียนที่เข้าเรียนในระดับบัณฑิตเรียกว่า "นิสิต" ต้องเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 มาก่อน จึงจะมีสิทธิเข้าเรียนในระดับนี้ได้ ส่วนนักเรียนที่เข้าเรียนในระดับประกาศนียบัตร เรียกว่า "ศิษย์" ต้องเรียนจบวิชาขั้นต้นมาก่อน ยกเว้นให้นักเรียนชั้นศิษย์ของโรงเรียนกฎหมายที่เข้าเรียนในระดับชั้นศิษย์ แต่จะได้รับวุฒิเป็นบัณฑิตเมื่อเรียนสำเร็จ เนื่องจากเคยปฏิบัติมา แต่เดิมจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายหลัง

หลักสูตรขั้นต้น* เทียบเท่ากับชั้นมัธยมปีที่ 6 กระทรวงธรรมการมีหน้าที่จัดสอบ เพื่อคัดเลือกนักเรียนเข้าเป็นนักเรียนชั้นศิษย์ เรียกเก็บค่าธรรมเนียมสมัครสอบไม่เกินคนละ 5 บาท และจัดการสอบไล่คัดเลือกนักเรียนเพื่อเข้าเป็นนักเรียนชั้นนิสิตด้วย²⁷ นอกจากจัดสอนตามหลักสูตรตามความต้องการข้าราชการระดับสัญญาบัตรของกระทรวงต่าง ๆ แล้ว โรงเรียนข้าราชการพลเรือน "ยังเป็นสถานที่จัดสอบเลื่อนฐานะของข้าราชการชั้นเอก"^{**} ซึ่งเป็นตำแหน่งข้าราชการชั้นสัญญาบัตรขั้นต้น"²⁸ อีกด้วย

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งประเภทของนักเรียนตามประเภทนักเรียนและตามลักษณะที่ได้รับความอดทน การแบ่งเป็นประเภทของนักเรียนซึ่งมี 2 ประเภท คือ ประเภทนักเรียนนิสิต และประเภทนักเรียนชั้นศิษย์ การแบ่งประเภทของนักเรียนตามลักษณะที่ได้รับความอดทนมากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งเรียกว่า "นักเรียนโดยอุปการะ" จัดแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ นักเรียนสมัคร นักเรียนหลวง และนักเรียนราชบุรินทร์ "นักเรียนสมัคร" นี้รวมนักเรียนซึ่งทางกรมหรือกระทรวงต่าง ๆ ส่งเข้ามาเรียนด้วย จะไม่ได้รับผลประโยชน์เป็นเบี้ยเลี้ยงหรือทุนเล่าเรียนจากทางโรงเรียน "นักเรียนหลวง" ได้รับพระราชทานเบี้ยเลี้ยงของหลวงในระหว่างที่เรียนและมีข้อผูกพันกับทางราชการหลังจากที่เรียนสำเร็จแล้ว "นักเรียนราชบุรินทร์" ได้แก่นักเรียนที่ได้รับพระราชทานทุน

*โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติม "หลักสูตรวิชาขั้นต้น" ในภาคผนวก

²⁷ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนการปกครอง พระพุทธศักราช 2457, หน้า 25.

**โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติม "หลักสูตรวิชาเสมียนเอก" ในภาคผนวก

²⁸"จดหมายกราบบังคมทูลของเจ้าหมื่นศรีวรวัช ลงวันที่ 26 ธันวาคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6 ศ. 4/30.

เล่าเรียนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นักเรียนประเภทนี้ได้รับการคัดเลือกว่าเป็นผู้มีอุปนิสัยและสติปัญญาฉลาดหลักแหลม โดยคัดเลือกจากนักเรียนนิสิตเท่านั้น^{๒๙} การแบ่งประเภทของนักเรียนโดยอุปการะมีผลดีคือ นักเรียนสมัครไม่ได้รับทุนจากโรงเรียน จึงไม่มีข้อผูกพัน เมื่อเรียนสำเร็จก็สามารถเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพได้ตามใจปรารถนา นักเรียนหลวงได้รับทุนจากหลวงเมื่อเรียนสำเร็จต้องเข้ารับราชการตามที่ทางราชการกำหนดให้ ส่วนนักเรียนราชูปถัมภ์เป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกให้ได้รับทุนพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเรียนสำเร็จต้องออกไปปฏิบัติราชการในหน่วยงานส่วนพระองค์ ส่วนมากจะส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศเพื่อกลับมาเป็นกำลังของชาติต่อไป

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระองค์ทรงพระราชดำริที่จะจัดเปลี่ยนแปลงแก้ไขการดำเนินงานของโรงเรียนมหาดเล็กให้เข้ารูปเข้ารอยเหมาะแก่กาลสมัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2453^{๓๐} อันเป็นเวลาหลังจากวันที่สมเด็จพระบรมชนกนาถสวรรคตเพียง 2 เดือนเศษ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนกิจการของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ หลายประการ อาทิ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของโรงเรียนด้วยการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรรมการของโรงเรียน ประกอบด้วยสมาชิกกรรมการโดยมีนายกลสภากรรมการเป็นประธาน มีเลขานุการสภากรรมการทำหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของนายกลสภากรรมการ พร้อมกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงเป็นที่ปรึกษาพิเศษของสภากรรมการ^{๓๑} หลังจากที่มีสภากรรมการจัดการโรงเรียนเป็นผู้ดำเนิน

^{๒๙} ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนการปกครอง พระพุทธศักราช 2457, หน้า 26.

* วันขึ้นปีใหม่มก่อนปี พ.ศ. 2484 ตรงกับวันที่ 1 เมษายน.

^{๓๐} "ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทร ศก 129 (พ.ศ. 2453)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ร 6. ศ.4/30.

กิจการของโรงเรียนในพระบรมมหาราชวังได้ระยะหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2455 สภากรรมการจัดการโรงเรียนก็เห็นพ้องกันว่าสมควรหาทางขยายสถานที่ตั้งของโรงเรียนเป็นการถาวร เพื่อให้เหมาะแก่ความจริงที่จะมีขึ้นในอนาคต และเพื่อจะรวมแผนกต่าง ๆ ของโรงเรียนเข้ามาอยู่ด้วยกันทางสภาลงมติจะใช้ตำบลปทุมวันเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ดังปรากฏในรายงานการประชุมสภากรรมการโรงเรียนว่า

2. สถานที่ซึ่งจะสร้างโรงเรียนนั้น สภาได้เลือกหาทุกแห่งที่เหมาะสม เห็นว่าที่ตำบลปทุมวันของพระคลังข้างที่ ด้านตะวันออก ตถนนสนามม้ายาว 39 เส้น ด้านตะวันตกตกคลองสวนหลวงยาว 32 เส้น ด้านเหนือตกถนนบำรุงเมือง ยาว 34 เส้น 3 วา ด้านใต้ตกถนนหัวลำโพงนอกยาว 36 เส้น มีถนนพญาไทอยู่ในระหว่างและวังปทุมวัน กับโรงเรียนเกษตรเด็มาอยู่ในพื้นที่นี้ เป็นที่อยู่ท่ามกลางพระนครไชยภูมิเหมาะสมดี สมควรจะเป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยหลักพระนครสืบไป.^๑

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการเบื้องต้นเพื่อจะจัดตั้งเป็นมหาวิทยาลัยต่อไป ทางสภากรรมการโรงเรียนจึงคิดเตรียมการเพื่อเชิญฐานะ เป็นมหาวิทยาลัยด้วยการเลือกสถานที่ตั้งโรงเรียนที่ตำบลปทุมวัน ว่าเป็นทำเลที่ดีเหมาะสมกับการจะขยายเป็นมหาวิทยาลัยในอนาคต

ความตั้งใจที่จะจัดการให้โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เจริญเติบโตขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยนั้น สภากรรมการโรงเรียนได้มีความคิดที่จะวางรากฐานมหาวิทยาลัยให้มั่นคงก่อน จากข้อความบางตอนในการประชุมกล่าวว่า

7. การที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยนั้น ไม่ว่าประเทศใดต้องจับตั้งแต่ต้นรากขึ้นมาให้มั่นคงก่อน มหาวิทยาลัยในกรุงสยามจะจัด

^๑ "ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ," ราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 246๐) : 2๐-21.

ให้ถึงที่ทันทีก็เดี๋ยวยังไม่ได้ จึงต้องคิดตั้งรกรากให้มั่นคงก่อนจัดการ
ขึ้นไปทีละน้อย ถึงจะเป็นการช้า แต่ให้เป็นการสม่ำเสมอก็คง
สำเร็จได้...^{๓๒}

สภากรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะสนอง
พระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้พระราชทานกำเนิดสถาบันไว้
และเป็นพระบรมราโชบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัย
แห่งแรกของประเทศให้จงได้ ดังนั้นจึงประชุมปรึกษาหารือกัน จะพยายามวางรากฐานที่มั่นคง
ให้กับมหาวิทยาลัย ถึงแม้จะเป็นมหาวิทยาลัยได้ช้ากว่าประเทศอื่น ๆ แต่ก็ถือภาษีคำว่า
"ช้า ๆ ได้พร้าเล่มงาม" คือ ทำให้สุขุมรอบคอบก็จะประสบความสำเร็จด้วยดีได้ ทาง
สภากรรมการโรงเรียนก็พยายามทำจนสุดความสามารถ พระยารธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น
เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งต่อมาเป็นเจ้าของพระยารธรรมศักดิ์มนตรี ได้เขียนบทความลงใน
หนังสือเรื่อง "ล่อมรั้ว" เกี่ยวกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในอนาคต ความว่า

มหาวิทยาลัยเป็นอาภรณ์สำหรับมหานครที่รุ่งเรืองแล้ว มหานคร
ใดมีมหาวิทยาลัยที่ขึ้นชื่อเสียงสมจะอวดได้ ก็ยอมเป็นเครื่องเชิดชู
เกียรติคุณของมหานครนั้น...กรุงเทพมหานครของเรานี้ ได้ก้าว
ขึ้นสู่ความรุ่งเรืองแล้ว จึงได้มีมหาวิทยาลัยสำหรับจะเป็นอาภรณ์
อย่างมหานครอื่น ๆ แต่การฝังได้เริ่มเมื่อวันที่ 1 มกราคม
พระพุทธศักราช 2453 เมื่อประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน
ในต้นรัชกาลนี้...อันเป็นที่เชิดชูเกียรติคุณของประเทศที่รักแห่งเรา
ก็จะได้มีมหาวิทยาลัยพอที่จะอวดเขาได้สักวันหนึ่ง เพราะในบัดนี้
มหาวิทยาลัยนั้นได้สมภพแล้ว แต่หากยังเขาวัว้อยู่เท่านั้น...^{๓๓}

^{๓๒} กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5 ประจำปี
พระพุทธศักราช 2455 (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2459).

^{๓๓} "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,"
ในล่อมรั้ว (พระนคร : ม.ป.ท., 2457), หน้า 11.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริถึงความจำเป็นที่จะต้อง
ริบดำเนิการในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอันเป็นเรื่องของการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพื่อให้ทันอารย
ประเทศ ทรงมีพระราชดำรัสว่า

...ประเทศจัดก่อนเขาจำเป็นอยู่เองจะต้องเดินตามหนทาง
ซึ่งต้องอ้อมวกเวียนเพราะต้องคิดเอาเอง ไม่มีแบบอย่างต้องตรัสรู้
ต่อยอดจากที่รู้กันแล้ว ก่อนตรัสรู้ต้องทิ่มผัดทิ่มถูกไปตามเพลงของ
การค้นคว้าฉะนั้น นิติธัมของเขาก็คอยคุณิมิตร คือ ติมานต์ว่ามีอะไร
เกิดขึ้นจะได้ไหวตัวตาม โดยจัดตั้งสับพลายรับให้พอเหมาะ
เดินเกิดหย่าคอยเวลาเลย หย่างไรเสียเราก็ต้องการมหาวิทยาลัย
ตั้งเสียเดี๋ยวนี้ที่เดียวจะได้เป็นตลาดวิชาของเมืองไทย ไม่เปนแต่
เพียงที่เพาะข้าราชการไว้ใช้...^{๓๔}

ด้วยเหตุผลดังนี้เอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานทุนดำเนินการเปิดโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ให้เป็นทุนดำเนินการก่อสร้าง
อาคารเรียน ซึ่งเงินทุนจำนวนนี้ฝากไว้ที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พร้อมทั้งดอกเบียเป็น
จำนวนเงิน 982,672 บาท 47 สตางค์ ซึ่งนายกลสภากรรมการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ
ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงที่มาของเงินจำนวนนี้ และวัตถุประสงค์
ประสงค์ที่ต้องการใช้จ่ายเงินจำนวนนี้ ดังนี้

...โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินที่ราษฎรเรียรายกันสร้าง
พระบรมรูปเป็นอนุสาวรีย์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระปิย
มหาราช ซึ่งยังเหลืออยู่นับทั้งดอกเบียรวมกันในปัตยุบันนี้เป็นเงิน

^{๓๔} รงทอง จันทรางศุ, พระราชพิธีก่อพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 9.

982,672 บาท 47 สตางค์ เพนทุนสำหรับทำการปลูกสร้าง

โรงเรียนต่อไป...^{๓๕}

เงินทุนพระราชทานจำนวนดังกล่าวนี้ สภากรรมการจัดการโรงเรียนได้ลงมติจะใช้ให้เป็นประโยชน์แก่โรงเรียนทุกบาททุกสตางค์ ในด้านการเลือกหาทำเลที่ตั้งของโรงเรียน การออกแบบที่จะก่อสร้างและเรื่องอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการก่อสร้างเป็นมหาวิทยาลัย ดังความตกลงบางตอนการประชุมกล่าวไว้ว่า

...เงินทุนก่อสร้างโรงเรียนที่สภาได้พระบรมราชานุญาตให้จ่ายนั้น จะต้องจ่ายให้เป็นประโยชน์อันถาวร แม้ตั้งแต่บาทหนึ่งขึ้นไปก็ไม่ควรให้เสียเปล่า เพราะฉะนั้นสภาจำเป็นต้องคิดแล้วคิดเล่าในการที่จะเลือกหาที่ไชยภูมิดี เป็นที่ตั้งโรงเรียน และคิดกะแบบที่จะก่อสร้างให้สมควรแก่การที่โรงเรียนนี้จะเปนมหาวิทยาลัยต่อไป ภายภาคหน้า...^{๓๖}

พระยาศรวิรวงษ์ (ม.ร.ว. จิตร สุกข์คณ์) ผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ในสมัยต่อมา ขณะที่กำลังดำรงตำแหน่งกรรมการและเลขานุการของสภาจัดการโรงเรียนได้เสนอแบบแปลนโรงเรียนพร้อมด้วยวัตถุประสงค์ในการจัดวางรูปแบบไว้ดังนี้

1. พระยาศรวิรวงษ์ได้เสนอเยเนรอลแปลนโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ตำบลปทุมวัน...พื้นที่แปลน 1 คือ ด้านตะวันออกจดถนนสนามม้า ด้านตะวันตกจดถนนพญาไท ด้านเหนือติดถนนบำรุงเมือง ด้านใต้ติดถนนหัวลำโพงนั้น จัดเป็นที่สำหรับก่อสร้าง

^{๓๕} คำกราบบังคมทูลของนายกสภากรรมการในวันพระราชพิธีก่อพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันที่ 3 มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) : 2569-2570.

^{๓๖} กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 5 ประจำปีพระพุทธศักราช 2455.

มหาวิทยาลัย ปันเป็นที่เรียนวิชาแผนก 1 เป็นที่อยู่นักเรียนแผนก 1
ตัวสภาคารอยู่กลางมีโดมหันหน้าออกถนนสนามม้า มีปีกสองข้างทั้ง
ด้านเหนือด้านใต้ เป็นที่เรียนวิชา พื้นที่อีกแปลง 1 คือ ตั้งแต่ถนน
พญาไท ด้านตะวันออกมาจดคลองสวนหลวง ซึ่งเป็นเขตวัง
ประทุมวันบัดนี้ กะไว้เป็นสวนเพาะปลูก สำหรับมหาวิทยาลัย...³⁷

แผนการใช้ที่ดินซึ่งพระยาศรีวรราชเสนาต่อสภากรรมการโรงเรียน แบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 แผน
แผนแรกใช้เป็นที่เรียนและเป็นที่พักนักเรียน ส่วนอีกแผนหนึ่งใช้เป็นที่เพาะปลูกของทาง
มหาวิทยาลัย ในการประชุมคราวเดียวกันนี้ ทางสภากรรมการโรงเรียนเสนอมจะรวม
โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และโรงเรียนกฎหมายเข้าไว้ในระเบียบการ
มหาวิทยาลัยเดียวกัน อีกทั้งจัดซ่อมแซมวังประทุมวันไว้สำหรับใช้ชั่วคราวระหว่าง 5 ปี
ที่โรงเรียนใหม่กำลังก่อสร้างอยู่ โดยให้ใช้เป็นที่ตั้งโรงเรียนสอนวิชาอเนกนิยไปก่อน³⁸

วันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชดำเนินมาทรงวางศิลาฤกษ์ตึกบัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ทรงมีกระแส
พระราชดำรัสพระราชทานแก่ผู้มาร่วมชุมนุมในงานพิธีรับสั่งถึงวัตถุประสงค์ของอาคารที่จัดสร้าง
ขึ้นใหม่ว่า

วันนี้เรายินดีที่ได้รับเชิญให้มาวางศิลาฤกษ์ สำหรับมหาวิทยาลัยนี้
เพราะเป็นกิจอันหนึ่ง ซึ่งเราปรารถนาอยู่นานแล้ว ที่จะยังการให้

³⁷ "รายงานประชุมสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ 6 วันที่ 22 เมษายน พระพุทธศักราช 2456," ใน
ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 13-14.

³⁸ เรื่องเดียวกัน

เป็นผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว... ในเรื่องที่จะให้มิมหวิทยาลัยขึ้นสำหรับเป็นสถานอุดมศึกษาของชาวสยาม... ตัวเราเป็นรัชทายาทจึงรู้สึกเป็นหน้าที่อันหนึ่งที่จะต้องทำการนั้นให้สำเร็จตามพระราชประสงค์...^{๓๙}

เมื่อได้ดำเนินการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ได้ดีระดับหนึ่งแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศพระบรมราชโองการประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ขึ้นเป็น "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459^{๔๐} ในตอนกลางแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อแรกตั้งแบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งทั้ง 4 คณะนั้นเปิดทำการสอนในสถานที่ที่แตกต่างกันไป ดังนี้

1. คณะแพทยศาสตร์ ตั้งอยู่ที่โรงเรียนแพทยาลัยเดิม ณ ตำบลวังหลังหรือศิริราชพยาบาล มีพระยาเวชสิทธิ์ศรีภิลาส (จรัส วิชาตแพทย์) เป็นคณบดี
2. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ตั้งทำการสอนที่ตึกบัญชาการ คือตึกสร้างใหม่ถนนสนามม้า มีพระยาวิद्याปริชามาตย์ (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นคณบดี
3. คณะวิศวกรรมศาสตร์ ซึ่งรวมโรงเรียนยันตรศึกษา ใช้ตึกเดียวกับคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มีพระยานิพัทรกุลวงศ์ (ชิน บุนนาค) เป็นคณบดี

^{๓๙}"พระราชดำรัสตอบในวันพระราชพิธีก่อพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 3 มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) : 2573.

^{๔๐}"ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ," ราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 2460) : 20-21.

4. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งเปิดสอนที่วังใหม่ หรือวังกลางทุ่ง (เป็นของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มาแต่เดิม อยู่ในเขตกรีฑาสถานแห่งชาติในบัดนี้ ปัจจุบันตัวตึกก็รื้อออกแล้ว) มี ม.จ.พูนศรีเกษม เกษมศรี เป็นคณบดี⁴¹

พระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าเรียนได้ เพื่อขยายการศึกษาให้กว้างขวางโดยจะเปิดการเรียนหลายสาขา และเป็นการสนองพระราชประสงค์ของพระบรมชนกนาถ ดังข้อความในราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 2460) หน้า 20 กล่าวว่า

บัดนี้ทรงพระราชดำริเห็นสมควรจะขยายการศึกษาในโรงเรียนนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือ ไม่เฉพาะสำหรับผู้ที่จะเล่าเรียนเพื่อรับราชการเท่านั้น ผู้ใดที่มีความประสงค์จะศึกษาวิชาชั้นสูงก็ให้เข้าเรียนในโรงเรียนนี้ได้ทั่วกัน...⁴²

จะเห็นได้ว่า แนวการรับนักเรียนเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม ตั้งแต่โรงเรียนมหาดเล็กเป็นต้นมา จะรับนักเรียนเฉพาะลูกหลานผู้มีบรรดาศักดิ์เท่านั้น ต่อมาเริ่มรับสามัญชนที่มีความรู้ดี และเมื่อประดิษฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็รับผู้ที่ประสงค์จะศึกษาต่อให้สูงขึ้น วัตถุประสงค์การผลิตนักเรียนก็มีใช้เพื่อผลิตบุคคลเข้ารับราชการเพียงอย่างเดียว

⁴¹ สรรใจ แสงวิเชียร, "การปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ระหว่าง พ.ศ. 2466-2478," ใน 50 ปีวิทยาศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2476-2527 (กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธการพิมพ์, 2527), หน้า 33.

⁴² "ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ," ราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 2460) : 20-21.

เนื่องจากทางราชการได้จัดให้หน่วยงานต่าง ๆ แบ่งกันรับผิดชอบทางการจัดการศึกษา เช่น การตกลงให้กระทรวงมหาดไทยรับจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในส่วนหัวเมือง กระทรวงนครบาลรับผิดชอบการจัดการศึกษา ระดับประถมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร และ กระทรวงธรรมการรับผิดชอบการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาและระดับสูงขึ้นมา^{๔๓} ดังนั้นเมื่อเริ่มประดิษฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงสังกัดกระทรวงธรรมการ มีเสนาบดีกระทรวงธรรมการเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ มีคณะกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เป็นกรรมการที่ปรึกษา^{๔๔} เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหาวิทยาลัยขึ้นในกระทรวงธรรมการ เมื่อ 6 เมษายน พ.ศ. 2460^{๔๕} จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงสังกัดกรมมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชนานนทเรณู ทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยเป็นพระองค์แรก พระยาอนุกิจวิฑูร (สันศักดิ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* เป็นคนแรก^{๔๖} การที่เริ่มประดิษฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้วยการรวมแผนกวิชาต่าง ๆ และจัดตั้งเป็นคณะดังกล่าวมาแล้วนั้น แต่ละคณะมีประวัติและความเป็นมาที่แตกต่างกัน ก่อนที่จะรวมกันเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๔๓} วุฒิชัย มุลศิลป์, "นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2512).

^{๔๔} "ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ," ราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 2460) : 21.

^{๔๕} "ประกาศกระทรวงธรรมการตั้งกรมมหาวิทยาลัย," ราชกิจจานุเบกษา 34 (15 เมษายน 2460) : 22.

*ตำแหน่ง "ผู้บัญชาการ" เปลี่ยนเป็นตำแหน่ง "อธิการบดี" ในปี พ.ศ. 2478.

^{๔๖} ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 37.

คณะรัฐศาสตร์*

ประวัติและความเป็นมาของคณะรัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์นับว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ถ้าจะนับเวลาดั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2432 มาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2535) สถาบันนี้มีอายุยืนยาวมาถึงประมาณ 100 ปีเศษ "การศึกษาวิชารัฐศาสตร์ เพิ่งเริ่มต้นอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"⁴⁷ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความตั้งพระราชหฤทัยของพระองค์ที่จะปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินที่มีประสิทธิภาพและทันสมัย เนื่องจากในระยะนั้นประเทศมหาอำนาจตะวันตกกำลังแผ่ขยายอิทธิพลล่าอาณานิคมมายังประเทศในเอเชีย อเมริกาและอเมริกาใต้ ประเทศต่าง ๆ รอบประเทศไทยขณะนั้น เช่น พม่า อินเดีย มลายู และสิงคโปร์ ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อินโดนีเซียตกเป็นอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ ลาว เขมร และเวียดนาม ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ประเทศไทยถูกประเทศมหาอำนาจบีบบังคับจนต้องสูญเสียดินแดนบางส่วนให้กับอังกฤษ และ

*ปี พ.ศ. 2432 เริ่มจัดตั้งโรงเรียนการปกครอง ปี พ.ศ. 2442 เป็นสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือน ปี พ.ศ. 2445 เป็นโรงเรียนมหาดเล็ก ปี พ.ศ. 2453 เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2457 เป็นโรงเรียนรัฐศาสตรศึกษา พ.ศ. 2459 เป็นคณะรัฐศาสตรศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2474 เป็นแผนกวิชาข้าราชการพลเรือนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2476 เป็นคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ พ.ศ. 2476 ย้ายไปสังกัดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2491 จัดตั้งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁴⁷ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 1.

ฝรั่งเศส⁴⁹ นอกจากนั้นประเทศไทยยังต้องยอมรับ "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต"⁵⁰ (extra territoriality) ให้กับประเทศมหาอำนาจอีกด้วย⁵¹ และประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ล้วนปกครองประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนินพระบรมราโชบายที่จะสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยให้จงได้ แต่ปัญหาของประเทศไทยในขณะนั้นคือ ประชาชนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียน การมีระบบทาส และการมีระบบราชการที่ด้อยประสิทธิภาพในการสรรหาคนดีเข้ารับราชการอย่างเพียงพอ⁵² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิรูประบบการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมที่ล้าสมัยและเป็นอุปสรรคต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยใหม่เพื่อให้เป็นฐานรองรับการปกครองระบอบประชาธิปไตยในอนาคตพร้อมกันนั้นพระองค์ทรงตั้งพระราชปณิธานไว้ว่า "...เราตั้งใจริชฐานว่า เราจะกระทำการจนเต็มกำลังอย่างที่สุดที่จะให้กรุงสยามเป็นประเทศอันหนึ่งซึ่งมีอิสรภาพและความเจริญ..."⁵³ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชปณิธานที่จะปรับปรุงประเทศไทยให้

⁴⁹ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 1.

*"สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" (extra territoriality) คือ ชาวต่างประเทศผู้ใดกระทำความผิดในประเทศไทย ได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องขึ้นศาลไทย หากแต่ขึ้นศาลของประเทศนั้น ๆ แทน เป็นสัญลักษณ์ของลัทธิล่าอาณานิคม.

⁴⁹ ทรงศรี อัจฉอรณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (พระนคร : โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), หน้า 40-42.

⁵⁰ เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร : โรงพิมพ์คิวพร, 2510), หน้า 15-20.

⁵¹ "พระราชดำรัสตอบประชาชนชาวสยามที่พลับพลาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ 5 มกราคม ร.ศ. 116," ใน พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 - พ.ศ. 2453) (ธนาคารแห่งประเทศไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. ทองเถา ทองแถม 18 ธันวาคม 2510), หน้า 120.

ทันสมัย เพื่อหลีกเลี่ยงการตกเป็นเมืองขึ้นของจักรวรรดินิยมผู้ล่าอาณานิคมที่กำลังระบอบอยู่ในยุคนั้น

เมื่อลักษณะการปกครองประเทศเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ความต้องการข้าราชการ เสมียน พนักงานในกระทรวงมหาดไทยย่อมมีมากขึ้น กระทรวงมหาดไทยต้องรับภาระหน้าที่ในการจัดการปกครองทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนขึ้นในปี พ.ศ. 2442 มีวัตถุประสงค์หลักคือ "การสอนคนเพื่อจะเป็นข้าราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการระดับกลางและระดับเสมียนพนักงาน"⁵² การฝึกสอนอบรมเน้นการสร้างนักบริหารที่สามารถไปทำงาน ซึ่งการศึกษาวิชารัฐประศาสนศาสตร์นั้น "เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการบริหารงานสาธารณะ"⁵³ เป็นวิชาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ "ไฝหาหลักเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ ในอันที่จะอำนวยความสะดวกให้บริการหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐไปถึงประชาชนโดยมีประสิทธิภาพที่สุด"⁵⁴ ดังนั้น สาเหตุที่ผลักดันให้มีการจัดตั้งสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนนี้ เป็นผลมาจากการปรับปรุงประเทศของไทยในเรื่องระบบราชการให้ทันกับอารยประเทศ หลีกเลียงลัทธิอาณานิคมที่กำลัง ระบาดหนักในยุคนั้น ความจำเป็นที่จะตั้งสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้ข้าราชการเสมียน พนักงานในสังกัดกระทรวงมหาดไทยได้มีโอกาสศึกษาวิชารัฐศาสตร์ เพื่อนำเอา

⁵² ศุภชัย ยาวะประภาส, "หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ในประเทศไทย อดีต ปัจจุบัน และอนาคต," ใน หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์กับนักบริหารในทศวรรษหน้า สุพิน เกษาคุปต์ และประสิน โสภณบุญ (บรรณาธิการ) (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหายบล็อกและการพิมพ์, 2528), หน้า 132.

⁵³ ปฐม มณีโรจน์, "ขอบข่ายและสถานการณ์ของรัฐประศาสนศาสตร์ : พิจารณาในทัศนะวิชาชีพ," ใน รัฐประศาสนศาสตร์ : ขอบข่าย สถานภาพและพัฒนาการในประเทศไทย, อุทัย เลาหวิเชียร (บรรณาธิการ) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงรุ่ง, 2523), หน้า 45.

⁵⁴ ชูบ กาญจนประกร, "รัฐประศาสนศาสตร์สนทนา," วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ 1 (ตุลาคม 2503) : 190.

ความรู้เหล่านั้นออกไปรับราชการให้เกิดผลดีกับประเทศชาติ ซึ่งกำลังถูกคุกคามจากบรรดาประเทศที่กำลังล่าอาณานิคมอยู่^{๕๕}

เมื่อกิจการของสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนเจริญขึ้นโดยลำดับจนสามารถผลิตนักปกครองที่มีความรู้ความสามารถและเข้าใจในกฎหมายและระเบียบแบบแผนตลอดจนธรรมเนียมประเพณีในการปกครองต่าง ๆ เป็นอย่างดี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเหตุผลความจำเป็นที่จะต้องขยายการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนให้กว้างขวางขึ้น และให้เหมาะสมกับราชประเพณีโบราณที่จะให้กุลบุตรที่จะเป็นขุนนางได้ถวายตัวเป็น "มหาดเล็ก" เสียก่อนที่จะออกไปรับราชการฝ่ายหัวเมือง นอกจากนี้ยังจะได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมมราชประเพณีในราชสำนักได้ดียิ่งขึ้น เมื่อออกไปรับราชการในหัวเมืองก็เป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้สอยคุ้นเคย ทรงไว้วางพระราชหฤทัยในความรู้ความสามารถทรงทราบถึงนิสัย ใจคอ อธาศัยเป็นอย่างดี และเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในขณะที่เดียวกับผู้ที่ออกไปรับราชการมีโอกาสเรียนรู้พระราชหฤทัยและพระบรมราโชบายของพระองค์เป็นอย่างดีก่อนแล้ว อีกทั้งยังสามารถเรียนรู้และคุ้นเคยกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในส่วนกลาง และบรรดามหาดเล็กที่จะออกไปรับราชการด้วยกันอีกด้วย ซึ่งเป็นการสมควรที่จะคบค้าสมาคมกันไว้ก่อน^{๕๖} เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบด้วยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เปลี่ยนชื่อ สำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนเป็น "โรงเรียนมหาดเล็ก"

^{๕๕} ธวัช วิชัยดิษฐ์, "การเปลี่ยนแปลงของรัฐประศาสนศาสตร์ในประเทศไทย : สถาบันและภารกิจ," ใน รัฐประศาสนศาสตร์ : ขอบข่าย สถานภาพและพัฒนาการในประเทศไทย, อุทัย เลาหวิเชียร, (บรรณาธิการ), หน้า 120-121.

^{๕๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่องโรงเรียนมหาดเล็ก," ใน นิทานโบราณคดี, หน้า 238-239.

เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2445⁵⁷ ลักษณะของโรงเรียนเป็นโรงเรียนอิสระ ไม่ได้ขึ้นกับกรมมหาดเล็ก ทั้ง ๆ ที่ผู้ที่เข้ารับราชการในกรมมหาดเล็กแทบทุกคนได้เข้าฝึกหัดวิชาในโรงเรียนนี้ อีกทั้งมีกรรมการอำนวยการของโรงเรียนเองด้วย

การเปลี่ยนชื่อสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนหลังจากดำเนินงานมาประมาณ 4 ปี เป็นโรงเรียนมหาดเล็กด้วยเหตุผลที่ว่า "ข้าราชการโดยมากยอมได้ถวายตัวศึกษาราชการในกรมมหาดเล็กก่อนได้รับตำแหน่งในราชการกรมอื่น"⁵⁸ นั่นคือการเป็นมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อนจะออกไปรับราชการ แต่เนื้อหาของหลักสูตรได้ขยายออกไปครอบคลุมงานของกระทรวงต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นโรงเรียนมหาดเล็กมีหน้าที่อบรมสั่งสอนด้านการปกครองและการบริหารให้แก่ข้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ การเปิดสอนหลักสูตรวิชารัฐศาสตร์ในโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ณ ตึกริมประตูพิมานไชยศรี นักเรียนทุกคนต้องเรียนหนังสือและเป็นมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวควบคู่กันไป ดังที่ศาสตราจารย์พระวรวงศ์วิบูลย์ (ม.ล. ภา ชุมสาย) กล่าวไว้

...ด้วยเหตุนี้ลูกสิงห์ดำ (นิสิตรัฐศาสตร์) รุ่นแรกจึงได้เกิดขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง ในกำแพงสีขาวสี่เหลี่ยม ซึ่งเปี่ยมไปด้วยเกียรติอันสูงสุด ในสมัยนั้นเป็นโรงเรียนแรก ตั้งอยู่ที่ตึกสองชั้นกว้างใหญ่ริมประตูพิมานไชยศรี... ทั้งนี้เพราะนักเรียนทุกคนเป็นมหาดเล็กของพระเจ้าอยู่หัว เรียนหนังสือไปด้วย รับใช้พระเจ้าอยู่หัวด้วย...⁵⁹

⁵⁷"ประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก รัตนโกสินทร ศก 121," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17-18 (ร.ศ. 118-121), หน้า 338-339.

⁵⁸ระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกการปกครอง พระพุทธศักราช 2457, หน้า 88.

⁵⁹พระวรวงศ์วิบูลย์, "เรื่องของรัฐศาสตร์," ใน รัฐนิสิต 2493 รับน้องใหม่ (พระนคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2493), หน้า 15.

วัตถุประสงค์ของโรงเรียนมหาดเล็กที่พยายามจะปลูกฝังให้นักเรียนทุกคน "มีความรักเป็นผู้ดี มีความองอาจอดทนต่อความยากลำบาก มีความรักใคร่สามัคคีในหมู่ นักเรียนด้วยกัน เพื่อช่วยรักษาและเชิดชูนามของโรงเรียนให้เป็นสำนักดีอันหนึ่งอีกด้วย"^{๕๐} เมื่อโรงเรียนมหาดเล็กผลิตข้าราชการออกไปรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งในภูมิภาค และในเมือง นักเรียนจากโรงเรียนมหาดเล็กทุกคนจะประพฤติตนอยู่ในกรอบของผู้ดี ไม่ย่อท้อ ต่อความยากลำบากเมื่อเวลาออกไปปฏิบัติหน้าที่ พร้อมกับรักษาชื่อเสียงของสถาบันการศึกษา และสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ได้รับการเกิดบุญยิ่งชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนมหาดเล็กได้ วางรากฐานหลักสูตร 3 ปีไว้ ดังนี้คือ

ภาคที่ 1 ให้เรียนวิชาสามัญอันเป็นความรู้เบื้องต้นของข้าราชการ เหมือนกันทุกกระทรวง

ภาคที่ 2 ให้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เข้ารับราชการฝึกสอนขนบ ธรรมเนียมในราชสำนักและศึกษาวิชาความรู้ต่าง ๆ ตามที่กระทรวง ต้องการ

ภาคที่ 3 ให้ไปศึกษาราชการในกระทรวงนั้น ๆ ตามที่นักเรียนจะไป อยู่ จนมีความสามารถถึงระดับที่กำหนดไว้ในกระทรวง ก็จะได้รับ การแต่งตั้งให้ได้เป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรในกระทรวงนั้น และถือว่า นักเรียนศึกษาจนจบหลักสูตรของโรงเรียนแล้ว^{๕๑}

หลักสูตรโรงเรียนมหาดเล็กกำหนดเวลาเรียนไว้ 3 ภาคเรียน ภาคละ 1 ปี ในแต่ละภาค ทางโรงเรียนได้ฝึกหัดนักเรียนเพื่อให้เรียนครบตามวัตถุประสงค์ เริ่มต้นด้วยการวางรากฐาน วิชาสามัญและงานบริการเบื้องต้นของสามัญ ซึ่งเป็นที่ต้องการของกระทรวงทุกกระทรวง นักเรียนทุกคนต้องเรียนเนื้อหาวิชาเดียวกันและเรียนรวมกัน อันเป็นผลให้เกิดการปรับตัว เข้าหากัน นำมาซึ่งความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อมีความสนิทสนมเนื่องจากกัน

^{๕๐} ประวัตินุชาสงครามมหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 284-285.

^{๕๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "เรื่อง โรงเรียนมหาดเล็ก," ใน นิทานโบราณคดี, หน้า 243.

นอนอยู่ด้วยกันครบหนึ่งปี โรงเรียนจึงจัดส่งเข้าถวายตัวรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันก่อให้เกิดความจงรักภักดี เนื่องจากเรียนอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และได้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์ นอกจากนี้การได้รับการฝึกหัดเกี่ยวกับงานของสำนักพระราชวังจึง สามารถปรับเปลี่ยนบุคลิกภาพตามวัตถุประสงค์ของทางโรงเรียนได้ดีมาก ในปีสุดท้ายนักเรียนต้องออกไปฝึกงานตามหน่วยงานก่อนออกไปรับราชการในหัวเมือง การฝึกปฏิบัติราชการด้านวิชาการ และภาคสนามเพื่อฝึกความอดทนอดกลั้นต่อความยากลำบากเมื่อต้องออกไปบริหารงานเอง ในภายหลัง

กระทรวงมหาดไทยเล็งเห็นความจำเป็นที่จะจัดตั้งสถานที่ฝึกงานให้แก่นักเรียน จึงตกลงให้สำนักงานเทศาภิบาลมณฑล ช่วยฝึกหัดนักเรียนวิชารัฐศาสตร์ที่จะออกฝึกงานการปกครองในท้องที่ในมณฑลต่าง ๆ รวม 12 มณฑล* เมื่อปี พ.ศ. 2446 นักเรียนทุกคนต้องฝึกหัดทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติในหลักสูตรบังคับ หลักสูตรวิชารัฐศาสตร์สมัยนั้นเน้นการเข้ารับราชการฝ่ายปกครอง และข้าราชการฝ่ายปกครองในสมัยนั้นมีหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุข กิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งคือการจับกุม สืบสวนและสอบสวนคดีอาญาออกเหนือจากหน้าที่ด้านปกครองถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำควบคู่กันไป ดังนั้นนักเรียนวิชารัฐศาสตร์จึงต้องฝึกงานด้านการปราบปรามและสอบสวนคดีอาญาร่วมกับตำรวจด้วยการออกไปฝึกงานที่โรงเรียน นายร้อยตำรวจภูธรเป็นระยะเวลา 6 เดือน แล้วกลับมาถวายตัวเป็นมหาดเล็กพิเศษกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังจากนั้นจะได้รับการส่งตัวไปฝึกหัดตามมณฑลที่กำหนดในฐานะ "นิสิตฝึกหัดราชการ" ใช้เวลาประมาณ 6 เดือน^{๕๒} ระยะเวลา 6 เดือน ที่นักเรียนออกฝึกภาคปฏิบัตินั้นได้ฝึกงานกับผู้บริหารระดับสูงในส่วนภูมิภาคและใช้ชีวิตกับประชาชน ได้คลุกคลีและสัมผัสกับชีวิตของผู้คนทำให้ต้องทำหน้าที่ถึง 2 ประการ คือเป็น

*มณฑลทั้ง 12 แห่ง ที่จัดตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดนักเรียนวิชารัฐศาสตร์ ได้แก่ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑลปราจีนบุรี มณฑลนครราชสีมา มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร มณฑลภูเก็ต มณฑลพายัพและมณฑลเพชรบูรณ์.

^{๕๒}พระยาสุนทรวิจิตร, "สืบประวัติรัฐศาสตร์," ใน มหาวิทยาลัยฉบับจุฬานโยบาย, หน้า 28-29.

ผู้อำนวยการความสะดวกให้แก่ประชาชน ในเวลาเดียวกันถ้ามีผู้ประพฤติผิดทำนองคลองธรรม ผิดกฎหมายของบ้านเมืองก็ยังคงเป็นผู้ที่มีหน้าที่ชำระสะสางคดีอันไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้นด้วย เปรียบเสมือนเป็น "พ่อเมือง" ของประชาชนคอยสอดส่องความทุกข์สุขของประชาชนตลอดเวลา ส่วนระยะเวลา 6 เดือนสุดท้ายที่ต้องไปฝึกงานตามจังหวัดต่าง ๆ โดยทางจังหวัด เป็นผู้ควบคุมดูแลนั้น ก็เปรียบเสมือนการได้ออกไป "ทดลองปฏิบัติราชการ" ก่อนที่จะได้รับการบรรจุแต่งตั้งในท้องที่ต่าง ๆ ต่อไป

แต่ในระหว่างที่ฝึกงานในระยะเวลา 6 เดือนหลังนี้ จะต้องได้รับการประเมินผล การฝึกงานจากทางจังหวัดก่อน กระทรวงมหาดไทยจึงจะทำการบรรจุให้รับราชการใน ตำแหน่ง "มหาดเล็กกรายนงานประจำมณฑล" ซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของสมุหเทศาภิบาล มณฑลและใช้เวลาทดลองปฏิบัติราชการอีกประมาณ 1 ปี เมื่อได้ผลเป็นที่พอใจ สมุหเทศาภิบาลจึงรายงานไปให้กระทรวงมหาดไทยแต่งตั้งเป็น "เลขานุการมณฑลหรือรั้งตำแหน่ง นายอำเภอ"^{*} สุดแต่ทางกระทรวงจะหาตำแหน่งที่ว่างและเหมาะสมให้^{๕๓} จะเห็นได้ว่า กว่าผู้ที่เข้ารับการศึกษานในหลักสูตรรัฐศาสตร์ จะสำเร็จการศึกษาออกไปได้นั้น ต้องผ่านการสอบภาคทฤษฎี และการฝึกภาคปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคปฏิบัติเน้นการเรียน การสอนที่มุ่งไปรับราชการในกระทรวงและเป็นการศึกษาภาคบังคับ ผลดีคือข้าราชการฝ่าย ปกครองที่สำเร็จหลักสูตรวิชารัฐศาสตร์จากโรงเรียนมหาดเล็กนั้น จะมีความรักวิชาการ ปกครองอย่างฝังจิตฝังใจ มีอุดมการณ์ที่จะอุทิศตนเพื่อให้เป็นนักปกครองที่เสียสละมีความ สามารถ มีความจงรักภักดีในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นอกจากนั้นจะเป็นผู้มีความสามัคคีรักหมู่คณะ รักเกียรติยศชื่อเสียงและเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงปรัชญาของโรงเรียนมหาดเล็กในที่สุด

* "ตำแหน่งรั้ง" หมายถึง รักษาการในตำแหน่ง เช่น รั้งตำแหน่งนายอำเภอ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้รักษาการในตำแหน่งนายอำเภอ เป็นต้น.

^{๕๓} ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 23.

แผนปฏิรูปการศึกษา ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับราชสมบัติ สืบต่อจากพระบรมชนกนาถ* ในปี พ.ศ. 2453 ความจำเป็นและการขยายตัวของระบบราชการ ในระยะนั้นประกอบกับความสำเร็จในการเรียนการสอนหลักสูตรวิชารัฐประศาสนศาสตร์ในโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งเป็นผลดีต่อทางราชการและต่อประเทศชาติเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นสมควรขยายสาขาวิชาสอนในโรงเรียนมหาดเล็กให้ครอบคลุมถึงสาขาวิชาอื่นด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็น "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อปี พ.ศ. 2453^{๕๔} จากประกาศยกโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453) ตอนหนึ่งกล่าวว่า

...สำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ซึ่งสมเด็จพระชนกนาถ... ได้ทรงพระราชดำริห์เริ่มตั้งขึ้นโดยพระราชปรารภที่จะทรงจัดการปกครองพระราชอาณาจักรให้ทันกาลสมัย จึงได้ทรงจัดการกระทรวงมหาดไทย รวมหัวเมืองซึ่งแยกย้ายสังกัดอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ... ให้สังกัดอยู่แห่งเดียว เพื่อจัดการปกครองให้ลงระเบียบแบบอย่างเป็อันหนึ่งอันเดียวกัน... โปรดเกล้าฯ ให้จัดการฝึกหัดกุลบุตรสำหรับรับราชการปกครองขึ้นในกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่รัตนโกสินทรศก 118 ครั้งการปกครองหัวเมือง... ดำเนินมาเป็รูปเรียบร้อยขึ้น ความต้องการฝึกกุลบุตรสำหรับรับราชการยิ่งทวีขึ้น

*พระบรมชนกนาถ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453.

^{๕๔}"ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทร ศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6 ค. 4/3๐.

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกการฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่าย
พลเรือนจากกระทรวงมหาดไทยตั้งเป็น... โรงเรียนมหาดเล็กตั้งแต่
รัตนโกสินทร์ ศก 121... โรงเรียนนั้นได้ฝึกหัดกุลบุตรเข้ารับ
ราชการเป็นต้นรากของกระทรวงมหาดไทยเพียงพอแก่ความ
ต้องการแล้ว มีแต่จะขยายวิชาให้สูงขึ้นต่อไป... บัดนี้การปกครอง
ท้องที่ก็ลงระเบียบแบบแผนอยู่แล้ว เป็นอันมิใช่ว่า การปกครองนั้น
เป็นเฉพาะ นานี้ของกระทรวงมหาดไทยแลนครบาล กระทรวงอื่น ๆ
ย่อมมีหน้าที่ซึ่งจะจัดการ เป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน แลรับผิดชอบ
ด้วยกัน ทั้งทั้งพระราชอาณาจักร รวมนับว่าเป็นการปกครองของ
รัฐบาลอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่การฝึกหัดข้าราชการฝ่ายพลเรือน
สำหรับส่งคนออกไปรับราชการกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว
นั้น หากพอเพียงแก่ราชการปกครองพระราชอาณาจักรทุกวันนี้ไม่
สมควรจะขยายการโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคน
ไปรับราชการทุกกระทรวงทบวงการ...^{๕๕}

จากประกาศฉบับนี้ ได้กล่าวถึงประวัติของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดตั้งสำนัก
ฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือน เพื่อสอนให้บุตรหลานขุนนางมีความรู้ในการปกครอง
บ้านเมืองเมื่อการปกครองหัวเมืองเขารูปเขารอยแล้ว จึงย้ายไปสังกัดอยู่ในกระทรวงมหาดไทย
เมื่อมีผู้ต้องการเข้ารับราชการเพิ่มจำนวนมากขึ้น พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้แยกสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนออกจากสังกัดกระทรวงมหาดไทย ด้วยมีวัตถุประสงค์
เพื่อจัดสอนวิชาการปกครองประกอบกับสอนเรื่องในพระราชสำนัก เนื่องจากนักเรียนใน
โรงเรียนมหาดเล็กต้องถวายตัวเป็นมหาดเล็กด้วย

^{๕๕} "ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทร์ ศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6
ศ. 4/30.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า "ประโยชน์สิ่งใด ไม่ยิ่งกว่าการปกครองราษฎรให้มีความสุข ความเจริญ"^{๕๕} จากพระราชดำรินี้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่พระองค์ทรงมีต่อพลสกนิกรของพระองค์ ด้วยการกระทำการใด ๆ ที่ทำให้ราษฎรของพระองค์มีความสุข โดยเฉพาะการขยายการศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนนี้ แต่เนื่องจากโรงเรียนมหาดเล็กเคยเกี่ยวข้องกับกระทรวงทบวงต่าง ๆ พระองค์จึงทรงดำริจะจัดตั้งกรรมการจัดการโรงเรียนให้ดูแลจัดการโรงเรียนให้เข้ารูปเข้ารอยเสียก่อน ประกาศตั้งสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนกล่าวถึงคณะกรรมการจัดการโรงเรียนไว้ดังนี้

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีกรรมการจัดการเป็นสภาอันหนึ่ง...บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ พระยาศรียรวงษ์ พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ เป็นกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป็นสภานายก แลให้พระยาศรียรวงษ์ เป็นเลขานุการของสภา...^{๕๗}

สภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงดำรงราชานุภาพเป็นสภานายก พระยาศรียรวงษ์

^{๕๕}"ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 มกราคม รัตนโกสินทร์ ศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6 ศ. 4/30.

^{๕๗}"ประกาศตั้งสภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 1 มกราคม รัตนโกสินทร์ศก 129," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 6 ศ. 4/30.

(ม.ร.ว. จิตร สุกข์) เป็นเลขานุการของสภา คณะกรรมการประกอบด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานารถ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล) พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)* ย้ายโรงเรียนจากพระบรมมหาราชวังไปตั้งที่วังกลางทุ่ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา และเพิ่มแผนกวิชาใหญ่ ๆ ขึ้นอีกด้วยการรวมวิชาครูซึ่งแต่ก่อนเรียกโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ กับวิชาแพทย์ ฯลฯ เข้าไปในอุปการะของโรงเรียนด้วย⁶⁸

โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปิดสอน 8 สาขา ที่สำคัญ ๆ กล่าวคือ "การครู การแพทย์ กฎหมาย การปกครอง การทูต การค้าขาย การเพาะปลูก การช่างกล"⁶⁹ ซึ่งทั้ง 8 สาขานี้กำหนดไว้ในความมุ่งหมายของสภากรรมการจัดการโรงเรียน ซึ่งต้องการจะสอนความรู้เฉพาะอย่าง เพื่อจะได้วิวัฒนาการโรงเรียนให้เป็นมหาวิทยาลัยในที่สุด แต่ในขั้นต้นก็เพียงแต่รวมโรงเรียนอุดมศึกษา 4 โรงเรียน โดยมาจัดเป็น 4 แผนกก่อน ได้แก่ โรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ซึ่งตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนกฎหมายตั้งอยู่ศาลสถิตย์ยุติธรรม โรงเรียนราชแพทยาลัยอยู่วังหลัง และโรงเรียนฝึกหัดครูอยู่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา⁷⁰ รวมเป็น 4 โรงเรียนด้วยกัน

*ต่อมาได้เป็น "เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี" และ "เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี" ตามลำดับ.

⁶⁸พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน) "ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน รัฐศาสตร์ประกาศนียบัตร : ที่ระลึกรัฐศาสตร์จุฬาฯ ยุคหลังครบรอบยี่สิบปี (พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2511), หน้า 7.

⁶⁹"ระเบียบการทั่วไปแห่งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธศักราช 2453," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27-28 (ร.ศ. 133-134), หน้า 387.

⁷⁰"คำกราบบังคมทูลของนายกสภากรรมการในวันพระราชพิธีก่อนพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันที่ 3 มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) : 2568-2569.

ทางสภากรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ได้ประชุมปรึกษาตกลงกันว่า จะจัดการให้โรงเรียนเป็นทั้งสถานที่สอบวิชา และเป็นทั้งสถานที่สอนวิชา จากความตอนหนึ่งใน ประกาศตั้งหลักสูตรโรงเรียนข้าราชการพลเรือน กล่าวว่า

สภาได้ปรึกษาตกลงกันว่า โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ จะเป็นที่สอบวิชาอย่าง 1 จะเป็นที่สอนวิชาอย่าง 1 การสอบวิชานั้น คือ จะสอบวิชาชั้นเสมียนเอก ผู้ที่จะสอบเข้าวิชาชั้นนี้ไม่ต้องเรียนในโรงเรียนนี้ จะมาแต่กระทรวงใด ๆ ถ้าเป็นผู้สมควรที่จะรับสอบวิชา กรรมการจะสอบวิชาให้ ถ้าสอบได้ตามหลักสูตรจะให้ประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ แล้วแต่ผู้นั้นจะรับราชการหรือไปทำการ ณ ที่ใด ส่วนการที่จะฝึกสอนในโรงเรียนนั้น จะจัดเป็นโรงเรียนอุดมศึกษา⁷¹

การใช้โรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เป็นสถานที่สอบวิชาชั้นเสมียนเอกด้วยการเปิดรับสมัครสอบทั่วไปไม่จำกัดว่าต้องเป็นนักเรียนในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ กรณีที่นักเรียนสอบได้ตามหลักสูตรจะได้รับประกาศนียบัตรวิชาชั้นเสมียนเอก นอกจากนั้นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ยังเป็นสถานที่สอนให้ความรู้ในระดับอุดมศึกษา

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แบ่งการเรียนการสอนออกเป็น 4 คณะ คือ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โรงเรียนรัฐประศาสนศึกษา จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น

⁷¹"คำกราบบังคมทูลของนายสภากรรมการในวันพระราชพิธีก่อนพระฤกษ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วันที่ 3 มกราคม พระพุทธศักราช 2458," ราชกิจจานุเบกษา 32 (23 มกราคม 2458) : 2568-2569.

"คณะรัฐประศาสนศาสตร์" ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกหัดนักเรียนออกไปรับราชการในหน้าที่ราชการพลเรือนฝ่ายการปกครองท้องที่ ฝ่ายสรรพากร ฝ่ายการคลัง ฝ่ายกฎหมายและฝ่ายเลขานุการ ด้วยการจัดการศึกษาแบบเดิม นอกจากตำแหน่งผู้บังคับบัญชาโรงเรียน เปลี่ยนชื่อจาก "ผู้อำนวยการโรงเรียน" มาเป็น "คณบดี"⁷²

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ (Faculty of Public Administration) ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2459 นั้นแบ่งออกเป็น 2 แผนกวิชา คือ แผนกวิชาการเมือง (Department of Politics) และแผนกวิชากฎหมาย (Department of Law) โดยมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านชื่อวิชา ดังนี้

1. ปรัชญาการเรียนการสอนวิชารัฐศาสตร์ เน้นการผลิตผู้สำเร็จการศึกษาออกไปรับราชการฝ่ายปกครองในกระทรวงมหาดไทย ยังคงมีอยู่ แต่นำเอามาตั้งเป็นชื่อคณะแทน คือ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ (Faculty of Public Administration) และได้เปลี่ยนการใช้ชื่อวิชารัฐศาสตร์เป็นรัฐประศาสนศาสตร์ ซึ่งมีความตรงกับปรัชญาการศึกษาในแรกเริ่ม และวิชารัฐประศาสนศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของวิชารัฐศาสตร์

2. มีการเปิดแผนกวิชาการเมืองขึ้นในคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าในสมัยนั้นวิชาการเมือง (Politics) เป็นส่วนหนึ่งของวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) แต่เนื้อหาวิชาที่สอนในแผนกวิชาการเมือง ก็ยังคงเป็นวิชารัฐประศาสนศาสตร์เดิมนั่นเอง อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าแผนกวิชาการเมืองมุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตสาขาการบริหารที่จะออกไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ส่วนแผนกวิชากฎหมายซึ่งมุ่งเน้นการผลิตบัณฑิตออกไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงอื่นที่ใช้วิชากฎหมายก็เป็นส่วนหนึ่งของสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ เพราะอยู่ภายใต้คณะรัฐประศาสนศาสตร์ด้วยกัน

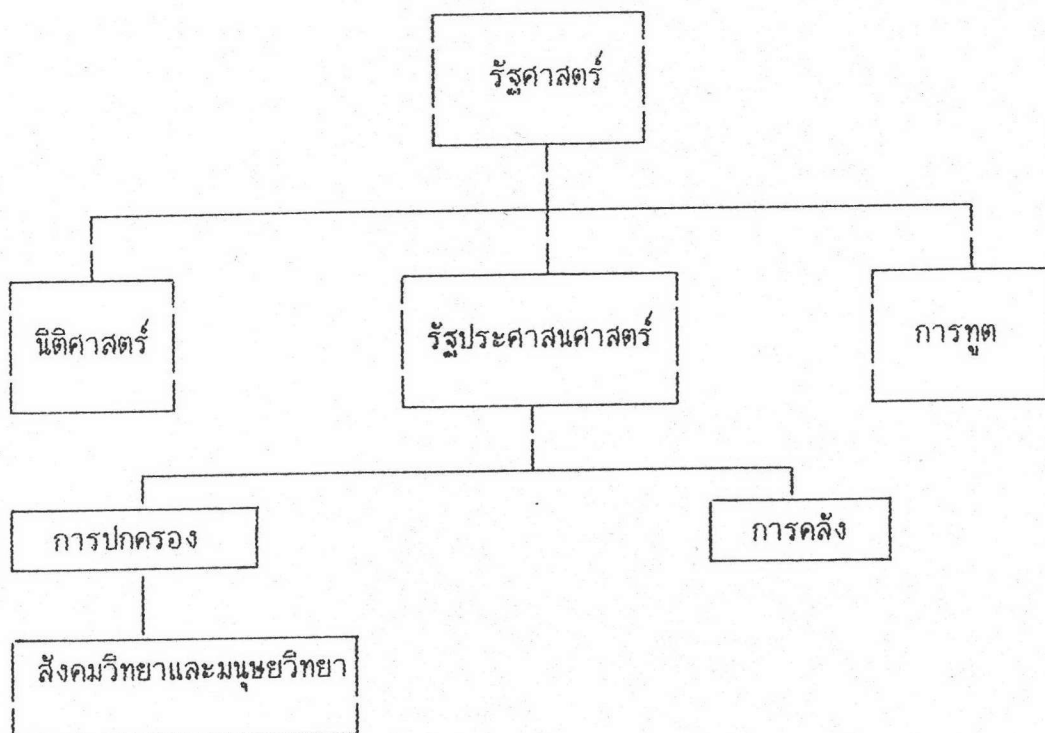
⁷² ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 286.

3. การใช้ชื่อวิชารัฐศาสตร์ ซึ่งเคยมีมาในอดีตหายไป แต่กลับใช้ชื่อวิชารัฐประศาสนศาสตร์แทน โดยวิชารัฐประศาสนศาสตร์ครอบคลุมวิชาการเมือง (แต่ความหมายไม่ตรงกับวิชาการเมืองในสมัยปัจจุบัน เพราะหมายถึงวิชาการปกครองเท่านั้น) และวิชากฎหมาย ทำให้การใช้ชื่อวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) มีความหมายกว้างขึ้น⁷³

การเปลี่ยนแปลงในคณะรัฐประศาสนศาสตร์ที่เห็นเด่นชัดคือ วิชารัฐประศาสนศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของวิชารัฐศาสตร์*

⁷³ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ในรอบ 200 ปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 29-30.

*วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ แสดงเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ที่มา : ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ "วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์," หน้า 56.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มแต่ปลายปี พ.ศ. 2468 ได้เกิดผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งจัดได้ว่าเป็นมรดกอย่างหนึ่งที่ได้รับช่วงมาจากรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามจัดการแก้ไขทุกวิถีทางเพื่อช่วยพยุงรายจ่ายของรัฐบาลให้ดีขึ้น เช่นในระหว่างปี พ.ศ. 2472 - 2474 ได้มีพระบรมราชโองการสั่งปลดข้าราชการออกจากราชการประมาณ 17 เปอร์เซนต์ของจำนวนข้าราชการที่มีอยู่ในเวลานั้น ซึ่งมีประมาณ 47,๑๑๑ คน⁷⁴ อีกประการหนึ่ง ทรงดำริเห็นว่า ควรได้มีการวางระเบียบข้าราชการพลเรือนให้เป็นระเบียบแบบแผน เพื่อให้ได้คนที่มีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการเป็นอาชีพต่อไป และอาชีพราชการก็เป็นอาชีพที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือของรัฐบาล เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และข้าราชการเหล่านี้จะต้องพบปะและปฏิบัติต่อประชาชน จึงทรงประกาศใช้ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับแรกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2471"⁷⁵ ซึ่งตามพระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดให้มีการสอบแข่งขันเข้ารับราชการ ดังนั้นทำให้ความนิยมของประชาชนในการเข้าศึกษาในคณะรัฐประศาสนศาสตร์มีจำนวนลดน้อยลง ดังรายงานกล่าวถึงว่า

...ในปี พ.ศ. 2472 มีนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่เพียง 35 คน เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่สำเร็จการศึกษาได้รับประกาศนียบัตรออกไปนั้น เมื่อเข้ารับราชการจะได้รับตำแหน่งเพียงชั้นราชบุรุษเท่านั้น ซึ่งผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 5 ก็มีสิทธิสมัครสอบเข้ารับราชการในตำแหน่งนี้ได้แล้ว ส่วนนักเรียนที่ศึกษาจากคณะรัฐประศาสนศาสตร์ นอกจากจะสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 มาแล้ว ยังต้องศึกษาในคณะนี้อีก 3 ปี ดังนั้นกระทรวงธรรมการ จึง...

⁷⁴ เกศินี หงสนันท์, วิวัฒนาการของระบบราชการไทย : การศึกษาเปรียบเทียบพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับต่าง ๆ (พ.ศ. 2471 - 2518)

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิ่งมงคลพิมพ์, 2523), หน้า 8.

⁷⁵ "พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, หน้า 241 - 255.

ขอพระบรมราชานุญาตให้เลิกคณะนี้เสียเมื่อนักเรียนที่เหลืออยู่
สำเร็จหมดแล้ว...⁷⁶

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2471 เป็นกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้ควบคุม เพื่อให้การทำงานของข้าราชการมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น เป็นการสรรหา และคัดเลือกบรรจุบุคคลที่มีความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งในราชการที่มีอยู่ด้วยการสอบแข่งขัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนที่มีคุณสมบัติตามประกาศ ตามความต้องการของทางราชการ มีสิทธิเข้าสอบแข่งขันอย่างเสมอหน้ากัน โดยไม่มีการขีดชั้น และแบ่งชั้นศาสนา เพศ และอายุ ด้วยการอาศัยการศึกษาและประสบการณ์เป็นสิ่งสำคัญ แต่การที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2471 ฉบับนี้ได้กำหนดความรู้ความสามารถของผู้สมัครสอบไว้เพียงชั้นมัธยมปีที่ 5⁷⁷ สำหรับตำแหน่งชั้นราชบุรุษนั้น มีผลเสียถึงการจัดการเรียนการสอนในคณะรัฐศาสตรศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกาศรับสมัครผู้ที่ จะเข้าศึกษาในคณะรัฐศาสตรศาสตร์ ต้องเป็นผู้ที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 ของกระทรวงธรรมการหรือเทียบเท่ามา และหลักสูตรรัฐศาสตรศาสตร์นี้ใช้เวลาศึกษาเป็นระยะเวลา 3 ปี จึงจะได้รับประกาศนียบัตร ผู้สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในคณะรัฐศาสตรศาสตร์สามารถเข้ารับราชการได้ ในตำแหน่งชั้นราชบุรุษเช่นเดียวกับผู้สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 5 ซึ่งผู้ที่เข้าศึกษาต่อจะเสียเวลาเรียนถึง 4 ปี คือชั้นมัธยมปีที่ 6 เป็นเวลา 1 ปี และในคณะรัฐศาสตรศาสตร์อีก 3 ปี เสียค่าใช้จ่าย เสียเวลาทั้งส่วนตัวและเวลาที่ จะรับราชการ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2472 หลังจากออกพระราชบัญญัติได้ 1 ปี จึงมีผู้มาสมัครเรียนในคณะรัฐศาสตรศาสตร์เพียง 35 คนเท่านั้น ทางกระทรวงธรรมการเล็งเห็น

⁷⁶ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 - 2509, หน้า 286-287.

⁷⁷ "เรื่องกำหนดความรู้ความสามารถสำหรับผู้สมัครสอบเข้าสอบไล่วิชาข้าราชการพลเรือน," ใน "แจ้งความกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, หน้า 346.

ผลเสียของการจัดการศึกษาในระดับนี้ จึงขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อยุบคณะคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อนักเรียนที่เข้าเรียนในปี พ.ศ. 2472 เรียนสำเร็จ คือ อีก 3 ปีต่อมา ดังนั้นในปี พ.ศ. 2475 คณะรัฐประศาสนศาสตร์ จึงงดรับนิสิตไปเป็นเวลา 1 ปี และเมื่อคณะกรรมการรักษาพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนพิจารณาเห็นว่าคณะรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ เปิดการเรียนเข้าชื้อกับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) ซึ่งมีการเปิดสอบบุคคลเข้ารับราชการพลเรือนอยู่แล้ว⁷⁹ ดังนั้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงปรับปรุงหลักสูตรคณะรัฐประศาสนศาสตร์เสียใหม่ และลดฐานะจากคณะลงมาเป็นแผนกวิชาเรียกว่า "แผนกวิชาข้าราชการพลเรือน"⁸⁰ โดยเปลี่ยนแปลงระเบียบวิธีการรับนิสิตเสียใหม่ เป็นรับนักเรียนที่มีความรู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 8 หรือเทียบเท่า* นิสิตที่จะสอบเข้าเรียนในแผนกข้าราชการพลเรือนนี้จะต้องผ่านการสอบคัดเลือกวิชาภาษาอังกฤษ (เขียนตามคำบอก เรียงความและหลักภาษา) และวิชาภาษาไทย (เรียงความ หลักภาษาและวรรณคดี)⁸⁰

ในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลของคณะราษฎรได้ออนโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมมา

⁷⁹ หลวงนรกิจบริหาร, "เรื่องเก่าเล่าใหม่," ใน รัฐนิสิต 2493 รับน้องใหม่, หน้า 32.

⁸⁰ "แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกศึกษาประชาชน เรื่องการศึกษาวิชาข้าราชการพลเรือนแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ราชกิจจานุเบกษา 48 (31 มกราคม 2474) : 4459 - 4460.

* จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับนิสิตจากผู้สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 ใน พ.ศ. 2473 มีคณะแพทยศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และวิทยาศาสตร์และแผนกปรังยา ในปี พ.ศ. 2476 จึงรับแผนกวิชาข้าราชการพลเรือน เพิ่มอีกแผนกหนึ่ง.

⁸⁰ "ระเบียบการรับนักเรียน พ.ศ. 2476 ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ราชกิจจานุเบกษา 50 (9 เมษายน 2476) : 79-89.

ร่วมกับแผนกข้าราชการพลเรือนแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2476 และจัดตั้งเป็น "คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์" ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^๑ ซึ่งคณะนี้ประกอบด้วย โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม และแผนกข้าราชการพลเรือนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นการแสดงถึงการนำเอาวิชากฎหมายและวิชารัฐศาสตร์เข้ามารวมกันอีก ซึ่งในปี พ.ศ. 2476 นี้เอง ทางรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดตั้ง "มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" พร้อมทั้งให้โอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปรวมกับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้เสร็จสิ้นก่อนวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2477 ด้วย^๒ ซึ่งในพระราชบัญญัติตอนหนึ่ง กล่าวว่า

....ให้โอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย ตลอดจนทรัพย์สินและงบประมาณของคณะเหล่านั้น

มาขึ้นต่อมหาวิทยาลัยนี้ ก่อนวันที่ 1 เมษายน พุทธศักราช 2477..^๓

ดังนั้น นิสิตคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเริ่มมีฐานะเป็น นิสิตระดับปริญญาตรีรุ่นแรกของคณะรัฐศาสตร์ และมีอยู่เพียงปีเดียวก็ต้องถูกโอนไปเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ส่วนผู้ที่ไม่สมัครใจโอนไปอยู่มหาวิทยาลัยใหม่นี้ ทางรัฐบาลก็ให้สมัครเข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทยได้^๔ เดิมโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ มีโรงเรียนกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งด้วยการให้กระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ดูแลเนื่องจากทางโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ยังไม่พร้อมที่จะดำเนินการจนกระทั่งปี พ.ศ. 2475 ทางกระทรวงยุติธรรมจึงโอนโรงเรียนกฎหมายมาให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ "ประกาศโอนโรงเรียนกฎหมายไปขึ้นแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,"

ราชกิจจานุเบกษา 50 (7 พฤษภาคม 2476) : 144-146.

^๒ "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476,"

ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46, หน้า 707-708.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ ปรีชา หงษ์ไกรเลิศ, วิวัฒนาการวิชารัฐศาสตร์ 200 ปี แห่งกรุงรัตน

โกสินทร์, หน้า 31.

ดูแลเต็มที่ นิสิตชั้นปีที่ 4 จากโรงเรียนกฎหมายจึงเรียนสำเร็จเป็นรุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนนิสิตชั้นปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 จากโรงเรียนกฎหมายจึงไปรับปริญญาจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ด้วยเหตุนี้เองนิสิตคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ รุ่นปี พ.ศ. 2476 จึงได้รับการขนานนามว่า "รุ่นแพแตก" เนื่องจากต้องแยกย้ายกันไปเรียนที่อื่น เช่น ไปเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไปเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ออกไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ^{๕๕} อันเป็นเหตุให้นิสิตแตกกระสานซ่านเซ็นกันไป

วิชารัฐศาสตร์ที่เคยเปิดสอนในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในระหว่างปี พ.ศ. 2459-2476 ก็สิ้นสภาพลงและกลายเป็นวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เหตุผลที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง คือ ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย สมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยเฉพาะทางที่จะจัดสอนวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองความว่า

...เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ก็เป็นการสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยะประเทศ และแพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ...^{๕๖}

ดังนั้นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งจัดตั้งขึ้นมาในปี พ.ศ. 2476 นั้น ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นประเทศต่าง ๆ ได้รับทราบถึงระบบการเมืองของประเทศที่เปลี่ยนไปพร้อมกับมหาวิทยาลัยรองรับระบบการเมืองนี้ โดยการเผยแพร่วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้แก่ประชาชน ดังนั้นจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย ก็ได้ให้การศึกษาและผลิตนักปกครองเหมือน

^{๕๕} หลวงอังคณาวัฑฒ์, "การก่อตั้งคณะรัฐศาสตร์ยุคล่าสุด," ใน รัฐศาสตร์ประกาศพงศ์ : ที่ระลึกรัฐศาสตร์ จุฬาฯ ยุคหลังครบรอบยี่สิบปี, หน้า 9.

^{๕๖} "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46, หน้า 707-708.

แต่ก่อน เปลี่ยนเป็นการให้การศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป โดยเน้นหนักไปในทางกฎหมาย และ เศรษฐศาสตร์* ผู้ที่สำเร็จและได้รับปริญญาธรรมศาสตรบัณฑิตจึงออกไปรับราชการทั่ว ๆ ไป รวมทั้งประกอบอาชีพส่วนตัวด้วย

หลักสูตรและการเรียนการสอนซึ่งเริ่มต้นขึ้นในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ซึ่งเริ่มเปิดทำการสอนเมื่อ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2476 จึงประกอบด้วยวิชา กฎหมาย วิชาการเมือง วิชาเศรษฐการ และบรรดาวิชาอื่น ๆ อันเกี่ยวกับวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง"^{๑๗} โดยต้องมีการสอบไล่ทั้งข้อเขียนและสอบปากเปล่า ผู้สำเร็จการศึกษา จะได้วุฒิ "ธรรมศาสตรบัณฑิต" (ธ.บ.) เมื่อศึกษาต่อในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก ทางมหาวิทยาลัยจะแยกสาขาวิชาออกไปอีก เป็น รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (ร.ม.) นิติศาสตรมหาบัณฑิต (น.ม.) เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (ศ.ม.) และมหาบัณฑิตทางการทูต (ท.ม.) ในหลักสูตรปริญญาโท และจะได้วุฒิ รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ร.ด.) นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต (น.ด.) เศรษฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศ.ด.) และดุษฎีบัณฑิตทางการทูต (ท.ด.) ในหลักสูตรปริญญาเอก^{๑๘}

เมื่อคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถูกโอนไปสังกัดอยู่กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว คณะรัฐศาสตร์ก็ขาดตอนไปจาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงก่อตั้ง คณะรัฐศาสตร์ขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2491 จนถึงปัจจุบัน

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเรื่อง "หลักสูตรชั้นปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" ในภาคผนวก

^{๑๗}"พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46, หน้า 707-708.

^{๑๘}"มาตรา 25," ใน "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46, หน้า 713-714.

หลักสูตรคณะรัฐศาสตร์ (คณะรัฐประศาสนศาสตร์)

หลักสูตรรัฐศาสตร์ในปี พ.ศ. 2442 ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรขั้นต้นหรือขั้นเสมียนเอก และหลักสูตรชั้นกลางหรือชั้นนักเรียน ปกครอง หลักสูตรขั้นต้นเรียนวิชาเสมียน ภูมิศาสตร์ แผนที่ และออกฝึกงานตามแผนกต่าง ๆ ในกระทรวงมหาดไทย หลักสูตรชั้นกลาง เรียนวิชาสารบรรณ, วิชาเสมียน, วิชากฎหมาย, วิชาระเบียบข้าราชการ และลองฝึกงานด้านปกครองตามกรม หรือมณฑลต่าง ๆ เช่น มณฑลพิษณุโลกและมณฑลอยุธยา^{*๑๑}

เมื่อสำนักฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนประสบความสำเร็จในการผลิตนักปกครองที่มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี ทางกรมมีความจำเป็นขยายการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ให้กว้างขวางขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ. 2445 ประกอบด้วยหลักสูตร ซึ่งได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมขึ้น ด้วยการเพิ่มรายวิชา 5 วิชา ได้แก่ เลขและการบัญชี วิชาการทหาร วิชาการเดินทาง และที่น่าสังเกต คือ การเพิ่มหลักสูตร วิชาธรรมจริยาและศุขวิทยา รวมทั้งการสอนวิชาภาษา คือ ภาษาบาลี และภาษาต่างประเทศ^{**๑๐}

เมื่อการจัดการบริหารหลักสูตรในโรงเรียนมหาดเล็กเข้ารูปเข้ารอย คณะกรรมการโรงเรียนได้พัฒนาหลักสูตรรัฐศาสตร์ด้วยการคงหลักสูตรหลัก 3 ข้อใหญ่ไว้ คือ วิชาเสมียนสำหรับทุกกระทรวง (Clerical works) วิชาระเบียบประเพณีราชสำนัก (Court Manners) และวิชาข้าราชการพลเรือนทั่วไป (Practice of Government)

* ตูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 1 ในภาคผนวก.

^{๑๑} พระยาราชเสนา (คิริ เทพหัสดินทร์ ๓ อยุธยา), "ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสนศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน รัฐศาสตร์ประกาศพงศ์ : ที่ระลึกรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์หลังครบรอบยี่สิบปี, หน้า 1-2. และพระยาสุทรนิพนธ์, "สืบประวัติรัฐศาสตร์," ใน มหาวิทยาลัยฉบับจุฬาลงกรณ์, หน้า 25-27.

** ตูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 2 ในภาคผนวก.

^{๑๐} ระเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก, รัตนโกสินทร์ศก 124, พิมพ์ครั้งแรก 2๑๑ ฉบับ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2449), หน้า 5

พร้อมทั้งเพิ่มเติมหลักสูตรรายวิชาดังนี้ คือ วิชาภูมิศาสตร์ (Geography), วิชาประวัติศาสตร์ (History), วิชาคำนวณ (Mathematics), วิชาภาษา (ไทย-อังกฤษ-บาลี) (Languages : Thai-English-Pali) และวิชาศีลธรรมจรยา (Ethics) การปรับปรุงหลักสูตรครั้งนี้แบ่งออกเป็นปีละ 1 ภาคเรียน ภาคเรียนที่ 1 และ 2 เป็นการเรียนภาคทฤษฎี ภาคเรียนที่ 3 เป็นการเรียนภาคปฏิบัติ

ภาคที่ 1 เป็นหลักสูตรความรู้เบื้องต้นเหมือนกันทุกกระทรวง ประกอบด้วยหลักสูตร 15 รายวิชา ภาคที่ 2 เป็นหลักสูตรรายวิชาเกี่ยวกับระเบียบราชสำนักและความรู้ต่าง ๆ ตามที่แต่ละกระทรวงต้องการ ประกอบด้วยหลักสูตร 8 รายวิชา ภาคที่ 3 เป็นหลักสูตรรายวิชาข้าราชการพลเรือนทั่วไป เป็นการฝึกหัดผู้เรียนให้มีความสามารถตามระดับที่กำหนดไว้ในกระทรวงต่าง ๆ ทั้งด้านวิชาการที่กระทรวงต้องการและด้านการฝึกพิเศษ 9 รายการ^{*91}

เมื่อโรงเรียนมหาดเล็กได้รับการสถาปนาเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2453 พร้อมทั้งเปิดหลักสูตรการเรียน 8 แผนกวิชา หลักสูตรรัฐศาสตร์ อยู่ในแผนกวิชารัฐประศาสนศาสตร์ด้วย หลักสูตรนี้มุ่งเน้นการบริหารงานในหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย และงานในหน้าที่ของกรมสรรพากร ในชั้นต้นจัดการสอนวิชาชั้นสำรองนายเวร และจัดสอบวิชาเสมียนเอก หลักสูตรสำหรับสอบวิชาเสมียนเอก เน้นงานด้านสำนักงาน เช่น การอ่าน การเขียน การคิด การทวนจดหมายหรือการเขียนผิด การแต่งคำประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง การคำนวณ การทำบัญชี การใช้ราชาศัพท์ให้ถูกต้อง การศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประเทศไทย รวมทั้งให้รู้จักธรรมเนียมจรรยาสำหรับหลักสูตรที่สอนในโรงเรียนเรียกว่า หลักสูตรชั้นสำรองนายเวรประกอบด้วย 10 รายวิชา คือ วิชาชั้นเสมียนเอก สากลภูมิศาสตร์ พงษาวดารสยาม ระเบียบวิธีปกครอง

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 3 ในภาคผนวก.

⁹¹พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดินทร์ ๗ อัยการ), "ต้นกำเนิดของคณะรัฐประศาสนศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน รัฐศาสตร์ประกาศพงศ์ : ที่ระลึก รัฐศาสตร์จุฬาฯ ยุคหลังครบรอบยี่สิบปี, หน้า 2-5.

กรุงสยาม กฎหมายปกครอง กฎหมายอรรถคดี กฎหมายระหว่างประเทศ วิธีภาษีอากร วิธีทำแผนที่และฝึกหัดวิธีทหารและการเดินทาง^{*๑๒}

เมื่อโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ สามารถบริหารงานได้เข้ารูปเข้ารอยแล้ว ทางโรงเรียนได้มีการปรับหลักสูตรชั้นสำรวจนายเวร หรือหลักสูตรรัฐศาสตร์ใหม่ด้วยการเพิ่มเนื้อหารายวิชา 2 รายวิชา คือ วิชาสุขวิทยาและภาษาต่างประเทศ^{**๑๓}

สำหรับหลักสูตรวิชาเสมียนเอก ซึ่งทางโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ดำเนินการจัดสอบให้ผู้ที่สมัครทำหน้าที่ธุรการในกระทรวงต่าง ๆ แต่มิได้จัดสอนให้ กระทรวงธรรมการ เล็งเห็นความสำคัญของวิชาเสมียน จึงจัดให้โรงเรียนนพิชการ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เรียกว่า "โรงเรียนนพิชการวัดราชบูรณะ" ดำเนินการจัดสอนวิชาชั้นเสมียนเอกตามหลักสูตรของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ตั้งแต่ พ.ศ. 2457 ด้วยการเปิดเป็น 2 แผนก ทั้งแผนกกลางวัน สำหรับนักเรียนสามัญและแผนกกลางคืน สำหรับให้เสมียนเรียนเพิ่มเติม หลักสูตรได้รับการปรับปรุง ด้วยการเพิ่มการเรียน 2 รายวิชา คือ วิชาพงษาวดาร และวิทยาศาสตร์เบื้องต้น นอกจากนั้นยังเน้นสำหรับผู้รู้ภาษาต่างประเทศ หรือภาษาโบราณเป็นพิเศษด้วย^{***๑๔}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 4 ในภาคผนวก.

^{๑๒}"ประกาศตั้งหลักสูตรโรงเรียนข้าราชการพลเรือน," ราชกิจจานุเบกษา 28(11 สิงหาคม ร.ศ. 130) : 191.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 5 ในภาคผนวก.

^{๑๓}"ร่างระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกการปกครอง พระพุทธศักราช 2456," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 3.2/6 ส. (พิมพ์ตัด).

***ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 6 ในภาคผนวก.

^{๑๔}"หลักสูตรวิชาเสมียนเอก," ใน "การสอนวิชาเสมียนเอกเรื่องหลักสูตร การจัดสอนและสอบวิชาเสมียนเอกของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456)," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 3.2/2. (พิมพ์ตัด).

ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็น "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" ประกอบด้วยคณะ 4 คณะ และโรงเรียนรัฐศาสตศึกษา ซึ่งสังกัดอยู่ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ได้รับการเปลี่ยนนามเป็น "คณะรัฐศาสตศาสตร์" จัดการสอนเป็น 2 ระดับชั้น คือ ชั้นประกาศนียบัตร และชั้นบัณฑิต หลักสูตรรัฐศาสตร์ชั้นประกาศนียบัตร แบ่งการเรียนเป็น 2 ภาค ภาคละ 2 ตอน แต่ละตอนใช้เวลาเรียน 1 ปี เรียนภาคทฤษฎีใน 3 ปีแรก คือ ภาค 1 ตอน 1 ภาค 1 ตอน 2 และภาค 2 ตอน 1 เรียนภาคปฏิบัติในปีสุดท้าย คือ ภาค 2 ตอน 2 สำหรับผู้จะสมัครเรียนชั้นบัณฑิตต่อไป ใช้เวลาฝึกหัดภาคปฏิบัติเพียง 5 เดือน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

หลักสูตรรัฐศาสตร์ประกาศนียบัตร พ.ศ. 2459 ใช้เวลาเรียน 4 ปี ปีที่ 1 เรียกว่า ภาค 1 ตอน 1 และปีที่ 2 เรียกว่า ภาค 1 ตอน 2 ทั้ง 2 ปี เรียนวิชาหมวดภาษา คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หมวดวิทยาศาสตร์ พระราชพงษาวดารสยาม สุขวิทยาและอนามัย และแผนที่ทั้ง 4 รายวิชา เช่นเดียวกัน แต่เป็นหลักสูตรต่อเนื่องกัน หมวดปกครองชั้นปีที่ 1 เรียนระเบียบการปกครองกรุงสยาม ชั้นปีที่ 2 เรียนการสรรพากร หมวดกฎหมาย ชั้นปีที่ 1 เรียนกฎหมายลักษณาอาญา และมูลคดีสัญญา ชั้นปีที่ 2 เรียนกฎหมายลักษณาอาญา

ปีที่ 3 แบ่งการเรียนออกเป็น 2 หลักสูตร หลักสูตรแผนกปกครองและหลักสูตรแผนกสรรพากร ทั้ง 2 แผนกเรียนวิชาหมวดภาษา เช่นเดียวกัน คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หมวดวิทยาศาสตร์ เรียนพระราชพงษาวดาร และบัญชี-ดับบลเอนทรี (Dubble Entry) เช่นเดียวกัน แต่แผนกสรรพากรเรียนแมนสุเรชั่นเพิ่มอีก 1 รายวิชา หมวดปกครองแผนกปกครองเรียนระเบียบอัยการอำเภอ แผนกสรรพากร เรียนการสรรพากรและลัทธิภาษีอากร หมวดกฎหมายแผนกปกครอง เรียนกฎหมายที่ดิน ผลิตลัทธิ สัญญาบางลักษณะและธรรมะระหว่าง

ประเทศ แผนกสรรพากร เรียนกฎหมายที่ดิน^{*๑๕} ข้อควรสังเกต คือ วิชาภาษาไทย และ ภาษาอังกฤษ เป็นวิชาที่จัดไว้ในหลักสูตรทุกปี หมวดวิทยา ปีที่ 1 เรียนเช่นเดียวกับปีที่ 2 ปีที่ 3 เรียนเช่นเดียวกันทั้ง 2 แผนก แต่แผนกสรรพากรเรียนเพิ่มวิชาเมเนจเรชั่น หมวดปกครองเรียนวิชาแตกต่างกันทั้ง 3 ปี หมวดกฎหมายปีที่ 1 และปีที่ 2 เรียนกฎหมายลักษณะอาญาเช่นเดียวกัน ปีที่ 1 เรียนเพิ่มมูลคดีอาญาปีที่ 3 เรียนกฎหมายที่ดินทั้ง 2 แผนก แผนกปกครองเรียนเพิ่มนิติสิทธิ สัญญาบางลักษณะและธรรมะระหว่างประเทศแผนกบุคคล ปีที่ 4 เรียกว่าภาค 2 ตอน 2 แผนกปกครองออกฝึกหัดงานตามหัวเมือง ขณะที่แผนกสรรพากรฝึกงานที่กรมสรรพากร มีข้อยกเว้นสำหรับผู้จะเรียนต่อชั้นบัณฑิต คือ ไม่ต้องฝึกงานครบปีฝึกเพียง 5 เดือน ก็สามารถเรียนต่อได้ในหลักสูตรชั้นบัณฑิต

หลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต ในปี พ.ศ. 2459 เป็นหลักสูตรต่อเนื่องจากหลักสูตรประกาศนียบัตร หลักสูตร 2 ปี ปีแรกเรียนพงษาวดารระเบียบการปกครองกรุงสยามและปกครองต่างประเทศในหมวดปกครอง เรียนวิชาธรรมศาสตร์ ในหมวดธรรมศาสตร์ ปีที่ 2 เรียนวิชาอีคอนอมิกส์ (Economics) และทรัพย์แผ่นดินในหมวดวิชาอีคอนอมิกส์ และเลือกเรียนวิชาหนึ่งวิชาใดในหมวดวิชาเลือก ซึ่งแยกออกเป็น 2 รายวิชา คือ สากลประวัติและภาษาต่างประเทศ ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนวิชาโบราณ ประวัติ หรือมัธยมประวัติ หรือปัจจุบันประวัติ หรือภาษาอังกฤษหรือภาษาฝรั่งเศส หรือภาษา เยอรมัน วิชาใดวิชาหนึ่งเพียง 1 รายวิชา^{**๑๖}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 7 ในภาคผนวก.

^{๑๕}"ระเบียบการโรงเรียนแผนกรัฐศาสตรศึกษา โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2459)," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 3.2/15 (ส). (พิมพ์ตัด).

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 8 ในภาคผนวก.

^{๑๖}"ระเบียบการโรงเรียนแผนกรัฐศาสตรศึกษา โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2459)," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 3.2/15 (ส.). (พิมพ์ตัด).

สรุปการเรียนรัฐศาสตร์ประกาศนียบัตร ใช้เวลาเรียนภาคทฤษฎี 3 ปี ภาคปฏิบัติ 1 ปี การเรียนรัฐศาสตร์บัณฑิต ใช้เวลาเรียนภาคปฏิบัติในหลักสูตรประกาศนียบัตร 5 เดือน ภาคทฤษฎี 3 ปี และเรียนภาคทฤษฎีในหลักสูตรบัณฑิต 2 ปี รวมเวลาเรียนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของหลักสูตรรัฐศาสตร์ประกาศนียบัตร 4 ปี หลักสูตรรัฐศาสตร์บัณฑิต 5 ปี 5 เดือน

เมื่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สามารถรวมแผนกวิชาต่าง ๆ ทั้ง 8 แผนก เข้าไว้ด้วยกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลักสูตรรัฐศาสตร์ (รัฐรัฐประศาสนศาสตร์) จัดแบ่งการสอนเป็น 5 หมวด คือ หมวดภาษาและการเลขานุกรการ หมวดปกครอง หมวดการสรรพากรและการเงิน หมวดกฎหมายและหมวดวิทยา^{*97}

ในปี พ.ศ. 2465 หลักสูตรรัฐศาสตร์ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง ด้วยการจัดหมวดวิชาใหม่ แยกหมวดภาษาและการเลขานุกรการออกเป็น 2 หมวด นำหมวดการสรรพากรและการเงินมารวมกับหมวดวิทยาด้วยการเปลี่ยนชื่อหมวดใหม่เป็น "หมวดประวัติศาสตร์และการเงิน" หมวดปกครองและหมวดกฎหมายยังคงสภาพเดิม มีการปรับรายวิชาเพื่อความเหมาะสม หลักสูตรรัฐศาสตร์ทุกชั้นปี เรียนทุกหมวดวิชา แต่รายละเอียดในรายวิชาแตกต่างกัน วิชาภาษาไทย และหลักการเลขานุกรการอยู่ในหมวดการเลขานุกรการ พร้อมกับเพิ่มเติมรายวิชา "เรียงความหัวข้อจรรยา" ในชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 เรียนหลักการเลขานุกรการและภาษาไทย เกี่ยวกับการใช้ภาษา คือ เขียนรายงาน เขียนโทรเลข เขียนจดหมายและเขียนโคลงกลอน ชั้นปีที่ 3 เรียนภาษาไทยเกี่ยวกับการเขียนรายงาน เขียนโทรเลข เขียนจดหมาย คัดบรรรทิก เขียนโคลงกลอน และเรียนวิชาเลขานุกรการ คือ พิมพ์ดีด

หมวดภาษาอังกฤษ เรียน Dictation และ Grammar ทุกชั้นปี ปีที่ 1 และปีที่ 2 เรียน Meanings ปีที่ 1 และปีที่ 3 เรียน Composition และ Reading and Conversation แต่ปีที่ 2 เรียน Reading ปีที่ 1 เรียน Handwriting และ

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 9 ในภาคผนวก.

⁹⁷จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะรัฐรัฐประศาสนศาสตร์ พ.ศ. 2463 (พระนคร : ม.ป.ท., 2463), หน้า 19-36, และ "ระเบียบข้อบังคับและตารางสอบคณะรัฐรัฐประศาสนศาสตร์ (27 พฤษภาคม - 26 มกราคม พ.ศ. 2463)," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 5/17. (พิมพ์ดีด).

Translation and Paraphrasing ปีที่ 3 เรียน Paraphrasing สรุปปีที่ 1 เรียน
ภาษาอังกฤษ 7 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 4 รายวิชา ปีที่ 3 เรียน 5 รายวิชา
หมวดปกครอง ปีที่ 1 และ 2 เรียนปีละ 1 รายวิชา ปีที่ 3 เรียน 2 รายวิชา
หมวดประวัติศาสตร์และการเงิน ทุกชั้นปี เรียนวิชาประวัติศาสตร์ ปีที่ 1 และ
ปีที่ 2 เรียนสุขวิทยา ปีที่ 2 และปีที่ 3 เรียนประวัติการปกครอง สาขาสังคม และการเงิน
แผ่นดิน ปีที่ 2 เรียนบัญชีสรรพากร ปีที่ 4 เรียนธนาคาร สรุปหมวดประวัติศาสตร์และการเงิน
ปีที่ 1 เรียน 2 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 6 รายวิชา และปีที่ 3 เรียน 5 รายวิชา
หมวดกฎหมาย ปีที่ 1 และ 2 เรียนกฎหมายอาญา ปีที่ 1 เรียนหลักสัญญาและ
แพ่ง ปีที่ 2 เรียนวิธีพิจารณาอาญาและลักษณะผิดสิทธิ์ ปีที่ 3 เรียนธรรมระหว่างประเทศ
กฎหมายที่ดิน ธรรมศาสตร์ สัญญาและซื้อขาย และลักษณะพยาน หมวดกฎหมายปีที่ 1 และ
ปีที่ 2 เรียน 3 รายวิชา ปีที่ 3 เรียน 5 รายวิชา^{*๑๑}

ต่อมาในปี พ.ศ. 2471 หลักสูตรรัฐศาสตร์ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง

ด้วยการจัดหลักสูตรชั้นปีที่ 1 เรียนความรู้พื้นฐานทุกหมวดวิชา ยกเว้นหมวด
กฎหมาย ชั้นปีที่ 2 ไม่เรียนหมวดการเลขานุการ และหมวดวิทยา ชั้นปีที่ 3 เรียนเฉพาะ
หมวดกฎหมาย และหมวดการปกครอง ข้อควรสังเกต คือ รายวิชาภาษาไทยไม่มีในหลักสูตร
หมวดภาษาให้เลือกเรียนระหว่างวิชาภาษาอังกฤษ หรือภาษาฝรั่งเศส การปกครองแผนกค
ขยายหลักสูตรเป็น "การปกครองแผนกคดีส่วนอาญาและแพ่ง" วิชาธนาคารและการบัญชีเงิน
ปรับเปลี่ยนเป็นวิชา "การบัญชีและการคลัง" กฎหมายที่ดิน เปลี่ยนเป็น "กฎหมายทรัพย์สินและ
ที่ดิน" และวิชาแผนที่ปรับเป็นวิชา "แผนที่และแผนผัง"^{**๑๑}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 10 ในภาคผนวก.

^{๑๑}"การสอบไล่ประโยคคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ชั้น 1, 2, 3 ประจำปี พ.ศ.
2465," ใน "บัญชีคะแนนการสอบไล่และกรรมการสอบไล่คณะรัฐประศาสนศาสตร์ พ.ศ.
2465 (18 พฤษภาคม - 18 มิถุนายน 2466)," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย, จ. 5/35. (พิมพ์ดีด).

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 11 ในภาคผนวก.

^{๑๑}จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะรัฐประศาสนศาสตร์ พ.ศ. 2471
พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ เดลิเมล์, 2471), หน้า 17-19.

หลังจากมีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในปี พ.ศ. 2471 ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำเป็นต้องปรับปรุงหลักสูตรรัฐศาสตร์ใหม่ ด้วยการลดฐานะจากคณะมาเป็นแผนกวิชา และเปิดรับนิสิตใหม่ พ.ศ. 2475 พร้อมทั้งรับโอนโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมมารวมด้วย จัดตั้งเป็น "คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์" ในปี พ.ศ. 2476 เมื่อทางการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นในปี พ.ศ. 2476 ได้โอนคณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปสังกัดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ดังนั้น หลักสูตรรัฐศาสตร์ ปีสักทำก่อนที่คณะนิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์จะถูกโอนไปสังกัดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หลักสูตรปี พ.ศ. 2475 และ พ.ศ. 2476 เน้นเนื้อหารายวิชาทางด้าน "กฎหมาย" เป็นส่วนใหญ่ ทั้งกฎหมายทั่วไป กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายปกครอง และอื่น ๆ ในปี พ.ศ. 2475 เป็นระยะที่ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ดังนั้นหลักสูตรใหม่ของคณะซึ่งเกี่ยวกับการเมือง ได้รับการบรรจุลงไว้หลายวิชา เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายการเลือกตั้งธรรมนูญศาลยุติธรรม รวมทั้งหลักสูตรรายวิชาทางด้านเศรษฐศาสตร์ คือ ลัทธิเศรษฐกิจ เศรษฐศาสตร์ และกฎหมายการคลัง เป็นต้น¹⁰⁰

ดังนั้น หลักสูตรรัฐศาสตร์จึงขาดตอนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2476 จนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงจัดตั้งคณะรัฐศาสตร์ยุคใหม่ขึ้นในปี พ.ศ. 2491 และยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 12 ในภาคผนวก.

¹⁰⁰"พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476," ในประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 46 (ร.ศ. 152), หน้า 713-714, และ "หลักสูตรวิชาที่สอนในแผนกรัฐศาสตร์ชั้นปีที่ 1 และ 2 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2475 และ 2476," ใน "เรื่องมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขอทะเบียนนักเรียนคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และขอทราบหลักการเทียบวิชา 11 มิถุนายน-30 มีนาคม พ.ศ. 2477," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, จ. 5/109. (พิมพ์ตัด).

คณะแพทยศาสตร์

ประวัติและความเป็นมาของคณะแพทยศาสตร์

การแพทย์ไทยที่ใช้กันมาตั้งแต่โบราณ เรียกว่า "การแพทย์ไทยแผนโบราณ"^{*} ซึ่ง "มีรากฐานมาจากการแพทย์แผนอินเดียหรืออายุรเวท ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น ในคัมภีร์แพทย์ของไทยจะมีคำกล่าวสรรเสริญหรือบูชาท่านชีวก โภมารภัจจ์ในฐานะครูแพทย์ แพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้าด้วย การรักษายาบาลของท่านเน้นสมุนไพรเป็นยารักษาโรค การแพทย์แผนอินเดียเน้นการใช้สมุนไพรรักษาโรค นอกจากนั้นยังใช้วิธีคล้ายกรรมหลายแบบ เครื่องมือผ่าตัดน่าจะมีส่วนตั้งแต่สมัยท่านชีวก โภมารภัจจ์"¹⁰ มีผู้กล่าวถึงการแพทย์แผนอื่น ๆ ที่ไทยได้รับแบบแผนการรักษาพยาบาลมาได้แก่ "การแพทย์แผนพุ่มมดหมอผี"^{**} การแพทย์แผนอายุรเวทหรือการแพทย์แผนอินเดีย การแพทย์แผนจีน"^{***} และ

^{*}มีข้อความที่จารึกเกี่ยวกับ "การแพทย์แบบเดิมของไทย" ในฉิษภักดิ์ที่ประวัติการแพทย์ไทย ในภาควิชาเภสัชวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ในโรงพยาบาลศิริราช.

¹⁰ มณฑิรา ตันท์เกยูร และโสภิต ธรรมอารี, "ประวัติการแพทย์ไทยแผนโบราณ," ใน การพัฒนาศูนย์สมุนไพรไทยด้านสาธารณสุขสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2525), หน้า 3.

^{**}"การแพทย์แผนพุ่มมดหมอผี" เชื่อว่าใช้กันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นสมัยที่มนุษย์มีความเข้าใจว่าโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการกระทำของภูติผีปีศาจหรือเพราะเทวดา หรือพระเจ้าบันดาลให้เกิดเจ็บป่วยขึ้น.

^{***}การแพทย์แผนจีนแตกต่างจากการแพทย์แผนอายุรเวทเล็กน้อย คือ มีตัวยาที่ได้จากสัตว์ต่าง ๆ มากมาย แต่แผนอายุรเวทเกือบไม่มีตัวยาจากสัตว์เลย เป็นพืชพื้นเมืองมากกว่า ส่วนการแพทย์แผนปัจจุบันพัฒนาการมาจากแพทย์แผนต่าง ๆ ในอดีต เช่น การแพทย์แผนอียิปต์โบราณ แผนกรีก แผนโรมันและอาหรับ.

การแพทย์แผนปัจจุบัน"¹⁰² จะเห็นได้ว่า ความรู้ในการรักษาโรคของไทยในสมัยโบราณ และตกทอดมาจนทุกวันนี้ได้จากการนำอารยธรรมของอินเดียและจีนในบางส่วนมาผสมผสานกับอารยธรรมดั้งเดิมของไทยควบคู่กับพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ รวมทั้งการใช้ยากลางบ้านหรือยาสมุนไพร เข้ามามีบทบาทต่อคนไทยตั้งแต่นั้นมา ดังคำกล่าวที่ว่า

แต่เดิมนั้นวิชาแพทย์ของไทยเราได้รับการถ่ายทอดกันมาจากพ่อถึงลูก หรือจากครูถึงศิษย์โดยส่วนตัว เป็นการสั่งสอนกันในครอบครัวหรือในสำนักอย่างจำกัด มิได้มีการอบรมเป็นกลุ่มใหญ่แบบโรงเรียน ทั้งนี้เป็นเพราะในสมัยนั้นความต้องการแพทย์ยังมีน้อย เมื่อมีการเจ็บป่วยขึ้น ประชาชนส่วนมากก็รักษาตนเอง โดยใช้ยากลางบ้านหรือวิธีไสยศาสตร์ ต่อเมื่อมีอาการค่อนข้างมากจึงไปหาแพทย์ ซึ่งอยู่กระจัดกระจายไปตามภูมิลำเนา หรือตามความสะดวกแห่งการประกอบอาชีพ มิได้มีการรวมกลุ่มเป็นคณะ ระบบโรงพยาบาลเพิ่งมีขึ้นในตอนต้นแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็ก็เป็นเพียงชั่วคราว เมื่อมีความจำเป็น เช่น เกิดโรคระบาด เป็นต้น เมื่อหมดความต้องการก็เลิกล้มไป...¹⁰³

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า ยากลางบ้าน หรือวิธีการทางไสยศาสตร์มีบทบาทต่อชีวิตชาวไทยมาตั้งแต่โบราณกาลแล้ว เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยคราวใดคนไทยก็มีโอกาสเสี่ยงตายได้ทุกนาที เพราะว่าการศึกษาแพทย์แบบสมัยใหม่ในระบบโรงเรียน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเกิดโรคระบาดคราวใดผู้คนที่ล้มตายกันราวกับใบไม้ร่วง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความเดือดร้อนของประชาชนในเรื่องนี้ ดังนั้น "เมื่อเกิดอหิวาตกโรคระบาดขึ้นในกรุงเทพ-

¹⁰² มณฑิรา ตันท์เกยูร และโสภิต ธรรมอารี "ประวัติการแพทย์ไทยแผนโบราณ," ใน การพัฒนาศูนย์สมุนไพรไทยด้านสาธารณสุขสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 1-3.

¹⁰³ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 - 2509, หน้า 413-414.

มหานคร เมื่อปี พ.ศ. 2424 พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงพยาบาล
ย่อย ๆ ขึ้นชั่วคราวในที่ต่าง ๆ รวม 48 ตำบล เพื่อบำบัดโรค เมื่อโรคสงบโรงพยาบาล
ต่าง ๆ ก็ยุบไป"¹⁰⁴ การจัดตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวเพื่อรักษาโรคครั้งนั้นบังเกิดผลดีคือได้ช่วย
ชีวิตผู้คนไว้มากมาย แต่เมื่อโรคระบาดสงบลงการจัดตั้งโรงพยาบาลชั่วคราวก็ยกเลิก
ประชาชนไม่ได้รับการบริการรักษาอีกต่อไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชปรารภที่จะให้มีโรงพยาบาลประจำเกิดขึ้น ประจวบกับพระราชโอรสของพระองค์ คือ
สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายศิริราชกฤษณ์ที่ ประชวรพระโรคบิดสิ้นพระชนม์ลง
พระองค์ทรงเศร้าสลดพระทัยมาก ทรงมีพระราชปรารภถึงพระราชโอรสของพระองค์ว่า

...ภายหลังเกิดวิบัติ เคราะห์ร้าย ลูกซึ่งเป็นที่รักตายเป็นที่สลดใจ
ด้วยการที่รักษาไข้เจ็บ เห็นว่าแต่ลูกเราซึ่งพิทักษ์รักษาเพียงนี้ยังได้
รับความทุกข์เวทนาแสนสาหัส ลูกราษฎรที่อนาถาทั้งปวงจะได้ความ
ลำบากทุกข์เวทนายิ่งกว่านี้ประการใด ยิ่งทำให้มีความปรารถนาที่จะ
ให้มีโรงพยาบาลยิ่งขึ้น...¹⁰⁵

พระราชปรารภนี้แสดงให้เห็นถึงความห่วงใยที่พระองค์ทรงมีต่อพสกนิกรชาวไทย ในเรื่อง
การเจ็บไข้ได้ป่วย พระราชดำรินี้ยังทำให้พระองค์ทรงมีพระราชปณิธานอย่างแน่วแน่ที่จะจัด
ตั้งกิจการเกี่ยวกับโรงพยาบาลมากยิ่งขึ้น ดังพระราชปรารภเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

...ตั้งใจและออกปากอยู่เนือง ๆ ว่า ถ้าจะตายจะขอแบ่งเงิน
พระคลังข้างที่ เป็นส่วนหนึ่งมอบไว้สำหรับใช้ในการโรงพยาบาล และ
สั่งขอให้จัดการให้ได้สำเร็จดังประสงค์ ถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็จะคิดจัดการ
ให้มีขึ้นจงได้...¹⁰⁶

¹⁰⁴ พระอรรถวิทยาคม, เวชชนิสสิต 2473 (พระนคร: ม.ป.ท., 2473).

¹⁰⁵ สำเนาพระราชหัตถเลขาสั่งตั้งโรงพยาบาล และรีโปดกอมมิตตี ปีชวด
สัมฤทธิศก 1250," ใน เวชชนิสสิตฉบับที่ระลึกงานฉลอง 50 ปี 2432-2482 (พระนคร :
โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2483).

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน.

เมื่อพระองค์มีพระราชประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นในประเทศไทยให้จง
ได้ดังนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อการนี้
โดยเฉพาะ พร้อมทั้งในทรงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาล ดังคำสั่งตั้งโรงพยาบาล
ดังนี้

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ณ วัน 3 เดือน 4 แรม 15 ค่ำ ปีมจ
อัฐศก คักราช 1248 ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ 1 พระองค์เจ้า
ศรีเสาวภาคย์ 1 พระองค์เจ้าวัฒนาวงษ์ 1 พระองค์เจ้าสายลีนีทรวงษ์
1 หลวงนายสิทธิ์ 1 เป็นคอมมิตตีปรึกษาพร้อมกัน คัดการตั้ง
โรงพยาบาลขึ้นให้สำเร็จตลอดไป ตามสมควรแก่ประเทศและกาลสมัย
เมื่อจะจัดการอย่างใดก็จะต้องขออนุญาตประการใด ก็ให้บอกเป็น
คราว ๆ ตามการ สุดแต่ให้การสำเร็จเป็นประโยชน์จริงได้ตลอดไป.¹⁰⁷

คณะกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาลชุดนี้ได้ประชุมตกลงกันว่า จะใช้สถานที่ตำบลพระ
ราชวังหลัง เป็นสถานที่ตั้งของโรงพยาบาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานไม้ให้ไปก่อตั้งตัวอาคารของโรงพยาบาล ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้นำอาคารของพระเมรุที่จะพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าชายศิริราชกุมภภัณฑ์ ณ ท้องสนามหลวงด้วยเครื่องไม้จริง เสร็จพิธีพระราชทานเพลิง
ศพเมื่อ พ.ศ. 2430 ให้อำนาจไปสร้างโรงพยาบาลได้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
นามโรงพยาบาลแห่งนี้ว่า "โรศิริราชพยาบาล" ทำพิธีเปิดสถานที่เมื่อ วันพฤหัสบดี เดือน
6 แรม 1 ค่ำ ปีชวด สัมฤทธิ์ศก คักราช 1250 ตรงกับวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2431¹⁰⁸

¹⁰⁷ "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
กอมมิตตีจัดการโรงพยาบาล ลงวันที่ 3 เดือน 4 แรม 15 ค่ำ ปีมจอัฐศก คักราช 1248.,"
ใน เวชนิสิตฉบับที่ระลึกงานฉลอง 50 ปี 2432-2482.

¹⁰⁸ "บอกเปิดโรงพยาบาล," ราชกิจจานุเบกษา 5 (18 เมษายน 2431) :42.

การก่อสร้างโรงพยาบาลแห่งแรกของประเทศไทยดำเนินการไปจนกระทั่งสามารถเปิดรับคนไข้เป็นทางการได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์บริจาคแก่โรงพยาบาล ดังประกาศเปิดโรงพยาบาลต่อนี้กล่าวไว้ว่า

...โรงพยาบาลนี้เป็นส่วนพระราชกุศล ทรงสละพระราชทรัพย์ให้ตั้งขึ้นเป็นทานในการรักษาโรคและป้องกันความทุกข์ยากของชนทั้งหลายที่จะเกิดจากพยาธิ มิให้หมอฤคณพยาบาลเรียกค่ายาการรักษาแก่คนไข้เลยเป็นอันขาด...¹⁰⁹

การที่พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์แก่โรงพยาบาลนี้ นอกจากจะเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้พระราชโอรส จะเป็นเงินกองทุนของโรงพยาบาลเพื่อดำเนินกิจการการรักษาพยาบาลได้โดยสะดวก อีกประการเพื่อให้คนไทยเปลี่ยนทัศนคติในการรักษาพยาบาลด้วยยากกลางบ้าน หรือพิธีไสยศาสตร์มาเป็นการให้ยาแบบฝรั่งสั่งซื้อจากเมืองนอก ดังนั้นทางโรงพยาบาลเปิดบริการรักษาและจ่ายยาโดยที่ราษฎรไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น

เมื่อโรงพยาบาลเปิดดำเนินการครั้งแรกวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2431 มีแพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนปัจจุบันเป็นผู้ทำการรักษาคนไข้ พระยาประเสริฐสุริยาศาสตร์ราชรัง (หนู) และแพทย์สำนักกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเป็นแพทย์ประจำแผนกแพทย์แผนโบราณ นายแพทย์ปีเตอร์ กาเวนและแพทย์ประจำราชสำนักชาวอังกฤษ เป็นแพทย์ประจำแผนกแพทย์แผนปัจจุบัน¹¹⁰ ดังนั้นจึงถือได้ว่า กิจการแพทย์นี้โรดศิริราชพยาบาลเป็นสถานที่ที่ริเริ่มวิชาแพทย์แผนปัจจุบันของประเทศไทย เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรงานต่างประเทศ ทรงพบเห็นกิจการสาธารณสุขและสุขาภิบาลใน

¹⁰⁹"บอกเปิดโรงพยาบาล," ราชกิจจานุเบกษา 5 (18 เมษายน 2431) : 42.

¹¹⁰สรโรจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้นจนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (กรุงเทพมหานคร : หน่วยพิมพ์โรงพยาบาลศิริราช, 2526), หน้า 9.

ประเทศที่เจริญ ทรงจดจำนำมาใช้ในประเทศไทย พร้อมทั้งมีการจัดตั้ง "กรมพยาบาล ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2431"¹¹¹ เพื่อทำหน้าที่ดูแลกิจการของโรงพยาบาล ดูแลอาคารสถานที่ รวมทั้งดูแลบุคลากรที่จะให้บริการในโรงพยาบาล นอกจากนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งอาคารต่าง ๆ ขึ้นในโรงพยาบาล ดังนี้คือ

...โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพยาบาลขึ้นดูแลกิจการของโรงพยาบาล ในขั้นต้นโรงศิริราชพยาบาล มีเรือนฝากระดานใหญ่มุงจาก 2 หลัง เรือนฝากระดานเล็กมุงจาก 3 หลัง เรือน 2 ชั้นสำหรับนายแพทย์ เรือนปั้นหย่า 2 หลังสำหรับไว้ยาและตรวจคนไข้ภายนอก เรือนฝากระดานคนไข้ 4 หลัง ตึกเสาวภาค ตึกวิกิตเรียว ซึ่งตึก 2 ตึกนี้ สำหรับคนไข้ที่มีบรรดาศักดิ์ ส่วนเจ้าหน้าที่ประจำมีหมอใหญ่ และหมอรองอย่างละ 1 นาย หมอปรุงยา 3 นาย พนักงานพยาบาล และกุลี 5 นาย การรักษายาบาลให้คนไข้เลือกเองจะใช้ยาไทยหรือยาฝรั่งก็ได้ ส่วนบาดแผลให้ใช้ยาฝรั่ง...¹¹²

โรงเรียนแพทย์แห่งแรกในประเทศไทย

เมื่อคณะกรรมการจัดตั้งโรงพยาบาลจัดตั้ง "โรงศิริราชพยาบาล" ขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2431 "คณะกรรมการได้ดำริที่จะฝึกหมอไว้ใช้ในโรงพยาบาลต่าง ๆ เพื่อทำการแทนแพทย์แผนโบราณต่อไป จึงได้จัดให้มีการสอนวิชาแพทย์อย่างฝรั่ง (แผนปัจจุบัน) ขึ้นในโรงศิริราชพยาบาล"¹¹³ จะเห็นได้

¹¹¹"ประกาศตั้งกรมพยาบาล ณ วัน 3 เดือน 1 แรม 7 ค่ำ ปีมะเส็ง สัมฤทธิศก คักราช 1250 (25 ธันวาคม พ.ศ. 2431)," ใน เวชนิสสิตฉบับที่ระลึกงานฉลอง 50 ปี 2432-2482.

¹¹²พระอภิวชิยาคม, เวชนิสสิต 2473.

¹¹³"แพทย์ากร : โรงเรียนแพทย์แห่งแรกในประเทศไทย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : หน่วยพิมพ์โรงพยาบาลศิริราช, 2525), หน้า 53.

ว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการจัดโรงพยาบาลชุดนี้เป็นการเริ่มตั้งสถาบันเพื่อฝึกหัดวิชาแพทย์แห่งแรกในประเทศไทย จุดประสงค์เพื่อขยายกิจการโรงพยาบาลให้ทั่วภูมิภาค ตั้งพระราชพิธีฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังนั้นจึงเริ่มให้มีการสอนวิชาแพทย์อย่างจริงจังในโรงศิริราชพยาบาล ด้วยการเปิดเป็นโรงเรียนแพทย์ขึ้นในวันที่ 5 เดือนกันยายน พ.ศ. 2433¹⁴ มีผู้มาสมัครเรียน 40 คน ต่อมาก็อายไปเหลือเพียง 13 คน หมอเฮลส์ได้ทำสัญญากับหม่อมเจ้าประภากร รองอธิบดีกรมศึกษาธิการ ได้จัดทะเบียนนักเรียนแพทย์ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย มีใจความสำคัญดังนี้ ในระยะเวลา 3 ปี ที่นักเรียนแพทย์เรียนอยู่ในโรงเรียนแพทย์จะได้รับเบี้ยเลี้ยงเดือนละ 7 บาท เงินเดือน ๗ ละ 12 บาท ต้องอยู่ประจำในโรงเรียนตลอดเวลา เมื่อเรียนครบ 3 ปี ถ้าสอบไม่ได้ อนุญาตให้เรียนต่อได้ ถ้าสอบได้จะได้ตำแหน่งผู้ช่วยแพทย์ตามโรงพยาบาล เงินเดือน ๗ ละ 25 ถึง 40 บาท นักเรียนผู้ใดทำผิดสัญญาต้องคืนเงินเดือนและเบี้ยเลี้ยงให้แก่กรมศึกษาธิการ หลักสูตรการเรียน 3 ปี แบ่งเป็นสาขาแพทย์แผนปัจจุบัน 2 ปี และแพทย์แผนโบราณ 1 ปี หมอเฮลส์เป็นอาจารย์สอนนักเรียนแพทย์คนแรกและเป็นอาจารย์ผู้ปกครอง เมื่อเปิดการเรียนได้ 2 ปี กรมพยาบาลจัดให้หม่อมเจ้าเจียกเจ้ากรมแพทย์สำนักพระราชวังหลวงเป็นอาจารย์สอนวิชาแพทย์ไทยแผนโบราณ¹⁵ ในชั้นต้นโรงเรียนแพทย์แห่งแรกนี้ยังไม่มีชื่อ จัดหลักสูตร 3 ปี โดยรับผู้ที่อ่านออกเขียนได้เข้าเรียน ต่อมาวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2434 นายแพทย์ยอร์ช บี. แมคฟาร์แลนด์รับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่แทนนายแพทย์ ทีเอเวอร์ด์ เฮลส์¹⁶ ตำราแพทย์ในระยะแรกนั้นเป็นภาษาต่างประเทศ เนื่องจากยังไม่มีผู้แปลเป็นภาษาไทย ผู้สอนเป็นชาวต่างชาติ ภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนจึงเป็นภาษาอังกฤษ ดังนั้นนักเรียนแพทย์รุ่นแรกจึง

¹⁴ "เปิดเสรีราชการในกรมพยาบาล (26 มีนาคม-28 พฤศจิกายน ร.ศ. 111)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 5 ค. 24/2.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶ ยุติ ตปนียากร, "วิวัฒนาการของการแพทย์ไทยตั้งแต่เริ่มต้นมาจนสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตศึกษาคณะอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 201.

สอบผ่านวิชาแพทย์ฝรั่งเพียง 9 คน* ในปี พ.ศ. 2435 เริ่มการสอบไล่วิชาแพทย์เป็นครั้งแรกของประเทศไทย จำนวนนักเรียนแพทย์ 13 คน สอบได้ 9 คน ด้วยเหตุผลนี้ นายแพทย์ใหญ่ศิริราชพยาบาล นายแพทย์ยอร์ช บี. แมคฟาร์แลนด์ จึงเริ่มสอนนักเรียนแพทย์เป็นภาษาไทย^{117**}

การศึกษาในระยะแรกนี้เรียนวิชาแพทย์แผนปัจจุบันเท่านั้น ต่อมาโรงเรียนแพทย์ได้รับนามว่า "โรงเรียนแพทยากร"¹¹⁸ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่าสมุนไพรไทยหรือยาไทย เป็นของในบ้านเมืองไทยสมควรจะสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ไว้ พระองค์ทรงมีพระราชกระแสถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ในปี พ.ศ. 2436 ความว่า "ขอเตือนว่าหมอฟร้งนั้นดีจริง แต่จะควรให้ยาไทยสูญหากไม่ หมอไทยจะควรไม่ให้

*นักเรียนแพทย์รุ่นแรก 9 คน จบชั้นสูง 1 คน คือ นายอภัย (พ.ต.อภัย หาริสตะเวช) จบชั้นสามัญ 8 คน คือ นายชุ่ม (หลวงอาจวิทยาคม) นายเข้ม นายอาบ (พระอุดมวิทย์ภาค) นายผัน นายขาว นายกลิ่น (หลวงอนุมานแพทยาคม) นายเกิด ม.ล.โต๊ะ (ม.ล.โต๊ะ ปาลกวงศ์)

¹¹⁷"แพทยากร : โรงเรียนแพทย์แห่งแรกในประเทศไทย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 54.

**นายแพทย์ยอร์ช บี. แมคฟาร์แลนด์ (George B. McFarland) M.D., D. D.S. ก่อนออกไปเรียนวิชาแพทย์ที่มหาวิทยาลัยในอเมริกานั้น ได้ช่วยบิดาสอนหนังสืออยู่ที่สวนอนันต์ เริ่มเป็นอาจารย์โรงเรียนแพทยากรเมื่อ พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ. 2469 เป็นอาจารย์ฝรั่งคนแรกที่คลุกคลีกับการแพทย์ไทยนานถึง 30 ปี เป็นผู้ที่ได้วางพื้นฐานการแพทย์แผนปัจจุบันของไทยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากทำการสอนทุกแขนง ยังแต่งตำราภาษาไทยหลายเล่ม เช่น แมกกีเรีย เมดิกา สรีรวิทยา โรควิถีประสาท กายวิภาคศาสตร์ เป็นต้น ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระอาจวิทยาคม".

¹¹⁸สรโรจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้นจนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิรีออคกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิรีออคกีเฟลเลอร์, หน้า 9.

มีต่อไปภายนำหฤทศวรรมิไว้บ้าง..."¹¹⁹ จากข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณของพระองค์ว่า เมื่อแพทย์ไทยสำเร็จการศึกษาไปทำงานตามหัวเมืองการมีความรู้เรื่องสมุนไพรจะเป็นประโยชน์ในยามขาดแคลนยาฝรั่ง ดังนั้นทางราชการจึงเพิ่มการสอนวิชาแพทย์ไทยหรือแพทย์แผนโบราณไว้ในหลักสูตร

ในปี พ.ศ. 2439 การแพทย์ไทยยังไม่มีแพทย์ผดุงครรภ์ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระราชปรารภถึงอันตรายของการคลอดบุตรพร้อมกับพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้จัดตั้ง "การฝึกหัดวิชาผดุงครรภ์" และพระราชทานพระราชทรัพย์ของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าชายศิริราชกุมภภัณฑ์ จำนวน 56,000 บาท ให้สร้างตึกสอนวิชาแพทย์ และซื้อเครื่องประดับตกแต่งภายในตึก"¹²⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ (สมเด็จพระศรีนันทราบรมราชินีนาถ) ได้ทรงช่วยกันก่อตั้งโรงเรียนแพทย์แห่งแรกของประเทศไทย และเปิดสาขาแพทย์ผดุงครรภ์ (สูตินารีแพทย์) เนื่องจากอัตราการตายของมารดาขณะคลอดบุตรสูงมาก หลังจากการตั้งการฝึกหัดวิชาผดุงครรภ์ในปี พ.ศ. 2439 อัตราการตายของหญิงที่คลอดบุตรลดลง ปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป "สมเด็จพระศรีนันทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนสอนวิชาแพทย์ให้เป็นรากฐานให้มีที่กินอยู่ของนักเรียนด้วย พระราชทานพระราชทรัพย์จัดสร้างอาคารเรียนขึ้นใหม่"¹²¹ ในปี พ.ศ. 2443 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาเปิดโรงเรียนแพทย์และพระราชทานชื่อ

¹¹⁹"เบ็ดเสร็จราชการในกรมพยาบาล (26 มีนาคม - 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 111)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ศ. 24/2.

¹²⁰"แพทยากร : โรงเรียนแพทย์แห่งแรกในประเทศไทย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 55.

¹²¹"โรงเรียนราชแพทยาลัย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 56.

โรงเรียนว่า "โรงเรียนราชแพทยาลัย"¹²² เป็นการแสดงถึงพระราชปณิธานของทั้งสองพระองค์ที่จะขยายกิจการแพทย์ให้กว้างขวางให้เจริญทันอารยประเทศ ด้วยการขยายโรงเรียนแพทย์เป็นโรงเรียนประจำสำหรับนักเรียนแพทย์ รวมทั้งการเปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่แสดงถึงว่าเป็นโรงเรียนแพทย์ของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของเครื่องแบบนักเรียนแพทย์เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติ และความสามารถของนักเรียนแพทย์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดเครื่องแบบนักเรียนแพทย์ด้วย "เสื้อคอปิดสีขาว ติดแผงคอสีแดงขลิบขอบดำ สวมกางเกงขายาวและหมวกฟางพันทาลีน้า"¹²³ การที่พระองค์ทรงกำหนดให้นักเรียนแพทย์สวมเสื้อสีขาว ปิดอก กางเกงขายาวแบบสากล รวมทั้งสวมหมวกฟางพันทาลีน้า เพื่อเป็นแบบอย่างให้คนไทยหันมานิยมการแต่งกายแบบตะวันตก นับเป็นวิธีการหนึ่งในการปรับปรุงประเทศไทยให้ทัดเทียมชาติทางตะวันตก

การรับนักเรียนแพทย์ในระยะแรกไม่ได้กำหนดพื้นความรู้เดิม เพียงแต่อ่านหนังสือออกเขียนหนังสือได้ ทางโรงเรียนเริ่มมีการกำหนดพื้นความรู้เบื้องต้นของนักเรียนแพทย์ว่าต้องสำเร็จประโยค 2 ในปี พ.ศ. 2441¹²⁴ การแบ่งระยะเวลาเรียนไม่ชัดเจน ไม่กำหนดการสอบเข้าเรียน หลักสูตรแพทย์ระยะที่ยังไม่เปิดถึงระดับปริญญาประกอบด้วยหลักสูตรแพทย์แผนโบราณและแพทย์แผนปัจจุบัน เมื่อประชาชนเลื่อมใสการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายหลักสูตรแพทย์จาก 3 ปี เป็น 4 ปี โดยเพิ่มชั้นปีที่ 4 อีก 1 ปี การเรียนในชั้นปีที่ 4 นี้ เป็นการเรียน

¹²² เวชชนิสิต ฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์ไทย, 2482).

¹²³ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 418.

¹²⁴ พระยาแพทยพงศาวิสุทธาธิบดี, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2441 (รุ่นที่ 6),"

ใน เวชชนิสิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

ภาคปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่โดยเรียกชั้นนี้ว่า "แพทย์ฝึกหัด"¹²⁵ การเพิ่มหลักสูตรการเรียนแพทย์อีก 1 ปี ผลก็คือ แพทย์ได้รับการฝึกหัดก่อนสำเร็จออกไปเป็นแพทย์ การขยายหลักสูตรนี้เริ่มในปี พ.ศ. 2446 ระยะนี้ทางราชการเริ่มรับนักเรียนแพทย์ด้วยการกำหนดความรู้เดิมขึ้น ประถมบริบูรณ์ ผู้ที่ยังไม่สำเร็จชั้นประถมบริบูรณ์จะต้องเป็น "นักเรียนแพทย์สำรอง" ก่อน¹²⁶ สำหรับการสอนวิชาตามหลักสูตร จะสอนเฉพาะปีที่ 1, 2 และ 3¹²⁷ การเรียนการสอนนั้นจะเรียนรวมกันทั้ง 3 ปี¹²⁸ ไม่มีการแยกชั้นเรียน นักเรียนชั้นปีที่ 4 จะเป็นแพทย์ฝึกหัด มีการสอบไล่ประจำปี เมื่อสอบไล่ได้ครบทั้ง 3 ปี จึงไปปฏิบัติงานเป็นแพทย์ฝึกหัดจนครบกำหนด จึงได้รับประกาศนียบัตร¹²⁹ สรุปได้ว่า การเรียนแพทย์ในระยะ พ.ศ. 2436 ถึง พ.ศ. 2446 การเรียนการสอนเรียนรวมกันไม่มีการแยกชั้นปี มีการสอบไล่ปีละครั้ง

การปรับปรุงหลักสูตรและวิธีการสอนที่สำคัญในปี พ.ศ. 2447 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชบายให้เพิ่มจำนวนนักเรียนแพทย์เพื่อส่งไปทำงานตามหัวเมืองให้มากขึ้น จากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่ส่งมายังกระทรวงธรรมการว่า

¹²⁵ เวชชนิสลิตฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹²⁶ หลวงสิทธิโยธารักษ์, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2448 (รุ่นที่ 12)," ใน เวชชนิสลิตฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹²⁷ พระยาเวชสิทธิพิลาศ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2449 (รุ่นที่ 13)," ใน เวชชนิสลิตฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹²⁸ หลวงพลมานมานิต, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2450 (รุ่นที่ 14)," ใน เวชชนิสลิตฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹²⁹ เวชชนิสลิตฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

ด้วยโรงเรียนราชแพทยาลัยเห็นเป็นการสำคัญมากในเวลา
เพราะหมอกหารหัวเมืองก็ได้เอาไครยขอคนจากโรงเรียนนี้แห่งเดียว
ในเมืองไทย ถ้าจะคิดเพิ่มจำนวนนักเรียนให้มากขึ้น นานไปจะได้
หม้อออกบิลละมากคนขึ้น...¹³⁰

เมื่อกระทรวงธรรมการได้ประชุมคณะกรรมการแล้ว จึงทำรายงานกราบบังคมทูลพระองค์
ถึงโครงการปรับปรุงโรงเรียนแพทย์ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระองค์ ในรายงานนั้นกล่าวถึง
การปรับปรุงหลักสูตรแพทย์ ดังนี้

2. การปรับปรุงหลักสูตรใหม่ให้เหมาะสม กล่าวคือ ในปีที่ 1
ให้นักเรียนแพทย์เรียนวิทยาศาสตร์พื้นฐานเกี่ยวกับวิชาแพทย์เป็นวิชา
พื้นฐาน (preparatory course) และการฝึกหัดการพยาบาล การ
ตรวจไข้ การผสมยา การเยียวยา และทางผ่าตัด...ซึ่งจะทำให้มี
ความรู้ความชำนาญ...หลักสูตรแบ่งเป็น 3 ปี...เมื่อสำเร็จแล้วจึง
สอบไล่เป็นแพทย์ประกาศนียบัตร...¹³¹

จากรายงานของกระทรวงธรรมการฉบับนี้แสดงให้เห็นถึง การเรียนแพทย์ในระยะนั้นว่า
นักเรียนแพทย์มีความรู้พื้นฐานทางด้านวิทยาศาสตร์ไม่เพียงพอ จึงประสบปัญหาในการเรียน
3 ปีแรก ต่อมามีการเสนอแนะให้นักเรียนแพทย์ปีที่ 1 เรียนหลักสูตรวิทยาศาสตร์พื้นฐาน
เกี่ยวกับวิชาแพทย์ เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญ เมื่อเรียนครบตามหลักสูตร 3 ปี จึงเป็น
แพทย์ฝึกหัดอีก 1 ปี ได้รับประกาศนียบัตร ด้วยเหตุนี้เองหลักสูตรแพทย์ซึ่งเรียนวิชาเคมี
วิชาเดียว จึงเพิ่มการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ พื้นฐาน คือ วิชา ฟิสิกส์ ภาษาศาสตร์ มาตรการ
ดวง วัด และเพิ่มวิชาภาษาอังกฤษด้วย¹³²

¹³⁰ "มีพระราชดำรัส ถามการจัดโรงเรียนราชแพทยาลัย (27 มิถุนายน -
1 กรกฎาคม พ.ศ. 2447)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 คธ. 59/8.

¹³¹ เรื่องเดียวกัน.

¹³² พระยาเวชสิทธิ์นิลาศ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2449 (รุ่นที่ 13)," ใน
เวชนิสสิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2482.

โรงเรียนราชแพทยาลัย เริ่มมีการเรียนการสอนที่มีหลักสูตรค่อนข้างแน่นอนในปี พ.ศ. 2450 ด้วยการแบ่งการเรียนเป็น 4 ปี แยกจากกันจากชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 4 แต่ยังมีวิชาการเกี่ยวโยงระหว่างปริมาตร ปริคณิก และคณิกในแต่ละชั้นปี เช่น กายวิภาคศาสตร์เรียนทุกชั้นปี ชั้นปีที่ 4 หรือแพทย์ฝึกหัดจะฝึกหัดงานตรวจรักษาผู้ป่วยในโรงพยาบาล ศิริราช รวมทั้งฝึกหัดทางด้านธุรการด้วย¹³³ ในปี พ.ศ. 2454 แพทย์ฝึกหัดเริ่มไปปฏิบัติงานนอกสถานที่ รวมทั้งการฝึกงานด้านเวชศาสตร์ป้องกันด้วย¹³⁴ การรับสมัครนักเรียนแพทย์เริ่มกำหนดพื้นฐานความรู้ระดับมัธยมปีที่ 4* ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2452 เป็นต้นมา¹³⁵ เป็นการกำหนดพื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนให้สูงขึ้น

ในปี พ.ศ. 2456 สมเด็จพระมหามุนีโชยานาทนเรนทร (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร) ทรงเป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองในกระทรวงธรรมการและทรงเป็นผู้ตรวจการโรงเรียนราชแพทยาลัย ภายหลังทรงเป็นผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย และทรงเป็นผู้ปรับปรุงการศึกษาแพทย์ในระยะนั้น ทรงพิจารณาเห็นว่าการศึกษาแพทย์ขณะนั้นล่าช้ามากด้วยเหตุผลดังนี้

¹³³ นาวาตรีหลวงจงเวชศาสตร์ ร.น., "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2453 (รุ่นที่ 17)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹³⁴ นาวาตรีหลวงประกอบเวชกิจ ร.น., "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2454 (รุ่นที่ 18)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

* เทียบเท่ามัธยมปีที่ 6 ในระยต่อมา.

¹³⁵ พระยาบริรักษ์เวชการ. "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2455 (รุ่นที่ 19)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

1. นักเรียนที่มาเรียนแพทย์มีความรู้ติดตัวมาจากโรงเรียนมัธยม
น้อย แม้ว่าจะรับจากผู้จบมัธยม 6 ก็ยังมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์
และภาษาอังกฤษน้อยไป

2. ชาตครูที่มีความรู้เฉพาะทาง... เพราะครูในขณะนั้นเป็นผู้
ประกอบโรคศิลปกรรมตา...¹³⁶

ในขณะนั้นการศึกษาวิชาแพทย์กับการสาธารณสุขของประเทศไทยอยู่ในฐานะไม่มั่นคง ไม่อาจ
ดำเนินการให้ทัดเทียมกับต่างประเทศได้ เนื่องจากนักเรียนแพทย์มีพื้นฐานความรู้น้อยไป
ไม่ได้ผ่านการเรียนวิชาพื้นฐานของวิชาแพทย์ ความรู้ทางภาษาอังกฤษน้อยไปไม่สามารถอ่าน
ตำราภาษาต่างประเทศได้ดี อาจารย์ในโรงเรียนแพทย์เรียนสำเร็จทางด้านประกอบโรคศิลป์
และเป็นผู้ไม่ตั้งใจจะเป็นอาจารย์ในสาขาวิชาแพทย์ ความรู้ที่เป็นรากฐานวิชาแพทย์ที่เคย
ศึกษาเล่าเรียนมานานมาก ดังนั้น อาจารย์จะสอนวิชาเฉพาะให้เข้มงวดมากก็ย่อมมี
ข้อบกพร่อง ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงมีความเห็นว่า "จะปล่อยให้
เป็นเช่นนั้นต่อไปไม่ได้ เพราะนักเรียนแพทย์ถ้าความรู้พื้นฐานไม่ดีแล้ว จะเรียนให้เข้าใจ
วิชาชั้นสูงต่อไปไม่อาจจะทำได้"¹³⁷ ดังนั้น จึงทรงเริ่มปรับปรุงหลักสูตรแพทย์ด้วยการขยาย
เวลาเรียนจาก 4 ปีเป็น 5 ปี โดยเพิ่มการเรียนชั้นปีที่ 4 ขึ้นอีก 1 ปี และเป็นแพทย์
ฝึกหัดในชั้นปีที่ 5 หลักสูตร 5 ปี นี้เริ่มใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2454 และในปี พ.ศ. 2457
ทรงจัดหาอาจารย์ชาวต่างประเทศจำนวนมากมาช่วยสอนวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียนแพทย์¹³⁸
เพื่อช่วยให้แก่นักเรียนแพทย์ได้รับความรู้ดียิ่งขึ้น

สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงมีความเห็นเกี่ยวกับการเพิ่มหลักสูตร
นี้ว่า "การตั้งหลักสูตรนั้นไม่ยาก เห็นควรอย่างไรก็เขียนลงไปอย่างนั้น แต่ต้องคำนึงว่า

¹³⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, พระนิพนธ์สาร
ศิริราชฉบับพิเศษฉลอง 60 ปี ศิริราช (พฤษภาคม 2493) : 5-6.

¹³⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹³⁸ "โรงเรียนราชแพทยาลัย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า

จะจัดทำให้เป็นไปตามนั้นได้หรือไม่"¹³⁹ ทรงแสดงให้เห็นว่าการเขียนหลักสูตรเป็นของง่าย แต่การผลิตนักเรียนแพทย์ให้มีความรู้ความชำนาญอย่างในหลักสูตรที่เขียนไว้เป็นของยาก ดังนั้น การเขียนหลักสูตรควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติด้วย ทางทรงได้ปรับปรุงหลักสูตรด้วยการเพิ่มเติมวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐาน ได้แก่ ภาษาศาสตร์ สัตววิทยา เคมี ฟิสิกส์ และเพิ่มการเรียนด้านภาษาคือวิชาภาษาละตินและภาษาเยอรมัน พร้อมกับจัดหาอาจารย์ที่มีความสามารถเฉพาะวิชาเหล่านี้ด้วย สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรทรงขอให้มูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์จัดส่งอาจารย์มาช่วยเขียนหลักสูตร และช่วยสอนวิชาทางปริคลินิก 3 วิชา คือ วิชากายวิภาคศาสตร์ วิชาสรีรวิทยาและวิชาพยาธิวิทยา แต่ได้อาจารย์มาช่วยสอนวิชาพยาธิวิทยาเพียงท่านเดียว คือ ศาสตราจารย์ เอ.จี. เอลลิส¹⁴⁰ การที่สมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรทรงเน้นวิชาทางปริคลินิกทั้ง 3 วิชานั้น ด้วยทรงเห็นว่าวิชาทั้ง 3 วิชานี้เป็นวิชารากฐานที่สำคัญของวิชาแพทย์ ทางด้านคลินิกทรงพยายามรวบรวมแพทย์ที่มีความสามารถทุกชาติทุกภาษาที่มีอยู่ในประเทศไทย ในขณะนั้นมาช่วยกันสอน¹⁴¹ ทางรัฐบาลไทยได้รับความช่วยเหลือเป็นการส่วนตัวจาก ดร.วิกเตอร์ ไฮเซอร์ ผู้ตรวจการของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ด้วยการติดต่อชาวอเมริกัน 4 คน มาช่วยสอนวิชากายวิภาคศาสตร์ คือ Dr. Jame A. Honej, Dr. Fred S. Hoffman, Dr. Albert W. Brace และ Dr. Gorge E. McGinnis ในปี พ.ศ. 2458 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ สามารถติดต่อ Dr. Ayer ให้มาทำงานสภากาชาดไทยได้เท่านั้น¹⁴²

¹³⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, พระนิพนธ์สารศิริราชฉบับพิเศษฉลอง 60 ปี ศิริราช (พฤษภาคม 2493): 7

¹⁴⁰ สรรใจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้นจนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์, หน้า 10-11.

¹⁴¹ หลวงไตรภพยานุการ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2457 (รุ่นที่ 20), ใน เวชนิสสลิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁴² "เรื่องจะจ้างหมออเมริกันรับราชการในโรงเรียนราชแพทยาลัย," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต. 35. 10/12.

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรแพทย์ที่สำคัญอีกครั้ง คือ การแบ่งเวลาเรียนออกเป็น 2 ภาค* ภาคละ 2 1/2 ปี และจัดการสอบไล่ทุกครึ่งปี เมื่อเรียนครบทุกภาคแล้วมีการสอบวิชาที่เรียนมาทั้งหมดทุกภาคอีกครั้ง¹⁴³ การแบ่งเวลาเรียนแบบนี้เข้าใจกันว่าสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรนำแบบอย่างมาจากประเทศเยอรมัน เนื่องจากพระองค์ทรงสำเร็จการศึกษามาจากประเทศเยอรมัน วิธีการเรียนแบบต้องสอบรวบยอดทุกวิชาอีกครั้งก่อนสำเร็จการศึกษานี้ นักเรียนต้องเรียนให้แม่นยำ และต้องทบทวนวิชาที่เรียนมาแล้วสม่ำเสมอ จะทอดทิ้งการเรียนไม่ได้ การเรียนวิธีนี้ทำให้นักเรียนมีความรู้แน่นขึ้น แต่เรียนได้ยากมาก ดังนั้นวิชาแพทย์แผนโบราณต้องงดเรียน เนื่องจากสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทรทรงสนับสนุนให้ยุติการเรียนด้วยเหตุผลว่า การเรียนทั้งแพทย์แผนโบราณ และแพทย์แผนปัจจุบันทำให้นักเรียนแพทย์เกิดความสับสน ประกอบกับแพทย์โบราณหวงตำรายาไทย พระองค์ทรงเกรงว่าแพทย์ในโรงเรียนแพทย์ไม่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการหาสมุนไพรมีโอกาสผิดพลาดในการรักษาได้ ดังที่พระองค์ทรงพระนิพนธ์ไว้ดังนี้

1. การสอนวิชาแพทย์ตามแบบไทยกับแบบฝรั่งไม่เข้ากัน...
ทำให้นักเรียนมึนงง
2. ยาไทยเป็นยาส่วนตัวของแพทย์ผู้ใช้นั้นเอง ... โดยมาก
ปิดบังหวงตำราแข่งกัน
3. เครื่องยาที่เป็นสมุนไพรที่มีต่าง ๆ กัน... ถ้าไม่เป็นผู้
เชี่ยวชาญในทางนั้นก็ไม่ว่าจะหาจากไหน... แก้วหรือไม้แก้ว...
ดีหรือไม่ดี... ก็เหลือที่คนที่ไม่ชำนาญจะรู้ได้¹⁴⁴

*โปรดดูเพิ่มเติม "หลักสูตรแพทย์ 5 ปี 2 ภาค," ในภาคผนวก

¹⁴³ หลวงพยุ่งเวชศาสตร์, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2460 (รุ่นที่ 23)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁴⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, พระนิพนธ์สารศิริราช ฉบับพิเศษฉลอง 60 ปี ศิริราช (พฤษภาคม 2493) : 6.

การหาสมุนไพรที่กระทำได้ลำบากต้องเป็นผู้ที่รู้จักประเภทของสมุนไพรเป็นอย่างดี และเป็นผู้ที่ศึกษาเรื่องสมุนไพรมาอย่างลึกซึ้ง เพื่อกันไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการนำสมุนไพรผิดประเภทมารักษาใช้ พระองค์ทรงมีความเห็นว่า "เอาไว้ให้แพทย์ที่สนใจทางนี้ไปเรียนเพิ่มเติมเอาเองต่อไปข้างหน้าจะดีกว่า"¹⁴⁵ หลังจากนักเรียนแพทย์ที่สนใจเรื่องการแพทย์แผนโบราณเรียนสำเร็จการโรงเรียนแพทย์ศึกษา หากความรู้เพิ่มเติมเรื่องสมุนไพรรักษาใช้ในภายหลัง หลวงบริบาลเวชกิจ นักเรียนแพทย์รุ่นที่ 15 (พ.ศ. 2451) เขียนบันทึกเกี่ยวกับการเรียนแพทย์แผนโบราณไว้ว่า

...ครั้นเวลาสอนอาจารย์ก็อธิบายออกจะเลอะเลือนจึงทำให้เข้าใจไม่ได้...ครั้นนักเรียนซักถามตามแบบอย่างที่เคยถามผู้สอนวิทยาศาสตร์เข้า อาจารย์ก็ตอบไม่ได้...ครั้นบ่อยครั้งมากคำถามเข้า เลยถูกท่านอาจารย์หาว่าเป็นผู้ที่ไม่รักเคารพ...คอยขัดแย้งกระด้างกระเดื่องต่อครูบาอาจารย์...เวลาจะสอนต้องให้อาจารย์ฝ่ายปกครองมานั่งช่วยควบคุม...แต่ถึงกระนั้นวิชานี้ก็สอนต่อไปไม่ตลอดต้องเลิกกลางคัน...¹⁴⁶

การเรียนการสอนที่ทำให้เกิดปัญหาทั้งผู้เรียนและผู้สอนจึงมีการแก้ปัญหาด้วยความจริงใจ อาจารย์ฝ่ายปกครองมานั่งควบคุมผู้เรียนในเวลาเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ และในที่สุดทางการก็สั่งให้งดสอนวิชานี้ในที่สุด แต่การสอนวิชาแพทย์แผนโบราณนี้ยังคงสอนจนถึงรุ่นหลวงไตรภพยานุการ¹⁴⁷ ซึ่งเป็นนักเรียนแพทย์รุ่นที่ 20 (พ.ศ. 2457) ดังนั้นวิชาแพทย์แผนโบราณจึงพ้นจากหลักสูตรแพทย์เนื่องจากลักษณะของวิชาแพทย์ไทย

¹⁴⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร, พระนิพนธ์สารศิริราชฉบับพิเศษฉลอง 60 ปี ศิริราช (พฤษภาคม 2493) : 6.

¹⁴⁶ หลวงบริบาลเวชกิจ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2451 (รุ่นที่ 15)," ใน เวชขนิสสิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁴⁷ สรรใจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้นจนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิรีวอดกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิรีวอดกีเฟลเลอร์, หน้า 15.

ต่อมาปี พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงเรียนราชแพทยาลัยเป็นคณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงจัดการเรียนการสอนในปีแรก ๆ ร่วมกับคณะอื่น ๆ ที่หอวัง¹⁴⁸ ในปี พ.ศ. 2461 ทางราชการเพิ่มหลักสูตรแพทย์เป็น 6 ปี ด้วยการเพิ่มการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์การแพทย์พื้นฐานให้มากขึ้น และย้ายการเรียนการสอน 4 ปีแรกไปเรียนที่หอวังสระปทุม เปลี่ยนชื่อคณะเป็น "คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล"¹⁴⁹ ดังนั้น โรงเรียนราชแพทยาลัยซึ่งเคยตั้งอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชจึงแบ่งสถานที่เรียนเป็น 2 แห่ง คือ 4 ปีแรกเรียนที่หอวังสระปทุม 2 ปีหลังข้ามฝากไปเรียนที่ศิริราชพยาบาล สังกัดกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักเรียนแพทย์รุ่นแรกที่เรียนครบ 2 ปี คือ รุ่นที่เข้าเรียนในปี พ.ศ. 2461 และเรียนสำเร็จในปี พ.ศ. 2466¹⁵⁰

วิธีการรับนักเรียนแพทย์มีการรับ 2 ประเภทคือ ประเภทแรกรับผู้จบชั้นมัธยมปีที่ 6 เข้าเรียนชั้นปีที่ 1 ประเภทที่ 2 รับผู้ที่จบชั้นมัธยมปีที่ 8 เข้าเรียนในชั้นปีที่ 2¹⁵¹ การเรียนแพทย์หลักสูตร 6 ปี แบ่งเป็น 2 ภาค ๆ ละ 3 ปี การสอบภาคถือว่าสำคัญมาก

¹⁴⁸"หอวัง" คือ วังสมเด็จพะบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมงกุฎราชกุมารในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ บริเวณสนามศุภชลาศัยในปัจจุบัน.

¹⁴⁹ขุน สอนสุขกิจ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2462 (รุ่นที่ 25)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁵⁰"คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน ประวัติการแพทย์ สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 60.

¹⁵¹ขุนพจนวิโรคาพาธ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2466 (รุ่นที่ 29)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁵²ขุนสังัดโรคกิตติ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2467 (รุ่นที่ 30)," ใน เวชนิสสืตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

เมื่อสอบภาค 1 ได้แล้ว (จบปีที่ 3) จึงเข้าเรียนชั้นปีที่ 4 การเรียนปีที่ 1 ถึงปีที่ 4 เรียนที่หอวัง (มีแห่งเดียวเนื่องจากยังไม่สร้างตึกขาว) เมื่อสอบผ่านปีที่ 4 แล้วจึง "ข้ามฟาก" ไปเรียนชั้นปีที่ 5 และปีที่ 6 ปี ที่ศิริราช¹⁵² วิธีการรับนักเรียนแพทย์เข้าเรียน ด้วยการรับจากผู้จบชั้นมัธยมปีที่ 6 เข้าเรียนวิชาแพทย์ชั้นปีที่ 1 ให้สิทธิพิเศษผู้จบชั้นมัธยมปีที่ 7 หรือปีที่ 8 ไม่ต้องเข้าเรียนชั้นปีที่ 1 พร้อมทั้งไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนด้วย¹⁵³ ข้อเสียของการแบ่งหลักสูตรแพทย์ออกเป็น 2 ภาค ๆ ละ 3 ปี คือ นักเรียนแพทย์ที่เรียนแล้วสอบไม่ผ่านต้องเสียเวลาเรียนถึง 3 ปี บันทึกของขุนแผนวิโรคาพาธ (แถว หุตเศรณี) นักเรียนแพทย์รุ่นที่ 29 (พ.ศ. 2466) เล่าว่า "นายเปลี่ยนได้เรียนเพียงภาค 1 ตั้งแต่ชั้น 1 ถึงชั้น 3... แต่สอบภาค 1 ไม่ได้ต้องออกจากโรงเรียนแพทย์ไป"¹⁵⁴ การที่นักเรียนแพทย์ต้องเสียเวลาเรียน เสียค่าใช้จ่ายในการเรียนและอื่น ๆ ในการเรียนแพทย์หลักสูตร 6 ปี 2 ภาคนี้ มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลักสูตรแพทย์ในระยะต่อมา

ในปี พ.ศ. 2462 มีการปรับปรุงการศึกษาด้านการแพทย์ คือ เปลี่ยนการเรียนเป็น 3 ภาค ๆ ละ 2 ปี (เดิม 2 ภาค ๆ ละ 3 ปี) ภาคแรกเรียนปริมาตร ภาคที่ 2 เรียนปริคณิก และภาคที่ 3 เรียน คลินิก ทุก 2 ปี มีการสอบไล่ประจำภาค การสอบในชั้นประกาศนียบัตร* เชิญอาจารย์จากภายนอกมาช่วยออกข้อสอบเนื่องจากอาจารย์ประจำไม่

¹⁵² ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 421.

¹⁵³ สรรใจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้นจนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์, หน้า 9.

¹⁵⁴ ขุนแผนวิโรคาพาธ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2466 (รุ่นที่ 29)," ใน เวชชนิสถิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

*โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติม "หลักสูตรแพทย์ประกาศนียบัตรรุ่นสุดท้าย," ตารางที่ 31 ในภาคผนวก.

เพียงพอ¹⁵⁵ หลังจากการปรับปรุงมาตรฐานการเรียนด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐานเมื่อรวมโรงเรียนแพทย์เข้ากับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว "การเรียนภาคปฏิบัติการในห้องปฏิบัติการการจัดขึ้นอย่างดีที่หวัง"¹⁵⁶ การที่นักเรียนแพทย์ได้รับฝึกปฏิบัติการอย่างดีในห้องปฏิบัติการก่อนที่จะข้ามฝากไปเรียนปีที่ 5 และปีที่ 6 ที่ศิริราช แสดงว่าความรู้ด้านวิทยาศาสตร์พื้นฐานของแพทย์หลักสูตรประกาศนียบัตรรุ่นหลัง ๆ ย่อมสูงขึ้นกว่าเดิม

คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

วิวัฒนาการของโรงเรียนแพทย์ก่อนที่จะมาเป็น "คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล" คือ โรงเรียนแพทย์แห่งแรกของประเทศไทยเปิดทำการสอนเมื่อปี พ.ศ. 2432 ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนราชแพทยาลัย" เมื่อปี พ.ศ. 2443 เป็นแผนกเวชศึกษา ลังกัดกระทรวงธรรมการและรวมกับแผนกอื่น ๆ เป็น "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อปี พ.ศ. 2453 ย้ายมารวมกับแผนกอื่น ๆ ที่โรงเรียนสระปทุมเมื่อปี พ.ศ. 2457 มีฐานะเป็น "คณะแพทยศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" เมื่อได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประดิษฐาน "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" ในปี พ.ศ. 2459 ต่อมาได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น "คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล" ในปี พ.ศ. 2461

การจัดการศึกษาภายในคณะแพทยศาสตร์ในระยะแรกยังไม่ทันสมัย รวมทั้งตัวผู้สอนตัวผู้เรียน หลักสูตร การเรียนการสอน การสอบไล่ รวมทั้งอุปกรณ์ที่ทันสมัยต่าง ๆ ยังขาดแคลนไม่เพียงพอแก่ความต้องการ นายแพทย์วิกเตอร์ ไฮเซอร์ (Victor Heiser M.D.) ผู้ตรวจการของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์แห่งประเทศไทยเข้ามาเยี่ยมชมกิจการของ

¹⁵⁵ ขุนสัจด์โรคิตติ, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2467 (รุ่นที่ 30)," ใน เวชชนิสลิตนบัณเฑาะว์ 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁵⁶ ระเบียบการย่อคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2464).

คณะแพทยศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2463 ได้กล่าวถึงสภาพของโรงเรียนแพทย์ของไทยจากการ
เยี่ยมชมครั้งนี้ ด้วยการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

...ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปดูโรงเรียนแพทย์มาแล้วทั่วโลก ทั้งตะวัน
ตกและตะวันออก ข้าพระพุทธเจ้าเศร้าใจอย่างยิ่ง ที่จะกราบบังคม
ทูลว่า โรงเรียนราชแพทยาลัยของใต้ฝ่าพระบาทเลวที่สุด ที่ข้า
พระพุทธเจ้าเคยเห็น...¹⁵⁷

จากข้อความนี้ จะเห็นได้ว่าในสายตาของแพทย์ประจำประเทศที่พัฒนาแล้วนั้น โรงเรียน
แพทย์ของไทย ยังล้าสมัยอยู่มากที่สุดทั้งด้านผู้สอน ผู้เรียน อุปกรณ์การเรียน ตำราเรียน
สถานที่เรียน วิธีการสอน เป็นต้น ผลจากการเยี่ยมชมของนายแพทย์วิกเตอร์ ไฮเซอร์ ครั้งนี้
ก่อให้เกิดความตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดการขยายการศึกษาในโรงเรียนแพทย์ขนาดใหญ่ พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาลวงชัยนาท
นเรนทร ติดต่อขอไปดูงานเกี่ยวกับการแพทย์ที่เมืองมิลลา และสมเด็จพระมหาลวงสงขลา
นครินทร์ ทรงดำเนินการประสานงานต่อจนได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์
(Rockefeller Foundation)* ตามโครงการปรับปรุงการศึกษาแพทย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.
2466 ถึง พ.ศ. 2477 รวม 12 ปี** ทางมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ได้ให้ทุนรัฐบาลไทยสำหรับ

¹⁵⁷ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 421.

* มูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) เป็นองค์การการกุศล
ที่ยิ่งใหญ่องค์การหนึ่งของโลก มหาเศรษฐีชาวอเมริกัน พ่อค่าน้ำมันชื่อมิสเตอร์จอห์น ดี.
ร็อกกีเฟลเลอร์ (Mr. John D. Rockefeller) เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นและให้ทุนและเป็นผู้ส่ง
บุคคลไปช่วยในกิจการหลายอย่างทั่วโลก ที่รู้จักกันมากในประเทศไทย คือ การเข้ามาช่วย
ปรับปรุงการศึกษาแพทย์ของประเทศจนอยู่ในมาตรฐานสากล.

** สัญญาความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์มีระยะเวลา 5 ปี เริ่มปี พ.ศ.
2466 สิ้นสุดสัญญาในปี พ.ศ. 2475 (ต่อสัญญา 2 ครั้ง) แต่ทางมูลนิธิฯ ได้ต่อสัญญา
ให้อีก 2 ปี เพื่อเป็นอนุสรณ์ถวายแก่สมเด็จพระมหาลวงสงขลานครินทร์ ดังนั้น สัญญา
จึงสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2477.

สร้างอาคารใหม่และทุนสำหรับโรงเรียนแพทย์ และโรงพยาบาล ทางมูลนิธิฯ ออกค่าใช้จ่าย
 ครั้งหนึ่ง รัฐบาลไทยออกเงินเองครั้งหนึ่ง¹⁵⁸ พร้อมกันนั้นได้ส่งนายแพทย์ริชาร์ด เอ็ม.

เพียร์ส ตำแหน่งผู้อำนวยการสอนแผนการศึกษาแพทยศาสตร์ ของมูลนิธิฯ เข้ามาสำรวจสภาพ
 ของโรงเรียนแพทย์และโรงเรียนพยาบาลในประเทศไทย นายแพทย์เพียร์สได้เสนอหลักการ
 สำคัญที่จะปรับปรุงโรงเรียนแพทย์ของไทย ดังนี้

... ให้ปรับปรุงการศึกษาในชั้นมัธยมให้สูงขึ้น ให้ยกฐานะผู้เรียน
 จบวิชาแพทย์ขึ้นเป็นแพทย์ปริญญา และเพิ่มอัตราเงินเดือนขึ้นต้นจาก
 80 บาท เป็นสองหรือสามเท่า ให้กำหนดพื้นความรู้ของผู้สมัครเรียน
 แพทย์เป็นสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 ให้สอนวิชาขั้นเตรียมแพทย์ใน
 คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และสอนวิทยาศาสตร์แพทย์ร่วมกับ
 วิชาผ่าyclinic ในคณะแพทยศาสตร์¹⁵⁹

นายแพทย์เพียร์ส เสนอให้รับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงธรรมการ
 (มัธยมปีที่ 8) พร้อมทั้งขยายการศึกษาแพทย์ให้ถึงระดับปริญญา พร้อมทั้งเสนอให้คณะอักษร
 ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ซึ่งโดยปกติมีหน้าที่จัดการเรียนการสอนขึ้นพื้นฐานคณะอื่น ๆ อยู่แล้ว
 ให้ดำเนินการสอนวิชาวิทยาศาสตร์การแพทย์และวิชาผ่าyclinic ในคณะแพทยศาสตร์
 นอกจากนั้นยังเสนอให้ปรับอัตราเงินเดือนของแพทย์ไทยอีก 2-3 เท่า จากอัตราเดิม 80
 บาท แสดงให้เห็นว่าอัตราเงินเดือนของแพทย์ไทยในขณะนั้นอยู่ในอัตราต่ำมาก เมื่อเทียบกับ
 อัตราเงินเดือนของแพทย์ในต่างประเทศ

ทางมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ได้ยื่นข้อเสนอดังกล่าวให้รัฐบาลไทยเร่งดำเนินการ
 ระยะเวลาความช่วยเหลือ 5 ปี ด้วยการให้ทุน 6 ทุนแก่นักเรียนแพทย์ไทยไปศึกษาต่อ
 ต่างประเทศ ระหว่างที่นักเรียนแพทย์กำลังศึกษาอยู่ต่างประเทศ มูลนิธิฯ ได้จัดศาสตราจารย์
 มาช่วยสอน นอกจากนี้ออกค่าก่อสร้างอาคารสำหรับแผนกกายวิภาคศาสตร์และแผนกสรีรวิทยา
 เป็นจำนวน 130,000 ถึง 160,000 บาท และเงินสร้างตึกคนไข้จำนวน 30 เติง

¹⁵⁸ "ความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน ประวัติการแพทย์สมัย
 รัตนโกสินทร์, หน้า 66.

¹⁵⁹ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 421.

ประมาณ ๘๐,๐๐๐ บาท มีข้อยกเว้นว่าทางรัฐบาลไทยต้องให้ศาสตราจารย์ชาวอเมริกัน มาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสอนในโรงเรียนแพทย์ พร้อมทั้งให้อำนาจเด็ดขาดในเรื่อง การจัดหลักสูตร การสอบไล่ และการเรียนการสอน^{1๕๐} จะเห็นได้ว่า ทางมูลนิธิร็อกกี เฟลเลอร์ แบ่งการช่วยเหลือเป็น 3 ระดับ คือ ระดับผู้สอนได้แก่ การให้ทุนนักเรียนแพทย์ ไปศึกษาต่อต่างประเทศ เพื่อจะกลับมาเป็นศาสตราจารย์ประจำโรงเรียนแพทย์ ระดับที่สอง สร้างอาคารเรียนของโรงเรียนแพทย์ และระดับสุดท้ายสร้างอาคารคนไข้ ทางมูลนิธิขอให้ คนของมูลนิธิ เป็นผู้จัดการเรื่องหลักสูตร การเรียนการสอน การสอบไล่ เพื่อปรับปรุง โรงเรียนแพทย์ของไทยให้ทันสมัยทันระยะเวลาที่กำหนด

ในเวลาเดียวกันรัฐบาลไทยต้องสร้างอาคารพยาธิวิทยาเป็นจำนวนเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท สร้างอาคารคนไข้ราคา ๘๐,๐๐๐ บาท และสร้างอาคารอำนวยการของ โรงเรียนแพทย์เป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท^{1๕๑} เงินทุนจำนวนนี้เป็นไปตามข้อตกลง คือ มูลนิธิ ร็อกกีเฟลเลอร์จ่ายครึ่งหนึ่ง รัฐบาลไทยจ่ายครึ่งหนึ่ง นับเป็นการช่วยเหลือแบบให้เจ้าของ ประเทศช่วยเหลือตนเองด้วย ทางรัฐบาลไทยตอบตกลงมี สมเด็จพระมหาลวงสงฆานครินทร์ เป็นผู้แทนจากรัฐบาลไทยดำเนินการตามข้อเสนอของมูลนิธิฯ

เมื่อรัฐบาลไทยทำความตกลงกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ในการปรับปรุงการศึกษา แพทย์ไทย เป็นผลสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มรับนิสิตเตรียม แพทย์หลักสูตรแพทย์ปริญญาในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นรุ่นแรก^{1๕๒} ขณะนั้นนักเรียนที่สำเร็จ

^{1๕๐} ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๔๕๙-๒๕๐๙, หน้า ๔๑๙-๔๒๒.

^{1๕๑} เรื่องเดียวกัน.

* นิสิตแพทย์ปริญญารุ่นแรกปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เรียนสำเร็จปี พ.ศ. ๒๔๗๑ รับพระราชทานปริญญาจากพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมกับนิสิตแพทย์รุ่นที่ ๒ (จบ พ.ศ. ๒๔๗๒) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๓.

^{1๕๒} เจริญ ชูติชูเดชและอำนาจ เสมรสุต, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. ๒๔๗๑," ใน เวชชนิสิตฉบับฉลอง ๕๐ ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๔๘๒.

การศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 มีจำนวนไม่มากและทางมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องรับผู้สำเร็จจากชั้นมัธยมปีที่ 8 ประกอบกับความคิดที่จะเรียนต่อชั้นอุดมศึกษาของนักเรียนสมัยนั้นมีน้อย เนื่องจากเมื่อเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 ก็สามารถหางานทำได้ ดังนั้น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ จึงเชิญประชุมนักเรียนที่เข้าสอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ 8 ในปี พ.ศ. 2466 ที่ตึกสามัคยาจารย์สมาคมเพื่อเชิญชวนให้นักเรียนเข้าเรียนแพทย์¹⁶³ ซึ่งเป็นวิชาชีพเดียวที่เปิดสอนถึงขั้นปริญญา เมื่อเรียนสำเร็จได้รับปริญญามีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนสำเร็จจากต่างประเทศ

ในวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2466 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีคำสั่งให้ย้ายการสอนนักเรียนแพทยศาสตร์ชั้นปีที่ 3 และ 4 จากปฐมวันไปที่โรงพยาบาลศิริราช¹⁶⁴ การเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนวิชาแพทยศาสตร์ใหม่ ด้วยการให้ชั้นปีที่ 1 และปีที่ 2 เปลี่ยนชื่อเป็นเตรียมแพทยศาสตร์ชั้นปีที่ 1 และปีที่ 2 ให้เรียนที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่หอวังในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนชั้นปีที่ 3, 4, 5 และปีที่ 6 เปลี่ยนชื่อเป็นนิสิตแพทย์ชั้นปีที่ 1, ปีที่ 2, ปีที่ 3 และปีที่ 4 ให้ข้ามฝากไปเรียนที่คณะแพทยศาสตร์ศิริราช การเรียนในชั้นเตรียมแพทย์ปริญญารุ่นที่ 1 ปี พ.ศ. 2466 จัดการเรียนการสอนตามที่มูลนิธิร็อคคิเฟลเลอร์กำหนด กล่าวคือเรียน "วิชาอินทรีย์เคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยาทั่วไป อินทรีย์เคมี สัตววิทยา กายวิภาคศาสตร์ของสัตว์มีกระดูกสันหลัง (กายวิภาคศาสตร์เปรียบเทียบ) ภาษาอังกฤษและ Scientific Latin"¹⁶⁵ วิชาเหล่านี้บุคลากรของไทย

¹⁶³ เจริญ ชูติชูเดชและอำนาจ เสมรสุต, "ประวัติแพทย์ พ.ศ. 2471," ใน เวชชนิสิตฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

¹⁶⁴ "เรื่องคำสั่งย้ายนักเรียนแพทย์ชั้นปีที่ 3 และ 4 จากปฐมวันมาศิริราช," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 10. 1/58.

¹⁶⁵ "สมเด็จพระบรมราชชนก พระราชหัตถเลขาถึง Dr. R.M. Pearce วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2466," ใน ชุมนุมบทพระนิพนธ์และบทความเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชบิดา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล (พระนคร : สำนักพิมพ์การพิมพ์ไทย, 2508), หน้า 180-183.

ไม่สามารถทำการสอนได้ดีเท่าที่ควร ดังนั้นทางมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ จึงส่งศาสตราจารย์ 4 คน มาช่วยสอนวิชาชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ และภาษาอังกฤษ รัฐบาลไทยเป็นผู้จ่ายเงินเดือนให้ศาสตราจารย์ 4 คนคนละ 800-1,000 บาท ทางมูลนิธิฯ สมทบจ่ายให้อีกคนละ 300-500 บาท รัฐบาลไทยเลือกศาสตราจารย์เป็นวิชาชีพการของคณะ พร้อมกับสร้างตึกทดลองวิทยาศาสตร์ 1 หลัง ประกอบด้วยห้องปฏิบัติการทุกวิชา และจัดหาอุปกรณ์การเรียนไว้ให้พร้อม และคัดเลือกอาจารย์ชาวไทยไปศึกษาต่อต่างประเทศ และให้กลับมาทำหน้าที่สอนแทนศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศที่มาช่วยสอน ตามข้อตกลงนี้รัฐบาลไทยยอมตกลงยกเว้นตำแหน่งวิชาชีพการ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขอให้แก้ไขข้อตกลงด้วยการให้คณะสัตวศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (หม่อมเจ้าอนุสรณ์เกษม เกษมศรี) ดำรงตำแหน่งวิชาชีพการ¹⁶⁵

การหาศาสตราจารย์มาช่วยสอนในคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาลนั้น มิได้มุ่งเลือกเฉพาะชาวอเมริกัน แต่มุ่งคุณสมบัติและความสามารถของบุคคลเป็นหลัก ดังนั้นศาสตราจารย์ที่ทางมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ส่งเข้ามาช่วยในระยะแรก 9 ท่าน เป็นชาวอเมริกัน 6 ท่าน ชาวอังกฤษ 2 ท่าน และชาวออสเตรเลีย 1 ท่าน¹⁶⁷ ศาสตราจารย์ A.G. Ellis เดินทางเข้าประเทศไทยเมื่อ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2466 เข้ารับตำแหน่งหัวหน้าแผนกพยาธิวิทยาและวิชาชีพการ (Director of Study) ต่อมาได้เป็นผู้แทนของมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ประจำประเทศไทย ได้ดำเนินงานช่วยเหลือประเทศไทยทางด้านการศึกษาทางแพทย์ที่สำคัญ คือ เป็นวางหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ร่วมมือกับสถาบันกจัดสร้างโรงพยาบาลศิริราชใหม่ ช่วยสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เลือกสรรผู้รับทุนไปศึกษาต่อ

¹⁶⁵"สมเด็จพระบรมราชชนก พระราชหัตถเลขาถึง Dr. R.M. Pearce วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2466," ใน ชุมนุมบทพระนิพนธ์และบทความเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระราชบิดา คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล, หน้า 180-183.

¹⁶⁷"ความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 67-69.

ต่างประเทศ และจัดการสอนและการปฏิบัติงานของแผนกพยาธิวิทยา¹⁶⁸

ศาสตราจารย์จากมูลนิธิร็อคกีเฟลเลอร์ทั้ง 9 ท่าน ที่มาช่วยสอนในคณะแพทย-
ศาสตร์และศิริราชพยาบาล ล้วนแต่เป็นผู้เชี่ยวชาญและชำนาญเฉพาะโรคทุกคน ได้แสดง
ผลงานที่ก่อให้เกิดความเจริญแก่การแพทย์ไทย บรรดาแพทย์ไทยที่ได้รับทุนไปศึกษาต่อ
ต่างประเทศทั้งทุนมหิดลและทุนร็อคกีเฟลเลอร์ ต่างกลับมารับราชการเป็นอาจารย์สอนใน
คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสามารถดำเนินงานแทนศาสตราจารย์ของมูลนิธิ
ร็อคกีเฟลเลอร์ได้ผลดีเยี่ยมทุกคน การค้นพบชิ้นจักรของพยาธิตัวจิ๋วของ นายแพทย์สุด
แสงวิเชียรในปี พ.ศ. 2480 (ค.ศ. 1937) ทำให้ชาวต่างประเทศรู้จักคณะแพทยศาสตร์ไทย
มากยิ่งขึ้น¹⁶⁹ ผลงานของแพทย์ไทยเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณค่าของมหาวิทยาลัยที่เก่าแก่ที่สุดใน
ในประเทศไทย ในยุคแห่งความช่วยเหลือด้านการแพทย์ตลอดระยะเวลา 12 ปี ที่ทางมูลนิธิ
ร็อคกีเฟลเลอร์จัดให้ประเทศไทยนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการแพทย์ไทยให้สูงขึ้นถึงขั้น
ปริญญา นอกจากนี้ยังช่วยปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ให้เป็นคณะที่มีหน้าที่
เตรียมนักเรียนให้มีความรู้วิชาวิทยาศาสตร์ทั้งสามวิชา คือ วิชาฟิสิกส์ วิชาเคมี และวิชา
ชีววิทยา เพื่อเป็นพื้นฐานการเรียนวิชาแพทย์ต่อไป

นอกเหนือจากการปรับปรุงหลักสูตร อาคารสถานที่ อุปกรณ์และวิธีจัดการสอน
การสอบแล้ว จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยยังได้ริเริ่มจัดให้สตรีมีโอกาสเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย
ด้วย ครั้งนั้น หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี คณบดีคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์
ทรงเป็นผู้เห็นการณ์ไกล ดำริให้สตรีมาเรียนในมหาวิทยาลัยด้วย แต่ก็ได้รับการคัดค้านจาก
คณะกรรมการมหาวิทยาลัย ด้วยเกรงว่าจะเกิดความเสื่อมเสียถ้าหญิงและชายเรียนรวมกัน
ดังนั้น หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี จึงขอทำโครงการทดลอง ดังนี้

¹⁶⁸ สรรใจ แสงวิเชียร, "การปรับปรุงการศึกษาแพทย์ของไทยด้วยความร่วมมือ
มีระหว่างประเทศไทยกับมูลนิธิร็อคกีเฟลเลอร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2466 ถึงปี พ.ศ.
2478," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือมีระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิ
ร็อคกีเฟลเลอร์, หน้า 26.

¹⁶⁹ "แพทย์ไทยดำเนินงานแทนศาสตราจารย์ของมูลนิธิฯ." ในประวัติการแพทย์
สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 76-79.

พ.ศ. 2470 หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี คณบดี คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเสนอให้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรับนิสิตหญิงเข้าเรียนเตรียมแพทย์ แต่ไม่ได้รับการสนับสนุน เพราะฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัยและฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการศึกษาเกรงจะมีความเสียหายเกิดขึ้นถ้ามีการเรียนรวมกันระหว่างนิสิตหญิงและชาย

หม่อมเจ้าพูนศรีเกษม จึงขอเริ่มโครงการเป็นการทดลอง โดยสรรหาผู้หญิงที่เรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์ (มัธยม 8) จำนวน 7 คน...

ทดลองเข้าเรียนเตรียมแพทย์เป็นรุ่นแรกในปี พ.ศ. 2470...¹⁷⁰

โครงการทดลองของหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ที่ให้ผู้หญิงเข้าเรียนในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์นี้ นับเป็นนิมิตใหม่ของสตรีเป็นการเริ่มต้นสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างบุรุษและสตรีชาวไทยทางการศึกษา นิสิตหญิงรุ่นแรกเรียนสำเร็จได้ปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต ในปี พ.ศ. 2475 จำนวน 3 ท่าน ในปี พ.ศ. 2476 จำนวน 2 ท่าน¹⁷¹ การที่มีนิสิตหญิงเรียนจบระดับปริญญาในประเทศไทย นับได้ว่าเป็นตัวอย่างให้สตรีไทยหันมานิยมอาชีพแพทย์มากขึ้น

หลังจากนั้นคณะแพทยศาสตร์และวงการแพทย์ก็ขาดผู้อุปการะเกี่ยวกับการแพทย์ไทย ผู้มีพระคุณมหาศาลกับคณะแพทย์และวงการแพทย์ไทยบุคคลแรก คือ สมเด็จฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ถึงแก่ทิวงคตในวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2472 ยิ่งความเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่งให้แก่ปวงชนชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาแพทย์และนิสิตแพทย์บุคคลที่ 2 คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติในปี พ.ศ. 2477 ในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานปริญญาบัตรแล้ว ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์สร้างตึกอักษฎางค์ ตึกตรีเพชร ตึกจุฑารุช และ

¹⁷⁰ "แพทย์หญิงรุ่นแรกของไทย," ใน ประวัติการแพทย์สมัยรัตนโกสินทร์,

หน้า 74.

¹⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

ตีพิมพ์วารสารนี้ บุคคลที่ 3 คือ ศาสตราจารย์ ดร.เอ.จี. เอลลิส (A.G.Ellis) ซึ่งหมดสัญญาจ้างกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ในปี พ.ศ. 2477 และรัฐบาลไทยทำสัญญาจ้างต่ออีก 5 ปี เมื่อหมดสัญญาจ้างศาสตราจารย์เอลลิสก็เดินทาง กลับประเทศสหรัฐอเมริกา¹⁷²

งานปรับปรุงการศึกษาแพทย์ของประเทศไทยด้วยความร่วมมือระหว่างฝ่ายไทย และมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ เป็นภาระหนักและลำบากอย่างยิ่ง เนื่องจากการที่จะทำให้การเรียนการสอนวิชาแพทยศาสตร์ ขึ้นสู่มาตรฐานในระยะเวลาที่การศึกษาด้านอื่นยังล้าหลังอยู่มาก นอกจากนั้น การปรับปรุงมิได้อยู่ที่การสร้างหลักสูตรหรือสร้างอาคารสถานที่เพียงอย่างเดียว ต้องวางพื้นฐานที่สำคัญไว้ด้วย คือ การสร้างอาจารย์ การจัดหาและจัดทำอุปกรณ์การสอนของโรงเรียนแพทย์ จนสามารถ พึ่งตนเองได้ โรงพยาบาลศิริราชก่อนปี พ.ศ. 2466 มีสภาพเป็นโรงพยาบาลชนบทสมัยโบราณ มีอาคารเป็นตึก 2-3 หลัง นอกนั้นเป็นเรือนไม้ มุงจาก มุงสังกะสี ที่ดินที่เป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลเป็นส่วนหนึ่งของวังหลัง คือ วังกรมพระราชวังบวรสถานเกษมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อาคารส่วนใหญ่สร้างในปี พ.ศ. 2430 และปี พ.ศ. 2443 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ดินที่ตั้งโรงพยาบาลแก่ศิริราชพยาบาลเมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2466 ได้มีการสร้างอาคารหลังแรกในปี พ.ศ. 2466 คือ ศาลาปาโกลโลยี หรือตึกพยาธิวิทยาหลังแรก ด้วยทุนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นตึก 2 ชั้น คล้ายตึกของวิทยาลัยแพทย์เจฟเฟอร์สันในสหรัฐอเมริกา ต่อมาทางการได้รื้อทิ้งเพื่อสร้างตึกจุฬชีววิทยาในปี พ.ศ. 2517¹⁷³

หลังจากนั้นได้มีการพัฒนาด้านอาคารสถานที่ของศิริราชอีกหลายหลัง

การปรับปรุงหลักสูตรแพทย์ถึงระดับปริญญาในปี พ.ศ. 2466 เป็นผลให้เกิดการปรับปรุงในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพื่อการสอนวิชาเตรียมแพทย์ ด้วยเหตุผลว่าเมื่อหลักสูตรและวิชาการในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีมาตรฐานที่ดีขึ้น ย่อมส่งผลให้การศึกษาวิชาอื่น ๆ ที่ต้องอาศัยวิชาหลักในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์นี้ ขึ้นสู่มาตรฐานตามไปด้วย ผลที่เห็นได้ชัดคือหลังจากนั้นอีก 12 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สามารถจัด

¹⁷² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 - 2509, หน้า 425-426.

¹⁷³ สรรใจ แสงวิเชียร, "การพัฒนาอาคารสถานที่ของคณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล สมัยความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปี แห่งความร่วมมือระหว่างคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์, หน้า 68.

การศึกษาระดับปริญญาได้อีก คือ วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต อักษรศาสตร์บัณฑิต และวิทยาศาสตร์บัณฑิต

การปรับปรุงการศึกษาทางการแพทย์ครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ คือ อาจารย์ไทยสามารถรับงานต่อจากอาจารย์ชาวต่างประเทศได้ สามารถดำเนินการสอน และการบริการของคณะแพทยศาสตร์ได้ด้วยมาตรฐานที่ดี ความสำเร็จครั้งนี้ยังผลให้เกิดผลดี 2 ประการ คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสามารถผลิตบัณฑิต ระดับปริญญาตรีได้ คือ คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาลเป็นคณะแรก ประการต่อมา คือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดให้มีพิธีพระราชทานปริญญาบัตรครั้งแรก ของประเทศไทยที่ห้องประชุมตึกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถเสด็จมาพระราชทานปริญญา เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2473¹⁷⁴ นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติไทยในเรื่องของการศึกษา เป็นตัวอย่างให้เกิดการสร้างสรรค้ในทางการศึกษาตามมา ด้วยการเปิดสอนในระดับปริญญาในคณะอื่น เปิดมหาวิทยาลัยใหม่ เปิดสาขาวิชาการใหม่ และประเพณีการพระราชทานปริญญาบัตร ก็ยังคงดำเนินมาจนถึงทุกวันนี้

หลักสูตรคณะแพทยศาสตร์

ความเป็นมาและวิวัฒนาการของคณะแพทยศาสตร์ ตามลำดับตั้งได้กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่า การศึกษาทางการแพทย์ได้รับการปรับปรุงมาเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งการศึกษาแพทย์ประสบความสำเร็จอย่างดียิ่ง

ในส่วนของหลักสูตรคณะแพทยศาสตร์นั้น ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีการปรับหลักสูตรหลายครั้ง หลักสูตรแพทย์รุ่นแรกที่เริ่มการเรียนการสอน เรียนรวมกันทั้ง 3 ปี ไม่มีการแยกชั้นเรียนเป็นแพทย์ปีที่ 1, 2 หรือ 3 แต่อย่างใด วิธีที่ใช้สอนแบ่งเป็น 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน และหลักสูตรวิชาแพทย์ไทย (แพทย์แผนโบราณ) ทั้ง 2 หลักสูตร ต่างก็มีรายวิชาที่ต้องศึกษาหลักสูตร 6 รายวิชา ดังนี้ หลักสูตรวิชาแพทย์

¹⁷⁴ หมายกำหนดการย่อและสุจิตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2473. เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา).

แผนปัจจุบัน ประกอบด้วยวิชากายวิภาคศาสตร์ (Anatomy), วิชาสรีรวิทยา (Physiology), วิชาผ่าตัดและการรักษาแผล (Surgery), วิชาผสมยาและใช้ยา (Materia Medica), วิชาตรวจไข้และรักษาไข้ต่าง ๆ (Practice of Medicine ปัจจุบันเรียกวิชาอายุรศาสตร์) และครรภ์รักษา (Obstetrics สูติศาสตร์) หลักสูตรวิชาแพทย์แผนโบราณ ประกอบด้วย 6 รายวิชา คือ วิชาสรรพคุณยาแก้โรค วิชาธาตุอภิญญา อสุรินทญาณ สूरียคติดำเนิน วิชาสมุฏฐานวินิจฉัย วิชาลักษณะโรคจวาระธาตุ และวิธีใช้ยาตามอาการ วิชาลักษณะอาการโรค และวิชาวิธีใช้ยาแก้โรค^{*175}

หลักสูตรแพทย์รุ่นแรกนี้ มีหลักฐานที่ขัดแย้งกันเกี่ยวกับรายวิชาที่เรียน รวมทั้งการแยกชั้นปีในการจัดการเรียนการสอนเป็นหลักสูตรชั้นปีที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ หลักสูตรชั้นปีที่ 1 ศึกษา 7 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ (Anatomy), สรีรวิทยา (Physiology), ผ่าตัด (Surgery), สรรพคุณยา (Materia Medica), สูติศาสตร์ (Obstetrics), อายุรศาสตร์ (Practice of Medicine) และการผ่าตัด หลักสูตรชั้นปีที่ 2 เรียนวิชา วิชาเภสัชศาสตร์ คือ วิชาเคมี (Chemistry) หลักสูตรชั้นปีที่ 3 เรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ 7 รายวิชา ประกอบด้วย วิชาธาตุวินิจฉัย วิชาสมุฏฐานวินิจฉัย วิชาธาตุอภิญญา วิชา อสุรินทญาณธาตุ วิชาปฐมจินดา วิชาโรคนยาและวิชาหมอนวด^{**176}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 13 ในภาคผนวก.

¹⁷⁵"แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกรมพยาบาล," ราชกิจจานุเบกษา 19 (18 พฤษภาคม 121) : 106.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 14 ในภาคผนวก.

¹⁷⁶"การตั้งโรงเรียนแพทย์แห่งแรกและการศึกษาแพทย์," ใน ศิริราชร้อยปี (กรุงเทพมหานคร : คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, 2531), หน้า 29-30.

นอกจากนี้หลักฐานที่แพทย์รุ่นต่าง ๆ บันทึกเรื่องหลักสูตรวิชาแพทย์ระยะแรก แสดงให้เห็นถึงรายวิชาที่ศึกษาขัดแย้งกัน ทั้งวิชาแพทย์แผนโบราณและวิชาแพทย์ปัจจุบัน* ด้วยการกล่าวว่า การศึกษาแพทย์ในระยะแรก ในปี พ.ศ. 2432 ในขณะที่แจ้งความ กระทรวงธรรมการ แผนกรมพยาบาล กล่าวว่า การเรียนแพทย์เริ่มเรียนในปี พ.ศ. 2433 และมีการแบ่งแยกการเรียนเป็น 3 ปี ใช้เวลาเรียน 3 ปี เช่นเดียวกัน แพทย์รุ่น 1 (ปี พ.ศ. 2432-2435) เรียนวิชารวมกันทั้ง 10 รายวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน คือ เคมี กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา ผ่าศพ สรรพคุณยา ผ่าตัด เข้าเฝือก ตรวจไข้ ครอบฟัน-นุเคราะห์ และอายุรศาสตร์ ส่วนวิชาแพทย์แผนโบราณไม่มีการจัดการเรียนการสอน^{177*}

หลักสูตรวิชาแพทย์ระยะต่อมาที่แพทย์รุ่นแรก ๆ บันทึกไว้ว่า ยังคงมีการเรียน-การสอนวิชาแพทย์แผนปัจจุบัน รายวิชาเดิมได้แก่ วิชาเคมี กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา ผ่าศพ ศัลยศาสตร์ (เปลี่ยนชื่อมาจาก "ผ่าตัด) อายุรศาสตร์ ครอบฟัน-นุเคราะห์ และวิชา ตรวจไข้ วิชาสรรพคุณยา เปลี่ยนเป็นเรียนวิชาพยาธิวิทยา 2 วิชาเข้าเฝือกไม่ได้บันทึกไว้ นอกจากนี้มีการปรับหลักสูตรด้วยการเพิ่มการเรียนวิชาแพทย์แผนโบราณ 6 รายวิชา ได้แก่ วิชาธาตุวิจลย์ วิชาสมุฏฐานวิจลย์ วิชาธาตุกัญญาณ วิชาสุรินทญาณ ธาตุ

* แพทย์รุ่นต่าง ๆ ที่บันทึกเรื่องหลักสูตรวิชาแพทย์ระยะแรกลงในเวชนิสสิต ฉบับ ฉบับทดลอง 50 ปี ประกอบด้วยรายชื่อ ดังนี้

1. พันตรีหลวงวิมลเนตรประสิทธิ์วิทย์ (อภัย หะสิตเวช) รุ่นที่ 1.
2. พระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี (สุน สุทรเวช) รุ่นที่ 6.
3. พระยาเวชสิทธิ์นิลาส (จรัส วิภาตแพทย์) รุ่นที่ 13.
4. หลวงพจมานมาทิต (แย้ม ชนะชานนท์) รุ่นที่ 14.
5. หลวงบริบาลเวชกิจ (อู่ ลวารกูร) รุ่นที่ 15.
6. พันตรีหลวงโยธิบริรักษ์ (เจียม กฤษณมพก) รุ่นที่ 16.

¹⁷⁷ เวชนิสสิต ฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

** ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 15 ในภาคผนวก.

วิชาปฐมจินดา และวิชาโรคนยา ซึ่งเป็นหลักฐานที่ขัดแย้งกัน^{*178}

การปรับปรุงหลักสูตรแพทย์ในปี พ.ศ. 2443 เริ่มต้นด้วยการได้รับชื่อโรงเรียน เป็น "โรงเรียนราชแพทยาลัย" หลังจากเริ่มกำหนดพื้นฐานความรู้เดิมของนักเรียน จากการอ่าน หนังสือออก เขียนหนังสือได้ เป็นรับผู้ที่มีความรู้จชั้นประโยค 2 ในปี พ.ศ. 2441 ดังนั้น หลักสูตรแพทย์ของโรงเรียนราชแพทยาลัย ในปี พ.ศ. 2443 ได้รับการปรับปรุงด้วยการ เพิ่มวิชาภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งเน้นด้านการเขียน การอ่านและการแปลภาษาอังกฤษ ทั้งนี้ได้เพิ่มการเรียนวิชาคำนวณเลขลงไว้ในหลักสูตรด้วย พร้อมทั้งปรับวิชาเคมีเป็นวิชา เภสัชศาสตร์ เพิ่มวิชาเภสัชวิทยา (Materia Medica) และวิชาพืชศาสตร์ (Botany = พฤกษศาสตร์)

ในปี พ.ศ. 2443 นอกจากการปรับหลักสูตรแพทย์แผนปัจจุบัน และวิชาสามัญ ยังมีการปรับหลักสูตรแพทย์แผนโบราณหรือแพทย์ไทยด้วย การลดการเรียนบางรายวิชาลง คงเรียนเพียง 3 รายวิชา คือ วิชาลักษณะตรวจไข้และรักษาไข้ วิชาลักษณะปฐมยาและ ไข้ยา และวิชาลักษณะนวด^{**179}

ในปี พ.ศ. 2446 ได้มีการกำหนดหลักสูตรวิชาแพทย์ฝึกหัด เพื่อให้ได้แพทย์ที่มี ประสิทธิภาพและมีมาตรฐานเดียวกัน ด้วยการขยายหลักสูตรแพทย์เป็น 4 ปี ปีที่ 1, 2, 3 เรียนรวมกัน ปีที่ 4 เป็น "แพทย์ชั้นฝึกหัด" โดยไม่แยกชั้นเรียน มีการสอบไล่ประจำปีทุกปี ปีที่ 4 เป็นแพทย์ชั้นฝึกหัด เรียนจบหลักสูตรได้ประกาศนียบัตรแพทยศาสตร์ มีการปรับปรุง หลักสูตรรายวิชาสามัญ ซึ่งเดิมเรียนภาษาอังกฤษและคำนวณ ด้วยการเพิ่มรายวิชาจรรยา- แพทย์ และเพิ่มหลักสูตรวิทยาศาสตร์พื้นฐานวิชาแพทย์ คือ วิชาเคมี (Chemistry), ฟิสิกส์ (Physics) และสุขวิทยา (Public Health) พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิชาพฤกษศาสตร์

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 16 ในภาคผนวก.

¹⁷⁸ เวชชนิสิต ฉบับทดลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 17 ในภาคผนวก.

¹⁷⁹ ประกาศกรมศึกษาธิการ เรื่อง "แจ้งความการเล่าเรียนวิชาแพทย์ ณ วันที่ 8 มีนาคม รัตนโกสินทร ศก 119," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ที่ 14/605.

หรือพืชศาสตร์ (Botany) มาอยู่ในกลุ่มหลักสูตรวิทยาศาสตร์พื้นฐานวิชาแพทย์ นอกจากนั้น
เพิ่มหลักสูตรรายวิชาแพทย์แผนปัจจุบันอีก 4 รายวิชา คือ ผ่าศพ อายุรศาสตร์ (Practice
of Medicine หรือ Medicine) พิษวิทยา (Toxicology), และแบคทีเรียวิทยา
(Bacteriology) สำหรับหลักสูตรแพทย์แผนโบราณจากบันทึกของแพทย์ ทั้ง 6 ท่าน
กล่าวถึงรายละเอียดไม่ชัดเจน เพียงแต่คาดว่ามีการเรียนการสอน หลักสูตรชั้นปีที่ 4 เป็น
หลักสูตรฝึกหัดงาน 3 แผนก คือ แผนกโอสถ แผนกพยาบาลและแผนกตรวจการ*^{1๑๐}

ในปี พ.ศ. 2448 มีการปรับหลักสูตรแพทย์ด้วยการเพิ่มการเรียนวิชาพื้นฐาน
พร้อมทั้งแบ่งหลักสูตรเป็นชั้นปีที่ 1, 2, 3 และ 4 อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าการศึกษา
วิชาแพทย์เริ่มมีวิวัฒนาการ จนเข้ารูปเข้ารอยด้วยการแบ่งหลักสูตรรายวิชาแต่ละปีอย่าง
ชัดเจน นักเรียนแพทย์ในปี พ.ศ. 2448 เรียนรายวิชาซ้ำกัน 9 รายวิชา ทั้งปีที่ 1, 2 และ
3 คือ วิชาสามัญ อังกฤษ (English) และมาตราซึ่งตวง วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางแพทย์
คือ เคมี (Chemistry) หลักสูตรรายวิชาแพทย์เฉพาะทาง 6 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์
(Anatomy), สรีรศาสตร์ (Physiology), ศัลยศาสตร์ (Surgery) ซึ่งมีทั้งบรรยาย
และฝึกหัดผ่าตัด และการตรวจใช้ วิชาพฤกษศาสตร์ (botany) และสุขศาสตร์ (Hygiene
เรียนเฉพาะ ปีที่ 1 ปีที่ 2 และ 3 เรียนเช่นเดียวกันทุกรายวิชา รวมทั้งเรียนวิทยาศาสตร์
พื้นฐาน สุขวิทยา (Public Health) และเรียนวิชาแพทย์เฉพาะทาง 6 รายวิชา คือ
เภสัชวิทยา (Materia Medica), สูติศาสตร์ (Obstetrics), อายุรศาสตร์ (Practice
of Medicine), เภสัชกรรม (Pharmacy), พิษวิทยา (Toxicology) และโรคเส้น-
ประสาท (Nervous Dissases) หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 4 นักเรียนแพทย์ต้องฝึกหัดจน

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 18 ในภาคผนวก.

^{1๑๐} เวชชิลลีสิต ฉบับหลวง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482, และ คำสั่งกรมศึกษาธิการ "เรื่องตั้งหลักสูตรวิชาแพทย์ชั้นฝึกหัด
(22 มกราคม ร.ศ. 125)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 6๒/6๒.

เชี่ยวชาญทั้งแผนกโอสถ แผนกพยาบาล และแผนกตรวจการ^{*1๘1}

หลักสูตรแพทยประกาศนียบัตร หลักสูตร 4 ปี มีการปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรด้วยการเพิ่มการเรียนแพทย์แผนโบราณอีกครั้ง พร้อมทั้งเน้นภาคปฏิบัติในหลักสูตรชั้นปีที่ 4 ชัดเจน เพื่อให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 1 เรียนวิชาสามัญ 2 รายวิชา วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานวิชาแพทย์ 4 รายวิชา วิชาเฉพาะทางการแพทย์ 2 รายวิชา หลักสูตรชั้นปีที่ 2 เรียนวิชาสามัญ 1 รายวิชา วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานฯ 2 รายวิชา วิชาเฉพาะทางการแพทย์ 6 รายวิชา หลักสูตรชั้นปีที่ 3 เรียนวิชาสามัญ 1 รายวิชา งดเรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานฯ และเรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 7 รายวิชา นอกจากนั้นในหลักสูตรชั้นปีที่ 2 และ 3 ยังบรรจุหลักสูตรแพทย์แผนโบราณไว้ด้วย หลักสูตรชั้นปีที่ 4 ขึ้นฝึกหัด เพิ่มการเรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 2 รายวิชา และฝึกภาคปฏิบัติทางด้านอายุรกรรม, คัลยกรรม, สูติกรรม รวมทั้งการตรวจทำประวัติผู้ป่วย, การผสมยา, หน้าที่ธุรการ และบันทึกเหตุการณ์ที่ปฏิบัติ^{**1๘2}

หลักสูตรแพทย์ปี พ.ศ. 2450 เพิ่มหลักสูตรจักษุวิทยา (Ophthalmology) และแพทย์แผนโบราณ ปรับเปลี่ยนรายวิชาสูติศาสตร์เป็นสูติ-นรีเวชวิทยา (Obstetrics and Gynaecology) และเพิ่มรายวิชาเภสัชวิทยา (Medical Chemistry)

หลักสูตรแพทยศาสตร์ โรงเรียนราชแพทยาลัย ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง ด้วยการนำวิชาจรรยาแพทย์มาเป็นหลักสูตรบังคับให้เรียนทั้ง 3 ปี ปี พ.ศ. 2451 ปีที่ 1 เรียนวิชาสามัญ 2 รายวิชา วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ 4 รายวิชา วิชาเฉพาะทาง-

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 19 ในภาคผนวก.

^{1๘1}"Schedule of Examinations to be held at the Royal Medical College, Wang Long," และ "ตารางสอนนักเรียนแพทย์ พ.ศ. 2448," ในศิริราชร้อยปี : ประวัติและวิวัฒนาการ, หน้า 51, 57 และคำสั่งกรมศึกษาธิการ "เรื่องตั้งหลักสูตรวิชาแพทย์ชั้นฝึกหัด (22 มกราคม ร.ศ. 125)," หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 60/60.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 20 ในภาคผนวก.

^{1๘2}ระเบียบการโรงเรียนราชแพทยาลัย ร.ศ. 129 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 129).

การแพทย์ 2 รายวิชา ปีที่ 2 เรียนวิชาสามัญ 2 รายวิชา วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน 3 รายวิชา วิชาเฉพาะทางการแพทย์ 7 รายวิชา ปีที่ 3 เรียนวิชาสามัญ 2 รายวิชา วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน 4 ไม่เรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 10 รายวิชา ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรวิชาสามัญด้วยการบังคับเรียนวิชาภาษาอังกฤษและธรรมจริยาทุกชั้นปี พร้อมทั้งงดการเรียนวิชามาตรา เพิ่มการเรียนวิชากายวิภาคศาสตร์ทุกชั้นปี ชั้นปีที่ 3 เพิ่มการเรียน สุนติศาสตร์ ฟาร์มาซี โรคเด็ก และโรคตา สำหรับหลักสูตรชั้นปีที่ 4 ไม่มีหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์^{*๑๑} แต่ผู้วิจัยพบหลักฐานทางการแพทย์ในปี พ.ศ. 2451 ซึ่งขัดแย้งกัน มีรายละเอียดดังนี้

หลักสูตรแพทย์ประกาศนียบัตรโรงเรียนราชแพทยาลัย พ.ศ. 2451 เพิ่มวิชาสามัญ เป็น 4 รายวิชา ในชั้นปีที่ 1 ชั้นปีที่ 2 และปีที่ 3 เรียนวิชาสามัญ 3 รายวิชา วิชา วิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ปีที่ 1 เรียน 4 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 3 รายวิชา วิชา เฉพาะทางการแพทย์ ชั้นปีที่ 1 เรียน 3 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 9 รายวิชา ปีที่ 3 เรียน 10 รายวิชา วิชาสามัญเพิ่มการเรียนวิชาการทหารและเปลี่ยนวิชาธรรมจริยาเป็นวิชา จรรยาแพทย์ และปีที่ 1 เพิ่มวิชามาตรา ดังนั้นวิชาสามัญที่บังคับเรียนทั้ง 3 ปี คือ วิชา ภาษาอังกฤษ จรรยาแพทย์และการทหาร รวมวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน 4 เรียนทั้งปีที่ 1 และ ปีที่ 2 คือ เคมี ฟิสิกส์ และพฤกษศาสตร์ ปีที่ 1 เพิ่มวิชาสุขวิทยาด้วย วิชากายวิภาคศาสตร์ เรียนทั้ง 3 ปี วิชาสรีรวิทยาปีที่ 1 และ 2 วิชาแพทย์ไทย เรียนปีที่ 1 และปีที่ 3 วิชาแผน โบราณเรียนในปีที่ 2 และปีที่ 3

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 21 ในภาคผนวก.

^{๑๑}"อัตรากำหนดเวลาเรียนของนักเรียนแพทย์," ในระเบียบการโรงเรียน ราชแพทยาลัย กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2453), หน้า 1 และ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2452 (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., 2454), หน้า 35.

หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 4 นักเรียนแพทย์ต้องฝึกงานด้านคัลยกรรมและอายุรกรรม
 ด้านละ 3 เดือน ฝึกด้านสูติ-นรีเวชกรรม ตรวจทำประวัติผู้ป่วย ฝึกปฏิบัติงานด้านเภสัชกรรม
 ในห้องยา นอกจากนี้ งานในหน้าที่ธุรการคือ ฝึกการเขียนบันทึกเหตุการณ์ที่นักเรียนแพทย์
 ไปเข้ารับการศึกษาอบรม ทั้งในโรงพยาบาลต่าง ๆ โรงเรียนต่าง ๆ อำเภอและสถานีตำรวจ
 ในโอกาสที่เข้าร่วมดำเนินการในการกำจัดอหิวาตกโรคและการปลูกฝี รวมทั้งบันทึกเหตุการณ์
 เมื่อไปตรวจรักษาผู้ป่วยตามบ้าน* ¹⁸⁴

ในปี พ.ศ. 2454 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นไชนานาถเรนทร ทรงเป็น
 ผู้บัญชาการโรงเรียนราชแพทยาลัย ได้ทรงปรับปรุงการศึกษาแพทย์ไทยให้ดีขึ้น ด้วยการหา
 อาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิมาสอนเพิ่มขึ้น การเพิ่มการสอนหลักสูตรรายวิชาวิทยาศาสตร์ รวมทั้ง
 การขยายหลักสูตรแพทย์ประกาศนียบัตร เป็นหลักสูตร 5 ปี แพทย์ผู้บันทึก คือ ศาสตราจารย์
 หลวงไตรภพยานุกการ (แปลก ทศนิยมเวช) นักเรียนแพทย์รุ่นที่ 20 และรองศาสตราจารย์
 หลวงกายวิภาคบรรยาย (แถบ ประภาสวัต) นักเรียนแพทย์ รุ่นที่ 22 บันทึกไว้ว่า วิชาสามัญ
 เรียนเฉพาะชั้นปีที่ 1, 2 และปีที่ 3 ปีที่ 1 เรียนอังกฤษ และมาตรา ปีที่ 2 และ 3
 เรียนอังกฤษและจรรยาแพทย์ วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานวิชาแพทย์ เรียนเฉพาะปีที่ 1, 2
 และปีที่ 4 ปีที่ 1 เรียนเคมี ฟิสิกส์ และพฤกษศาสตร์ ปีที่ 2 เรียนเคมีและฟิสิกส์ ปีที่ 4
 เรียนเคมี วิชาเฉพาะทางแพทย์ ปีที่ 1 เรียน 2 รายวิชา ปีที่ 2 และปีที่ 3 เรียน
 9 รายวิชา ปีที่ 4 เรียน 5 รายวิชา ปีที่ 5 ฝึกงานด้านคัลยกรรม อายุรศาสตร์ สูติ-
 นรีเวชวิทยา และเภสัชกรรม แผนกละ 4 เดือน** ¹⁸⁵

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 22 ในภาคผนวก.

¹⁸⁴ ระเบียบการโรงเรียนราชแพทยาลัย ร.ศ. 129 (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. 129).

** ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 23 ในภาคผนวก.

¹⁸⁵ สรรใจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราชระยะเริ่มต้น
 จนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปีแห่งความร่วมมือระหว่าง
 คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์, หน้า 15.

จากการเปรียบเทียบ หลักสูตรแพทย์ ในปี พ.ศ. 2453 เรียนรายวิชาน้อยกว่า หลักสูตรในปี พ.ศ. 2451 คือ ในชั้นปีที่ 1 งดการเรียน 4 รายวิชา คือ จรรยาแพทย์ การทวาร สุขวิทยาและวิชาแพทย์ไทย ในชั้นปีที่ 2 งดการเรียนวิชาการทวารและ พฤษศาสตร์ และเปลี่ยนวิชายาแผนโบราณเป็นวิชาแพทย์แผนโบราณ ในชั้นปีที่ 3 งดการเรียนรายวิชาการทวารและยาแผนโบราณ

ในปี พ.ศ. 2455 หลักสูตรแพทย์ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง หลักสูตร 5 ปี พ.ศ. 2455 มีการปรับปรุงหลายรายวิชา วิชาสามัญนำวิชาจรรยาแพทย์มาเรียนในชั้นปีที่ 1 วิชา ภาษาอังกฤษเรียนทั้ง 3 ปี คือปีที่ 1, 2 และปีที่ 3 เพิ่มวิชาภาษาลาติน และภาษาเยอรมัน ในชั้นปีที่ 3 วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน เรียนเฉพาะปีที่ 1 และปีที่ 2 วิชาเฉพาะทางการแพทย์ ปีที่ 1 เรียน 1 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 2 รายวิชา ปีที่ 3 เรียน 5 รายวิชา ปีที่ 4 เรียน 8 รายวิชา ปีที่ 5 ฝึกงานด้านคัลยศาสตร์ อายุรศาสตร์และสูติ-นรีเวชวิทยา

หลักสูตรแพทย์ ปี พ.ศ. 2455 มีการเพิ่มการเรียนรายวิชาโตโปกราฟฟิกอนาโตมี (Topographic Anatomy) อีก 1 รายวิชาที่เป็นหลักสูตรใหม่ นอกจากนั้นการฝึกงานใน ชั้นปีที่ 5 ได้รับการปรับปรุงด้วยการฝึกในโรงพยาบาลศิริราชเป็นระยะเวลา 5 เดือน และ ฝึกตามโรงพยาบาลอื่น ๆ อีก 5 เดือน ได้แก่ โรงพยาบาลกลาง โรงพยาบาลโรคจิต โรงพยาบาลโรคติดต่อ และฝึกในกรมสุขาภิบาล¹⁹⁶

หลักสูตรแพทย์ในปี พ.ศ. 2458 มีการนำหลักสูตรแพทย์ไทยและยาไทยกลับมาไว้ในหลักสูตรอีกครั้ง จากหลักฐานที่ผู้วิจัยค้นพบหลักสูตร ไม่ได้แยกรายวิชาที่เรียนแต่ละชั้นปีไว้ แต่แยกเป็นหลักสูตรชั้นหลักวิชา และหลักสูตรชั้นฝึกหัด หลักสูตรชั้นหลักวิชา มีรายวิชาสามัญ 2 วิชา คือ ธรรมจรรยา และการบริหาร หลักสูตรวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน วิชาแพทย์ 4 รายวิชา คือ เคมี ฟิสิกส์ (เรียนไฟฟ้า เสียง แสงสว่าง และความร้อน) พฤษศาสตร์และ สุขวิทยา วิชาเฉพาะทางการแพทย์ มี 11 รายวิชา ได้แก่ สรีรศาสตร์ และผ่าศพ การผ่าตัด

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 24 ในภาคผนวก.

¹⁹⁶ สรรใจ แสงวิเชียร, "วิวัฒนาการของการศึกษาแพทย์ที่ศิริราช ระยะเริ่มต้น จนถึงระยะก่อนการร่วมมือกับมูลนิธิรีอ็อคกีเฟลเลอร์," ใน 60 ปีแห่งความร่วมมือระหว่างคณะ แพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาลและมูลนิธิรีอ็อคกีเฟลเลอร์, หน้า 15.

การตรวจโรคและตั้งยา สรรพคุณยา โอสถ คัมภานุเคราะห์ นิษยศาสตร์ โรคเส้นประสาท ตรวจร่างกายศพ แพทย์ไทยและยาไทย ในหลักสูตรชั้นฝึกหัด ต้องฝึกหัดทั้ง 3 แผนก คือ แผนกโอสถ แผนกพยาบาล และแผนกตรวจการ^{*187}

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการประดิษฐานเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หลักสูตรแพทย์ ได้รับการปรับปรุงอีกครั้ง หลักสูตรแพทยศาสตร์ รุ่น 5 ปี พ.ศ. 2459 ซึ่งแบ่งเวลาเรียน เป็น 2 ภาค ภาคละ 2 1/2 ปี แพทย์ผู้บันทึก คือ ขุนรัตนเวชสาขา (กิ่ง รัตนสาขา) แพทย์รุ่นที่ 26 ได้บันทึกไว้ว่าหลักสูตรภาคแรก ซึ่งใช้เวลาเรียน 2 1/2 ปี หลักสูตร รายวิชาสามัญไม่ได้ระบุไว้ หลักสูตรรายวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ มี 4 รายวิชา คือ เคมี (Chemistry) ฟิสิกส์ (Physics) ชีววิทยา (Biology) และสัตววิทยา (Zoology) หลักสูตรวิชาเฉพาะทางการแพทย์ เรียน 2 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ (Anatomy) และสรีรวิทยา (Physiology)

หลักสูตรภาคที่ 2 ใช้เวลาเรียน 2 1/2 ปี จากหลักฐานไม่ปรากฏรายวิชาสามัญ และรายวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ มีหลักฐานรายวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 4 รายวิชา คือ ศัลยศาสตร์ (Surgery), อายุรศาสตร์ (Practice of Medicine), สูติ-นรีเวชวิทยา (Obstetrics and Gynaecology) และพยาธิวิทยา (Pathology)

นอกจากนั้นขุนรัตนเวชสาขา (กิ่ง รัตนสาขา) บันทึกเพิ่มเติมว่า ในภาคแรก มีการเรียนวิชาภาษาต่าง ๆ เภสัชวิทยา (Pharmacology) และแพทย์ด้วย ในภาคที่ 2 บันทึกเพิ่มว่าปีสุดท้ายเรียนภาคปฏิบัติ เรียนวิชาย่อย รวมทั้งวิชาพยาธิคลินิก (Clinical Phathology) การตรวจร่างกายและอื่น ๆ^{**188}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 25 ในภาคผนวก.

¹⁸⁷ หลักสูตรวิชาแพทย์ 2458," ใน ศิริราชร้อยปี, หน้า 53-60, อ้างถึงใน ระเบียบโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2458.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 26 ในภาคผนวก.

¹⁸⁸ เวชนิเสสิต ฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

ในปี พ.ศ. 2461 ขยายหลักสูตรแพทย์จาก 5 ปี เป็น 6 ปี นักเรียนแพทย์รุ่นแรก
 เข้าเรียน ปี พ.ศ. 2461 จนถึง พ.ศ. 2466 ; 4 ปีแรกเรียนที่หอวังสระประทุมที่คณะ
 แพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 ปี หลังเรียนที่ศิริราชพยาบาล แบ่งการเรียนเป็น
 2 ภาค ภาคละ 3 ปี สอบภาคที่ 1 (จบปีที่ 3) สอบภาคที่ 2 (จบปีที่ 4) สอบปีที่ 4
 เรียนร้อยจึงข้ามฝากไปเรียนปีที่ 5 - 6 ที่ศิริราชพยาบาล จากบันทึกของขุนผจญโรคาพาธ
 (แถว หุตเศรษฐี) นักเรียนแพทย์รุ่นที่ 29 บันทึกหลักสูตรแพทย์ 6 ปีไว้ว่า 3 ปีแรก เรียนวิชา
 สามัญ คือ อังกฤษ (English) และลาติน (Latin) วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์
 เรียน 4 วิชา คือ เคมีอนินทรีย์ (Inorganic Chemistry) เคมีอินทรีย์ (Organic
 Chemistry), ฟิสิกส์ (Physics) และชีววิทยา (Biology) วิชาเฉพาะทางการแพทย์
 เรียน 2 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ (Anatomy) และสรีรวิทยา (Physiology)
 หลักสูตรภาคที่ 2 ใช้เวลาเรียน 3 ปี ไม่มีหลักสูตรการเรียนวิชาสามัญและวิทยาศาสตร์
 พื้นฐาน มีหลักสูตรการเรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 5 รายวิชา คือ ศัลยศาสตร์
 (Surgery), อายุรศาสตร์ (Practice of Medicine), สูติ-นรีเวชวิทยา
 (Obstetrics and Gynaecology), พยาธิวิทยา (Pathology) และโรคเมืองร้อน
 ขุนผจญโรคาพาธบันทึกเพิ่มเติมว่า ในภาคที่ 1 น่าจะเรียนเภสัชวิทยาด้วย^{*189}

สำหรับหลักสูตรขั้นฝึกหัด ไม่มีหลักสูตรทางประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยรวบรวมจาก
 เอกสารคะแนนการสอบไล่และคะแนนการฝึกหัด ซึ่งสรุปได้ว่านักเรียนแพทย์ในปี พ.ศ. 2461
 ต้องมีการสอบทั้งข้อเขียนและสอบภาคปฏิบัติ การสอบข้อเขียนแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ เขียน
 บรรยายและสัมภาษณ์ ข้อสอบที่เขียนตอบเกี่ยวกับโรคมารดา กามโรค บัคเตรี และผ่าตัด
 ซึ่งการผ่าตัดแบ่งออกเป็น 3 รายวิชา คือ ผ่าตัดด้วยวิธีการใหม่ ผ่าตัดด้วยวิธีการปัจจุบัน
 และผ่าตัดด้วยวิธีการธรรมดา การสอบปากเปล่ามีรายวิชา กามโรค และผ่าตัดทั้ง 3 รายวิชา
 ดังกล่าวมาแล้ว การสอบวิชาขั้นฝึกหัด ได้แก่ เรื่องกามโรค ไข้และทางเดินอาหาร
 เส้นประสาทอวัยวะภายใน แผลสด แผลเรื้อรัง โรคติดต่อ ทำการผ่าตัดเล็กน้อย ช่วยทำการ

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 27 ในภาคผนวก.

¹⁸⁹ เวชชนิสิสิต ฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล

ผ่าตัดเล็กน้อย การผ่าตัดใหญ่ ให้ดมยาสลบ และการเตรียมเครื่องมือแพทย์ คณะแผนการ
สอบไล่วิชาละ 100 คะแนน รวมทั้งหมด 1,000 คะแนน คณะแผนการฝึกหัดคิดเป็นเปอร์เซ็นต์
เทียบกับจำนวนตรวจรักษา*¹⁹⁰

ในปี พ.ศ. 2462 หลักสูตรแพทย์ประกาศนียบัตร หลักสูตร 6 ปี ได้มีการปรับ
เปลี่ยนเวลาเรียน จากเรียน 2 ภาคเรียน ภาคเรียนละ 3 ปี เป็นเรียน 3 ภาคเรียน
ภาคเรียนละ 2 ปี ภาคแรกคือ ปีที่ 1 และ 2 เรียนวิชาทางปริเมด (Pre-medical)
ภาคเรียนที่ 2 คือ ปีที่ 3 และ 4 เรียนปริคลินิค (pre-clinic) และภาคที่ 3 เรียนคลินิค
(clinic) ทุก 2 ปี มีการสอบไล่ประจำภาค มีการเรียนภาคปฏิบัติการในห้องปฏิบัติการ
อย่างดีที่หอวัง (วังสระประทุม) เฉพาะปี 1, 2, 3 และ 4 ปีที่ 5 และ 6 เรียนที่
โรงพยาบาลศิริราช

หลักสูตรปริเมด (pre-medical) ภาคแรก นักเรียนแพทย์ปีที่ 1 และ 2 เรียน
ประกอบด้วยวิชาสามัญ คือ ภาษาอังกฤษ (English) และลาติน (Latin)
วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ 6 วิชา คือ เคมีอนินทรีย์ (Inorganic
Chemistry), เคมีอินทรีย์ (Organic Chemistry), ฟิสิกส์ (Physics) ซึ่งแยก
รายละเอียดได้เป็นรายวิชา ความร้อน แสงเสียง แม่เหล็ก กลศาสตร์ พฤกษศาสตร์
(Botany) ชีววิทยา (Biology) และสัตววิทยา (Zoology) หลักสูตรปริคลินิค (pre-
clinic) ภาคเรียนที่ 2 ซึ่งนักเรียนแพทย์ปีที่ 3 และ 4 เรียน ประกอบด้วย 6 รายวิชา
คือ กายวิภาคศาสตร์ (Anatomy), สรีรวิทยา (Physiology), เภสัชศาสตร์ (Medical
Chemistry) และพยาธิวิทยา (Pathology)

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 28 ในภาคผนวก.

¹⁹⁰"คณะแผนกฝึกหัด พ.ศ. 2461," และ "การสอบไล่สำหรับชั้นประกาศนียบัตร
แพทย์ พ.ศ. 2461," โรงเรียนข้าราชการพลเรือน คณะแพทยศาสตร์ ในการ
สอบไล่นักเรียนแพทย์ชั้นประกาศนียบัตร จ. 4/20. เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย .

หลักสูตรคลินิก (clinic) ภาคเรียนที่ 3 สำหรับนักเรียนแพทย์ ปีที่ 5 และ 6
 ขุนสัจด์โรคกิตติ (สัจด์ เปล่งวาณิช) นักเรียนแพทย์รุ่นที่ 30 บันทึกเพิ่มเติมไว้ว่า การเรียน
 ในระยะนี้แบ่งเป็น 3 ภาค ภาคละ 2 ปี มีการสอบรวม เมื่อจบภาคแล้วในชั้นปีที่ 3-4
 หลักสูตรทางประวัติศาสตร์ ไม่ได้บอกถึงการสอบรวมเมื่อจบภาคที่ 3 ท่านเขียนเพิ่มเติม
 อีกว่า วิชาพยาธิวิทยาเรียนน้อยกว่านักเรียนแพทย์รุ่นก่อน เนื่องจาก ศาสตราจารย์ เอ.
 จี. เอลลิส กลับสหรัฐอเมริกา ระหว่างปี พ.ศ. 2464-2465 สำหรับวิชาอื่น ๆ เรียน
 ไม่น้อยกว่ารุ่นก่อน ๆ

หลักสูตรคลินิกประกอบด้วย 3 วิชาหลัก คือ ศัลยศาสตร์ (Surgery), อายุร
 ศาสตร์ (Practice of Medicine) และสูติ-นรีเวชวิทยา (Obstetrics and
 Gynaecology) นักเรียนแพทย์ปีที่ 5-6 ต้องฝึกหัดตรวจผู้ป่วยทั้งแผนกผู้ป่วยในและผู้ป่วย
 นอก ฝึกปฏิบัติในห้องผสมยา ห้องตรวจเลือด อูจจาระและปัสสาวะ นอกจากนี้ฝึกหัด
 ทำงานป้องกันและปราบปรามโรคระบาดต่าง ๆ ด้วย

ในปี พ.ศ. 2464 ซึ่งเป็นปีที่ Dr. M.E. Barne หัวหน้าโครงการปราบพยาธิ
 ปากขอของมูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ ประจำประเทศไทย ร่วมมือกับ Dr. Heiser จะให้มูลนิธิฯ
 ช่วยประเทศไทยปรับปรุงการศึกษาแพทย์ให้ถึงระดับปริญญา วันที่ 31 ตุลาคม ถึง
 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2464 Dr. R.M. Pearce ผู้อำนวยการ Division of Medical
 Education ของมูลนิธิฯ เข้ามาตู่สภาพการศึกษาแพทย์ในประเทศไทย พร้อมทั้งยื่นข้อเสนอ
 11 ประการในการปรับปรุงการศึกษาแพทย์ของไทย^{*191}

ในขณะที่ทางการกำลังดำเนินงานปรับปรุงการศึกษาแพทย์ หลักสูตรรายวิชาแพทย์-
 ศาสตร์ ประกาศนียบัตร หลักสูตร 6 ปี ปี พ.ศ. 2464 ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อความ
 เหมาะสม ด้วยการแยกการเรียนเป็นชั้นปีที่ 1, 2, 3, 4 และชั้นปีที่ 5-6 ตามลำดับ
 หลักสูตรชั้นปีที่ 1 เรียนวิชา 2 รายวิชา คือ อังกฤษและลาติน เรียนวิชาวิทยาศาสตร์
 พื้นฐานทางการแพทย์ 3 รายวิชา คือ เคมี ฟิสิกส์ และชีววิทยา เรียนวิชาเฉพาะทาง
 การแพทย์ 1 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 29 ในภาคผนวก.

¹⁹¹ เวชชนิสิต ฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์ และศิริราชพยาบาล

ชั้นปีที่ 2 เรียนวิชาสามัญ 1 รายวิชา คือ ละติน เรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐาน
ทางการแพทย์ 5 รายวิชา คือ เคมี พฤษภวิทยา ชีววิทยา สัตววิทยาและสุขวิทยา วิชา
เฉพาะทางการแพทย์ 2 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

ชั้นปีที่ 3 เรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ 1 รายวิชา คือ สุขวิทยา
เรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 4 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา โอสถสรรพคุณ
และศพ

ชั้นปีที่ 4 เรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ 1 รายวิชา คือ สุขวิทยา
และเรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 5 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา โอสถ
สรรพคุณ ครรภ์และศพ

หลักสูตรชั้นปีที่ 5 และปีที่ 6 ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากแยกไป
เรียนที่โรงพยาบาลศิริราช

การเปรียบเทียบหลักสูตรแพทย์ปี พ.ศ. 2462 และปี พ.ศ. 2464 ขยายหลักสูตร
จากการเรียน 3 ภาคเรียน ภาคละ 2 ปี เป็น 6 ภาคเรียน ภาคละ 1 ปี วิชาที่เรียนเพิ่ม
ขึ้นในปีที่ 1 และปีที่ 2 คือ สุขวิทยาและกายวิภาคศาสตร์ วิชาที่เรียนเพิ่มในชั้นปีที่ 3 และ
ปีที่ 4 คือ สุขวิทยา ครรภ์และศพ พร้อมทั้งงดการเรียนวิชาพยาธิวิทยา วิชาสุขวิทยา และ
สรีรวิทยา เรียน 3 ปี คือปีที่ 2, 3 และปีที่ 4 วิชากายวิภาคศาสตร์ เรียนทั้ง 4 ปี วิชา
โอสถสรรพคุณและศพ เรียนปีที่ 3 และปีที่ 4 วิชาครรภ์เรียนปีที่ 4^{*192}

ในปี พ.ศ. 2465 มีการปรับปรุงหลักสูตรแพทย์อีกครั้ง หลักสูตรแพทย์ประกาศนียบัตร
หลักสูตร 6 ปี รุ่นสุดท้ายในปี พ.ศ. 2465 เปลี่ยนชื่อเรียกชั้นปีที่ 1 ว่า เตรียมแพทย์ปีที่ 1
ชั้นปีที่ 2 ว่า เตรียมแพทย์ปีที่ 2 ชั้นปีที่ 3 ว่า แพทย์ปีที่ 1 ชั้นปีที่ 4 ว่า แพทย์ปีที่ 2 ชั้นปี
ที่ 5 ว่า แพทย์ปีที่ 3 และหลักสูตรชั้นปีที่ 6 ว่า หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 4 ดังนั้นนิสิต
เตรียมแพทย์ปีที่ 1 มีสภาพเป็นนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 1 และนิสิตแพทย์ปีที่ 4 คือ
นิสิตปีที่ 6

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 30 ในภาคผนวก.

¹⁹² รายงานการสอนประจำเดือนพฤษภาคม, มิถุนายน, กรกฎาคม, สิงหาคม,
ตุลาคม, พฤศจิกายน และธันวาคม พ.ศ. 2464. จ. 4/43. เอกสารจากหอประวัติ-
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พิมพ์ติด).

หลักสูตรแพทยปีที่ 1 เรียนมหกายวิภาคศาสตร์แขนงขา (Gross Anatomy of Extremities) จุลกายวิภาคศาสตร์ (Histology) สรีรวิทยา (Physiology) และ แมททีเรีย เมดิคา (Materia Medica) เมื่อเปรียบเทียบกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2464 (ตารางที่ 30) งดการเรียนสรีรวิทยาและศพ

หลักสูตรแพทยปีที่ 2 เรียนมหกายวิภาคศาสตร์หัว คอ ออกและช่องท้อง (Gross Anatomy of Body Wall) พยาธิวิทยา (Pathology) บัคเตเรียวิทยา (Bacteriology) และปรสิตวิทยา (Parasitology) เปรียบเทียบตารางที่ 30 งดการเรียนทฤษฎีวิชา ยกเว้นกายวิภาคศาสตร์ และเพิ่มการเรียนพยาธิวิทยา บัคเตเรียวิทยาและปรสิตวิทยา

หลักสูตรแพทยปีที่ 3 และ 4 เรียนศัลยศาสตร์ (Surgery) อายุรศาสตร์ (Medicine) และสูติ-นรีเวชวิทยา (Obstetrics and Gynaecology) แพทยปีที่ 3 เรียนเพิ่มอีก 2 วิชา คือ การปรุงยา (Pharmacology) และพยาธิคลินิก (Clinical Pathology)*¹⁹³

หลักสูตรแพทยปี พ.ศ. 2465 บรรจุการเรียนวิชาสามัญและวิชาวิทยาศาสตร์-พื้นฐานลงไว้ในหลักสูตร 2 ปีแรก เรียกว่า ปรีเมด (pre-medical) 2 ปีต่อมาเรียนทาง ปรีคลินิก (pre-clinical) และ 2 ปีสุดท้ายเรียนทางคลินิก (clinic) หลักสูตรแพทยประกาศนียบัตร รุ่นสุดท้ายเรียนเกือบเหมือนแพทย์ปริญญา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

หลักสูตรแผนกวิชาแพทย์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2466 ซึ่งเป็นหลักสูตรแพทยศาสตร์ปริญญาแรกของประเทศไทย หลักสูตรชั้นปีที่ 1 และ 2 เรียนวิชาทางปรีเมด (Pre-medical) ชั้นปีที่ 3 และ 4 เรียนทางปรีคลินิก (pre-clinic) ชั้นปีที่ 5 และ 6 เรียนทางคลินิก (clinic) หลักสูตรชั้นปีที่ 1 เรียนภาษาอังกฤษ (English) และลาติน (Latin) วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานเรียนเคมีอนินทรีย์ (Inorganic Chemistry) ฟิสิกส์ (Physics) และชีววิทยา-สัตว์ไม่กระดูกสันหลัง

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 31 ในภาคผนวก.

¹⁹³"การปรับปรุงการศึกษาแพทยด้วยความร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ พ.ศ. 2466-2478," ใน ศิริราชร้อยปี : ประวัติและวิวัฒนาการ, หน้า 118-119.

(General Biology) เรียนวิชาเฉพาะเภสัชวิทยา (Materia Medica) หลักสูตรชั้นปีที่ 2 เรียนภาษาอังกฤษ (English) วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานเรียนเคมีอินทรีย์ (Organic Chemistry) ฟิสิกส์ (Physics) และชีววิทยา-สัตว์มีกระดูกสันหลัง (Vertebrate Anatomy) เรียนวิชาเลือก (Elective) วิชาประวัติศาสตร์ (History) หรือภาษาฝรั่งเศส (French) หรือวิชาแบคทีเรีย (Bacteriology)

หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 3 และ 4 เรียนหลักสูตรรายวิชาเดียวกันทั้ง 2 ปี คือ สรีรวิทยา (Physiology) กำเนิดวิทยา (Embryology) สอบการชำแหละคน (Dissection) เคมีคิริระ ประวัติวิทยา กายวิภาควิทยา (Anatomy) ชำแหละคน (Dissection) การแสดงส่วนต่าง ๆ ของกายวิภาค (Demonstration of Anatomy) แสดงการวิภาค ฟาร์มาโคโลยี (Pharmacology) ปฏิบัติฟาร์มาโคโลยี และปฏิบัติเคมีคิริระ

หลักสูตรแพทย์ชั้นปีที่ 5 และ 6 เรียนหลักสูตรรายวิชาเดียวกันทั้ง 2 ปี คือ ศัลยกรรม (Surgery) โอสถกรรม (Medicine) สูติกรรม (Obstetrics) ปาโธโลยี (Pathology) แบคทีเรียวิทยา (Bacteriology) ตรวจโรค นิติเวชวิทยา ปฏิบัติปาโธโลยี (Laboratory course in Clinic Pathology) และวิชาข้างเตียงคนไข้ (Ward Round)*¹⁹⁴

หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ปี พ.ศ. 2468 ซึ่งได้รับการปรับปรุงดังนี้

เตรียมแพทย์ปีที่ 1 และปีที่ 2 เรียนปริมาตร (pre-medical) มีการปรับปรุงหลักสูตรด้วยการนำวิชาภาษาฝรั่งเศสมาเป็นวิชาสามัญในเตรียมปีที่ 1 และเป็นวิชาเลือกในเตรียมปีที่ 2 นำภาษาลาตินเป็นวิชาเลือกในเตรียมปีที่ 2 งดเรียนในเตรียมปีที่ 1

เตรียมแพทย์ปีที่ 1 งดการเรียนแมทีเรียเมดิกา (Materia Medica) เตรียมแพทย์ปีที่ 2 งดการเรียนพฤกษศาสตร์ (Botany) เพิ่มการเรียนคณิตศาสตร์ประยุกต์ (Applied Mathematics) ทั้ง 2 ปี

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 32 ในภาคผนวก.

¹⁹⁴"รายงานการสอนคณะแพทยศาสตร์ แผนกวิชาแพทย์ พ.ศ. 2466," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 4/58. (อัคราเนา).

หลักสูตรแพทยปีที่ 1 และปีที่ 2 เรียนปรีคลินิก (pre-clinic) ด้วยการเรียน
วิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานทางการแพทย์ 1 รายวิชา คือ เคมี (Chemistry) และเรียนวิชา
พื้นฐานทางการแพทย์ 4 รายวิชา คือ Anatomy, Physiology, Histology และ
Embryology

หลักสูตรแพทยปีที่ 3 และปีที่ 4 เรียนคลินิก (clinic) 7 รายวิชา คือ
จิตตศาสตร์ (Medicine) ศัลยกรรม สูติกรรม โรคเด็ก นิติเวชวิทยา บัณฑิตวิทยา และ
ปาโธโลยี (Pathology พยาธิวิทยา)

หลักสูตรแพทย ปี พ.ศ. 2468 แพทยปีที่ 1 และปีที่ 2 เรียนรายวิชาเดียวกัน
และแพทยปีที่ 3 และปีที่ 4 เรียนรายวิชาเดียวกัน*¹⁹⁵

หลักสูตรแพทยปี พ.ศ. 2475 ซึ่งมีการปรับปรุงหลักสูตรจากปี พ.ศ. 2468 ดังนี้
หลักสูตรเตรียมแพทยังดการเรียน Applied Mathematics และ French
เพิ่มการเรียน Scientific Latin, Zoology และเพิ่มรายวิชาเลือก Thai History
แทน Latin

หลักสูตรแพทยปีที่ 1 และปีที่ 2 (pre-clinic) เพิ่มรายวิชา Biochemistry
ในปีแรก เพิ่ม Pharmacology, General Pathology, Bacteriology, Physiology
Physical Diagnosis, Diagnosis clinic, Introduction to Medicine,
Hygiene and public health, Medical History, Surgery, Materia
Medica, Pharmacy และ Clinical pathology ในปีที่ 2 และ Anatomy แยกเรียน
รายละเอียดด้าน Neuroanatomy และ Topographic Anatomy

หลักสูตรแพทยปีที่ 3 และปีที่ 4 ด้วยการเรียนรายวิชาเดียวกัน 5 รายวิชา คือ
Medicine and Paediatric, Obstetric and Paediatric, Obstetric and

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 33 ในภาคผนวก.

¹⁹⁵Weekly Lecture-hours during the 2 nd. term, B.E. 2468.
Arts and Science Section, เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
(อัดสำเนา). และ โค้ตตารางสอนเทอมต้นปี 2468 แพทย์ชั้น 1. ถึง ชั้น 4., เอกสาร
จากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (อัดสำเนา).

Gynaecology, Public health, X-rays และ Surgery ซึ่งปีที่ 4 เรียนรายละเอียด
ด้าน Ophthalmology และ Otolaryngology, ปีที่ 3 เรียน Special Pathology
ต่อจากปีที่ 2 ซึ่งเรียนเพียง General Pathology.*¹⁹⁶

ในปี พ.ศ. 2478 หลักสูตรแพทย์ได้รับการเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากหลักสูตร
แพทย์ ปี พ.ศ. 2475 เล็กน้อย ดังต่อไปนี้

หลักสูตรชั้นปีที่ 1 เรียนรายวิชาเช่นเดียวกัน แต่ Anatomy แยกเป็น Gross
Anatomy, Cell Tissue, และ Splanchnology, Physiology แยกเป็น
Biochemistry และ Physiology.

หลักสูตรชั้นปีที่ 2 เรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานเช่นเดียวกับปีที่ 1 คือ Anatomy
และ Physiology แต่รายละเอียดเนื้อหาแตกต่างกัน, วิชาเฉพาะทางการแพทย์เรียน
เนื้อหาเช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2475 แต่จัดหมวดรายวิชาใหม่เป็น Pathology,
Medicine, Hygiene and Public Health และ Surgery นอกจากนี้เรียนเพิ่ม
วิชา Pathologic Anatomy and Histology และ Symptomatology

หลักสูตรชั้นปีที่ 3 เรียน 5 รายวิชา เช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2475 แต่งด
เรียนวิชา X-rays และเพิ่มวิชา Roentgenology

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 34 ในภาคผนวก.

¹⁹⁶"แพทย์ปริญา : คณะแพทยศาสตร์ จากปี พ.ศ. 2465 คณะแพทยศาสตร์
ศิริราชพยาบาล," ใน ปฐมศตวรรษแห่งการศึกษาแพทยศาสตร์ (5 กันยายน 2433 - 5
กันยายน 2533)" (กรุงเทพมหานคร : คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, 2533), หน้า
41-42, และ "Announcement Faculty of Medicine Chulalongkorana
University," Daily mail press Bangkok (1932-1933) : 31-52.

หลักสูตรชั้นปีที่ 4 เรียน 4 รายวิชา เช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2475 แต่
งดเรียนวิชา X-ray และเพิ่มวิชา Roentgenology^{*197}

หลักสูตรแพทย์ ปี พ.ศ. 2480 มีการปรับปรุงหลักสูตรปี พ.ศ. 2478 เพียง
เล็กน้อยดังนี้

หลักสูตรปีที่ 1 เรียนรายวิชาเช่นเดียวกัน

หลักสูตรปีที่ 2 เรียนรายวิชาเช่นเดียวกัน 10 รายวิชา ปรับปรุงวิชา

Introduction to Medicine และ Medical History เป็นอายุศศาสตร์

(Medicine) และงดการเรียนรายวิชา Physical Diagnosis และ Diagnostic
Clinic

หลักสูตรปีที่ 3 และปีที่ 4 เรียน 8 รายวิชา เช่นเดียวกัน ปีที่ 3 ยังคงเรียน
Pathology ต่อจากปีที่ 2

การปรับปรุงที่เห็นเด่นชัด คือ เพิ่มหลักสูตรโรคเด็ก (Children's Diseases
หรือ Pediatrics) และโรคผิวหนัง (Dermatology) ในปีที่ 3 และปีที่ 4^{**198}

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 35 ในภาคผนวก.

¹⁹⁷"ตอนที่ 3 คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ภายหลังสิ้นสุดกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ พ.ศ. 2478-2485," ศิริราชร้อยปี, หน้า 167-169.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 36 ในภาคผนวก.

¹⁹⁸"รายงานอาจารย์และครูในคณะแพทยศาสตร์ พุทธศักราช 2480," ใน
รายงานอาจารย์, ครู และตารางสอน พ.ศ. 2480, เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย. จ. 4/102. (พิมพ์ตัด).

ในระยะปี พ.ศ. 2482 ถึง พ.ศ. 2488 สภาทางเศรษฐกิจระหว่าง สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเข้าสู่สภาพวิกฤติ ประเทศไทยในสมัย สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับผลกระทบทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทางด้าน การเมืองมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก มีการแก่งแย่งชิงอำนาจกันเอง ซึ่งมีผลต่อการจัดการศึกษา แพทย์ด้วย*¹⁹⁹

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม บทที่ 3.

¹⁹⁹พรเพ็ญ อ้นตระกูล, "ประเทศไทยกับความเคลื่อนไหวของญี่ปุ่นในเอเชีย ค.ศ. 1938-1941," วารสารธรรมศาสตร์ 9 (ตุลาคม-ธันวาคม 2522) : 22, อ้างถึง ใน Kenneth P. London, "Siam" The New World of South East Asia. (Ed.) Lennox A. Mills Associates (Minneapolis : University of Minnesota Press, 1949), p.p. 246-248.

คณะวิศวกรรมศาสตร์

ประวัติความเป็นมาของคณะวิศวกรรมศาสตร์

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ใกล้ประตูนิมานไชยศรี ตรงข้ามกับศาลาสหทัย ด้วยมีพระราชประสงค์เพื่อให้เป็นที่ฝึกข้าราชการชั้นมหาดเล็ก ก่อนที่จะออกไปรับราชการปกครองบ้านเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ ประกอบกับเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระราชประสงค์จะใคร่ได้ผู้ปกครองหัวเมืองที่มาจากข้าราชการชั้นมหาดเล็กรายงาน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้าง "โรงเรียนมหาดเล็กหลวง" ขึ้นที่ตำบลลลิต* แทนการสร้างวัด ตามชัตติยราชประเพณี^{๒๐๐} ส่วนโรงเรียนมหาดเล็กเดิมนั้น ทรงเห็นว่าไม่ตรงกับหน้าที่ของนักเรียน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็น "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" เมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2453^{๒๐๑} ด้วยการจัดตั้งขึ้นที่ ตำบลวังใหม่ บริเวณวังของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้วางแผนการจัดโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ เป็นการศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ ด้วยการจัดให้มีกรรมการจัดการโรงเรียน

*โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ปัจจุบัน คือ โรงเรียนวชิราวุธ.

^{๒๐๐} คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระนคร : ม.ป.ท., 2481).

^{๒๐๑} "ประกาศตั้งหลักสูตรโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ราชกิจจานุเบกษา 28 (20 ส.ค. ร.ศ. 130) : 191-195.

**ปัจจุบันคือ กรีฑาสถานแห่งชาติ.

โดยตรง ไม่สังกัดกระทรวงใด ซึ่งคณะกรรมการจัดการโรงเรียนได้จัดวางระเบียบข้อบังคับ ให้สมพระราชประสงค์ของพระองค์ นับว่าเป็นปฐมฤกษ์ของการจัดการของมหาวิทยาลัย ดังรายละเอียดกล่าวไว้ในหนังสือล้อมรั้วตอนหนึ่งว่า

...ในการที่จะรวมโรงเรียนอุดมศึกษาฝ่ายการพลเรือน ซึ่ง มีอยู่แล้วในกระทรวงต่าง ๆ คือ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียน ฝึกหัดครู โรงเรียนแพทย์ ให้เข้าอยู่ในระเบียบการของโรงเรียน ข้าราชการพลเรือน เป็นระเบียบเดียวกัน ...โรงเรียนใดตั้งอยู่ใน บังคับบัญชาของกระทรวงใด คือโรงเรียนกฎหมายขึ้นกระทรวง ยุติธรรม โรงเรียนฝึกหัดครู โรงเรียนราชแพทยาลัยขึ้นกระทรวง ธรรมการ ก็ขอให้กระทรวงนั้น ๆ คงบังคับบัญชาการไปตามเดิม ก่อน... เมื่อกรรมการได้ดำริห์และจัดหาสถานที่เตรียมการ ปรักพร้อมที่จะยกไปรวมกันได้เมื่อไรแล้ว จึงจะได้รับโรงเรียนนั้น ๆ ไปตั้งรวมกันเป็นลำดับไป ตามสมควรแก่เวลาเมื่อئั้น...²⁰²

ดังนั้นแผนการที่จะจัดสอนสาขาวิชาที่จะพัฒนาการขึ้นเป็นมหาวิทยาลัยยังดำเนินการได้ ไม่ครบทุกสาขา มีเพียงสาขาวิชาแพทย์ วิชาครู วิชากฎหมาย และวิชาการปกครองที่ใน พระบรมมหาราชวัง ต่อมาปลายปี พ.ศ. 2454 กระทรวงเกษตรราธิการโอนโรงเรียนเกษตร แผนกวิศวกรรมทดลอง ซึ่งตั้งอยู่ที่วังใหม่ปทุมวัน* ให้แก่โรงเรียนข้าราชการพลเรือน²⁰³ ด้วยการจัดตั้งเป็นแผนกเกษตรศาสตร์ แต่เนื่องจากทางกระทรวงเกษตรยังไม่มีงบประมาณ จะรับผู้สำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาเกษตรเข้ารับราชการ ดังนั้นทางการจึงมอบให้พระยา

²⁰² "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน ล้อมรั้ว, หน้า 19.

* ปัจจุบัน คือ กรีฑาสถานแห่งชาติ.

²⁰³ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน 70 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2456-2526 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มีเดียพรีนส์, 2526).

อนุชยัณตรการ เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งหลวง ซึ่งย้ายจากกรมแผนที่ทหารบกมารับราชการ
 ในโรงเรียนเป็นผู้ดำเนินงาน²⁰⁴ มีพระยาศรวิรวงศ์เป็นผู้บัญชาการ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์-
 มนตรี เป็นกรรมการจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ และเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวง
 ธรรมการ

ถึง พ.ศ. 2455 ท่านเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้มาเป็น
 ผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ท่านได้สอบถามได้ความ
 แน่ชัดว่า ทหารบก ทหารเรือ กรมรถไฟ กรมชลประทาน ฯลฯ
 เป็นต้น ต่างก็ต้องการนักเรียนที่สำเร็จวิชานี้มาก จึงได้ให้จัดการ
 ตั้งโรงเรียนช่างกลขึ้นโดยสมบูรณ์ วางหลักสูตร หาอาจารย์มา
 เพิ่มเติมให้มากที่สุดที่จะมากได้ นักเรียนช่างกลชุดแรกก็คือ
 นักเรียนที่ถ่ายทอดมาจากโรงเรียนเกษตรวิศวกรรมการคลองที่
 เลิกกล่มมานานเอง ... ที่ตกค้างอยู่ประมาณ 30-40 คน พร้อมทั้ง
 สถานที่โรงเรียนเกษตร จัดตั้งเป็นโรงเรียนช่างกลขึ้น และได้
 เปิดสอนโดยสมบูรณ์ รับสมัครนักเรียนภายนอก เรียกว่า
 "โรงเรียนยันตรศึกษาแห่งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"...²⁰⁵

ดังนั้น โรงเรียนยันตรศึกษาแห่งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
 เกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้เปิดสอนโดยสมบูรณ์เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2456²⁰⁶ มี

²⁰⁴ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 151.

²⁰⁵ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์
 แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน 70 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พุทธศักราช 2456-2526.

²⁰⁶ "บรรทึกงบประมาณโรงเรียนข้าราชการพลเรือน แผนกวิชาอัญญาณี," ใน
 "เลิกโรงเรียนเกษตรตั้งแผนกวิชาอัญญาณีในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ และเสนอ
 งบประมาณ," จ. 33/3. เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (พิมพ์ติด).

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งเดิมเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ ได้มารับตำแหน่ง "ผู้รั้งผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน"²⁰⁷ เป็นผู้ดำเนินนโยบายจัดตั้งโรงเรียน ยันตรศึกษา ด้ายการรับโอนนักเรียนมาจากโรงเรียนเกษตรวิศวกรรมการคลอง ที่เลิกลุ่มไป ดั้งบันทึกเกี่ยวกับแผนวิชาอันนิเเนีย กล่าวว่า

สภาจัดการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ปกฤษา เห็นพร้อมกัน เลิกโรงเรียนเกษตรฯ ตั้งโรงเรียนสอนวิชาการอันนิเเนียขึ้นเป็น แผนกหนึ่ง ในโรงเรียนข้าราชการพลเรือน...²⁰⁸

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้กล่าวถึงความต้องการจำเป็นของวิชาช่างกลไว้ ดังนี้

...วิชายันตรศึกษาเป็นวิชาสำคัญมากสำหรับบ้านเมืองเรา อย่างหนึ่ง เพราะเรากำลังขยายการติดต่อ ได้แก่ การรถไฟ โทรเลข โทรศัพท์ ถนนหนทาง ทิ้งบกและน้ำ กับการก่อสร้าง สถานที่มั่นคงต่าง ๆ อีกเหลือจะนับพรรณนา การเหล่านี้ย่อมต้อง อาศัยวิชาช่างกลทั้งสิ้น... เราจะต้องใช้นายช่างกลเป็นจำนวนมาก เราจะไม่คิดเตรียมฝึกคนของเราขึ้นไว้ใช้หรือ ลำกั้งที่จะคิด ส่งนักเรียนไปเรียนที่ต่างประเทศก็จะได้ก็คนนัก เพราะเรา ต้องเสียเงินแพง...²⁰⁹

²⁰⁷ "ประกาศเปลี่ยนผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์," ใน ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27-28 (ร.ศ. 133-134), หน้า 371.

²⁰⁸ "บรรพกิจงบประมาณโรงเรียนข้าราชการพลเรือน แผนกวิชาอันนิเเนีย," ใน "เลิกโรงเรียนเกษตรตั้งแผนกวิชาอันนิเเนียในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ และเสนอ งบประมาณ," จ. 33/3. เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (นิพนธ์ตัด).

²⁰⁹ "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน ล้อมรั้ว, หน้า 21.

การเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในระยะแรกนี้ กำหนดหลักสูตรให้เรียนในโรงเรียน 3 ปี และฝึกงานอีก 3 ปี ตามสถานที่ที่ทางโรงเรียนกำหนด ในโรงงานของกระทรวง ทบวง กรม เช่น กรมรถไฟ กรมท่อน้ำ กรมอากาศยาน และบริษัทไฟฟ้า เป็นต้น นักเรียนหลักสูตร 3 ปี รุ่นแรกที่เรียนสำเร็จในปี พ.ศ. 2459 จำนวน 6 คน²¹⁰ เมื่อโรงเรียนมัธยมศึกษา เปิดสอนวิชาช่างกลโดยสมบูรณ์ ที่วังปทุมวัน ได้กำหนดหลักสูตรและครูสอนไว้ดังรายละเอียด ดังนี้

...โรงเรียนซึ่งตั้งขึ้นแล้วที่วังปทุมวัน และซึ่งตั้งใจจะจัดให้เป็น แผนกมัธยมศึกษา ก็ได้จัดหลักสูตร และเริ่มการสอนวิชามัธยมศึกษา โดยกรมรถไฟสายใต้ให้ความอนุเคราะห์ส่งนาย รเชิด ช่างกลมา เป็นผู้สอนวิชาช่างกลเป็นรายชั่วโมง ส่วนวิชาอื่น ๆ มีคณาภิบาล เป็นต้น ก็ได้จัดหาครูบาอาจารย์ประจำเข้าโดยควรแก้ววิชา กำหนด หลักสูตรเป็นสี่ปี ๆ สุดท้ายเป็นปีฝึกหัด เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว กรมรถไฟจะรับเข้าทำงานในกรมรถไฟแห่งหนึ่ง การวิชามัธยมศึกษา แผนกอื่น ๆ มีแผนกไฟฟ้า และคณาภิบาล เป็นต้น...²¹¹

โรงเรียนมัธยมศึกษาเริ่มเปิดสอนครั้งแรกเมื่อ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2456 ด้วยการรับนักเรียน ที่ตกค้างจากโรงเรียนเกษตรวิศวกรรมการคลอง จำนวนประมาณ 30-40 คน เปิดทำการ สอนที่วังปทุมวัน* รับสมัครนักเรียนภายนอกเข้าเรียนเพิ่ม และเรียกชื่อโรงเรียนว่า "โรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว"²¹² นับเป็นก้าวแรกของคณะวิศวกรรมศาสตร์

²¹⁰ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 152.

²¹¹ "โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน ล้อมรั้ว, หน้า 20.

*วังปทุมวัน คือ ที่ตั้งโรงเรียนเกษตรวิศวกรรมการคลองเดิม.

²¹² คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน 70 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2456-2526.

กำหนดเวลาเรียนของนักเรียนแผนกมัธยมศึกษา ได้รับการปรับปรุงด้วยการใช้ เวลาเรียนภาคทฤษฎี 3 ปี เรียนปฏิบัติ 1 ปี และการรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษา^{7*} เพียงปีละครั้งในเวลาเปิดโรงเรียนต้นปี²¹³ แยกเรียนวิชาเป็นแผนกในชั้นปีที่ 3 ได้แก่ แผนกป่าไม้ แผนกท่อน้ำและแผนกรถไฟ²¹⁴ หลักสูตร 3 ปี ของวิชายันตรศึกษาหรือวิชา วิศวกรรมศาสตร์นี้แบ่งออกได้เป็นห้าประเภท คือ 1. ทฤษฎี 2. การวาดเขียน 3. การสำรวจ 4. การหัตถกรรม และ 5. การทดลอง ซึ่งเป็นหลักห้าประการของวิชาช่าง ดังนี้

การเรียนทางทฤษฎี คือ การฟังคำสอนและการอ่านตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิชาช่างโดยทั่ว ๆ ไป

การวาดเขียน เริ่มด้วยการเรียนวิชายันตรเรขาคณิตจน การเขียนแบบและออกแบบต่าง ๆ

การสำรวจ คือ การสำรวจพื้นที่ เคหะสถาน ภูมิประเทศ การตัดถนนและรถไฟ การทำระดับทุกชนิด การวัดกระแส น้ำ ตลอดจนการสำรวจธรณีวิทยา

*"แจ้งความด้วยพะแนกต่าง ๆ ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งตั้งอยู่ที่วังพระทุมวัน," กล่าวถึงแผนกต่าง ๆ 3 แผนกในโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งกำหนด หน้าที่ความรู้และเวลาเรียนของนักเรียนไว้ต่างกัน ดังนี้

- แผนกรัฐศาสติศึกษา รับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เวลาเรียน 3 ปี
- แผนกครุศึกษา แบ่งเป็นแผนกครูมัธยม รับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เวลาเรียน 3 ปี, แผนกครูประถมและครูมูล รับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 สอบวิชาขั้นต้นได้ เวลาเรียน 2 ปี

- แผนกมัธยมศึกษา รับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 7 เวลาเรียน 3 ปี ฝึกหัด 1 ปี.

²¹³"แจ้งความด้วยพะแนกต่าง ๆ ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งตั้งอยู่ที่วังพระทุมวัน," แถลงการณ์โรงเรียนข้าราชการพลเรือน 2 (มีนาคม 2458) : 100-101.

²¹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

การหัตถกรรม คือ การฝึกหัดใช้เครื่องมือต่าง ๆ รวมทั้ง เครื่องแรงมือและเครื่องมือกล เช่น ช่างไม้ ช่างกลึง ช่างเหล็ก และช่างหล่อ เป็นต้น

การประลอง คือ การทดลองกำลังต่าง ๆ ที่ใช้ในการช่าง เช่น กำลังไอน้ำไฟฟ้า แรงอัดของน้ำและน้ำมัน และกำลังของ วัตถุต่าง ๆ ที่ใช้ในการช่างโดยทั่วไป²¹⁵

เนื่องจากการเรียนวิชาช่างไม่ว่าจะประเภทใด ๆ ต้องอาศัยความชำนาญจาก การเห็นตัวอย่างจากของจริง และต้องทำด้วยน้ำมือของตนเองมาก ๆ ดังนั้นเมื่อนักเรียน วิศวกรรมศาสตร์เรียนสำเร็จภาคทฤษฎีแล้ว ต้องออกไปฝึกงานไม่น้อยกว่า 3 ปี เมื่อ โรงเรียนได้รับรายงานเป็นที่พอใจจึงยอมรับว่าการเรียนนั้นจบบริบูรณ์ ตามหลักสูตรพร้อมทั้ง ออกประกาศนียบัตรให้²¹⁶ สถานที่ฝึกงาน เช่น โรงงานกรมชลประทาน โรงเรียนมัธยม ของกรมรถไฟ โรงงานรถไฟที่บางกอกน้อย ฝึกงานบนรถไฟด้วยการทำหน้าที่เป็นช่างไฟ และคนขับรถไฟ ฝึกงานกับเรือชุดคลองของกรมชลประทาน ซึ่งการฝึกงานตามโรงงานของ กรมกองต่าง ๆ มีประโยชน์หลายอย่าง นอกจากเนื้อหาวิชาที่เรียนมา คือ ได้เห็นของจริง เมื่อรับราชการในกรมกองนั้น ๆ นักเรียนคุ้นเคยกับงานนั้น ๆ ง่ายขึ้น²¹⁷ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2458 นักเรียนแผนกชั้นตรีศึกษาจำนวน 4 คน เรียนสำเร็จและออกไปรับราชการในกรมทาง กระทรวงคมนาคม คือ นายจรัญ บัวศรี, นายเผือก คังทภูมิน, นายกี ศิริลักษณ์ และ นายจรต²¹⁸ เมื่อโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ได้รับการประดิษฐานเป็นจุฬาลงกรณ์-

²¹⁵ เจริญ วิศวกรรม, "คณะวิศวกรรมศาสตร์," ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²¹⁶ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 152-153.

²¹⁷ บุญเนียร รื่นใจชน, "กระจุมกระจิมของข้าพเจ้า," ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

²¹⁸ "ข่าวส่งนักเรียนออกรับราชการ วันที่ 7 ธันวาคม พระพุทธศักราช 2458," แถลงการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน 2 (มีนาคม 2458) : 97-99.

มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2459 โรงเรียนยันตรศึกษา เปลี่ยนฐานะเป็นคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยนี้²¹⁹ ในปี พ.ศ. 2461 คณะวิศวกรรมศาสตร์ย้ายสถานที่เรียนจากวัง ปทุมวันมาตึกใหม่* ของมหาวิทยาลัยริมถนนสนามม้า²²⁰ ผลงานของนิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ รุ่นแรกของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2459 ซึ่งยังมีปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ คือ เชื้อกันน้ำก่อด้วยหิน (rubber masonry) ได้รับพระราชทานนามว่า "เขื่อนพระรามหก" ประตุน้ำพระนารายณ์ (Bhra Narai Regulator), คลองระพีพัฒน์ยาว 360 กิโลเมตร ซึ่งประกอบด้วยซอย 10 คลอง ประตุน้ำ (navigating lock) 4 แห่ง ทำนบกั้นดิน (earthen dam) และเชื้อกันน้ำ (flood embankment) กั้นน้ำในแม่น้ำป่าสัก, ประตูน้ำพระราม และประตูน้ำพระนเรศ เป็นต้น ผลงานตามโครงการนี้ใช้งบประมาณ 22 ล้านบาท และเปิดบริการใช้ได้เมื่อปี พ.ศ. 2465²²¹ ในปี พ.ศ. 2465 คณะวิศวกรรมศาสตร์ มีพิธีงานฝึกหัดอบรมนักเรียนออกทำงานในแผนกวิชาต่าง ๆ เช่น การช่างทาง (Civil Engineering), การช่างกล (Mechanical Engineering), การช่างไฟฟ้า (Electrical Engineering) และการช่างก่อสร้าง (Architecture) ด้วยการกำหนดการรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 กำหนดเวลาเรียนเป็น 2 ภาค ภาค ที่ 1 เรียนพื้นฐานวิชาช่างทั่วไปในมหาวิทยาลัย 3 ปี และฝึกงาน 1 ปี ภาคที่ 2 เรียนวิชา ช่างโดยเฉพาะ 1 ปี รวมเวลาฝึกหัด 1 ปี นอกจากนั้นทางมหาวิทยาลัยกำหนดคุณสมบัติ

²¹⁹บุญรอด บิณฑสันต์, "เรื่องของคณะวิศวกรรมศาสตร์," ใน ทำเนียบ ข้าราชการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2493), หน้า 49.

*ปัจจุบันตึกนี้เป็นที่ตั้งของคณะอักษรศาสตร์.

²²⁰คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน 70 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2456-2526.

²²¹เจิม สาย้มผล, "บันทึกเรื่องไปตุการชลประทานที่ตำบลท่าหลวง," ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ของผู้จะเลื่อนชั้นเรียนขึ้นปริญญาว่า ต้องสอบผ่านชั้นมัธยมปีที่ 8 และสอบวิชาภาคที่ 1 ได้ดี²²² ในปี พ.ศ. 2469 กำหนดวุฒิของผู้สมัครเรียนคณะวิศวกรรมศาสตร์ จบชั้นมัธยมปีที่ 8 กำหนดเวลาเรียนเป็น 2 ภาค ภาคต้นเรียนวิชาพื้นฐานทั่วไปในมหาวิทยาลัย 2 ปี ภาคปลายเรียนวิชาช่างโดยเฉพาะ รวมทั้งฝึกหัดด้วยเป็นเวลา 2 ปี²²³ ในปี พ.ศ. 2472 คณะวิศวกรรมศาสตร์ ขยายหลักสูตรการเรียนภาคฤดูจาก 3 ปี เป็น 4 ปี รับนักเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 ของกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อเรียนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรวิศวกรรมศาสตร์* ในปี พ.ศ. 2474 หลักสูตร 4 ปี ชั้นปีที่ 4 แยกการเรียนเป็น 3 แผนก คือ แผนกวิศวกรรมโยธา แผนกวิศวกรรมช่างกล และแผนกวิศวกรรมไฟฟ้า ในปี พ.ศ. 2476 คณะวิศวกรรมศาสตร์ ปรับปรุงหลักสูตร อุปกรณ์การสอนและคุณวุฒิอาจารย์เพื่อให้คณะนี้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะประสาทปริญญาตรี ดังนั้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2478 นิสิตคณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้รับปริญญาวิศวกรรมศาสตรบัณฑิต รุ่นแรก²²⁴ ในปี พ.ศ. 2478 ทางคณะขยายหลักสูตร เปิดการศึกษาแผนกวิศวกรรมช่างอากาศ ด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากกองทัพอากาศ กระทรวงกลาโหม จัดส่งนายทหารฝ่ายเทคนิคช่างอากาศมาช่วยสอน และใช้โรงงานทหารอากาศที่บางซื่อ และที่ดอนเมืองเป็นสถานที่ฝึกงาน²²⁵ นอกจากนั้น กองทัพอากาศ

²²² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2465. (พระนคร : ม.ป.ท., 2465), หน้า 1-11.

²²³ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2469 (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ เดลิแมล์, 2469), หน้า 1-7.

* หลักสูตรที่เรียนภาคฤดู 3 ปี รับนักเรียนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 6 ผู้เรียนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรวิศวกรรมศาสตร์.

²²⁴ บุญรอด บินทลันต์, "เรื่องของคณะวิศวกรรมศาสตร์," ใน ทำเนียบข้าราชการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 50.

²²⁵ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "ประวัติคณะวิศวกรรมศาสตร์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน 70 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2456-2526.

อากาศให้ทุน 5 ทุน แก่ผู้สอบคัดเลือกตามข้อสอบของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกองทัพ อากาศได้* หลักสูตรวิศวกรรมช่างอากาศเรียนปีที่ 1 และปีที่ 2 เช่นเดียวกับทุกแผนก แต่เรียนวิชาพิเศษเพิ่มขึ้นอีก 2 วิชา คือ Descriptive Aeronautical Engineering และ Aircraft Materials ระหว่างหยุดภาคปลายปีที่ 2 เป็นเวลา 5 ปี อาทิตย์ ต้อง ออกฝึกงานในกรมโรงงานทหารอากาศบางชื่อ ในปีที่ 3 ไม่ต้องเรียนวิชา Surveying, Geology และ Structures and Graphics แต่เรียนเพิ่มวิชา Aerodynamics of Airplane Design และ Airplane Structures ระหว่างหยุดภาค 5 อาทิตย์ ฝึกงาน และดูงานในห้องทดลอง และในกองเทคนิคของกรมโรงงานทหารอากาศ ในปีที่ 4 นิสิตทุกคน ต้องย้ายที่นพักจากหอใหม่ไปอยู่บ้านในบริเวณกรมโรงงานทหารอากาศ เนื่องจากในปีนี้ต้อง เรียนหลักสูตรวิชาเอก ซึ่งขึ้นต้นด้วย Aero - หรือ Air - กับอาจารย์ของกรมโรงงาน ทหารอากาศทุกรายวิชา นอกจากวิชา Material Testing Laboratory วิชาเดียว ซึ่งต้องไปเรียนร่วมกับนิสิตวิศวกรรมโยธาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย²²⁵

หลักสูตรคณะวิศวกรรมศาสตร์

ความเป็นมาและวิวัฒนาการของคณะวิศวกรรมศาสตร์ตามลำดับ ดังได้กล่าวมาแล้ว นั้น เป็นการ แสดงให้เห็นว่า การศึกษาทางด้านช่างหรือยันตรศึกษา ได้รับการปรับปรุงมา เป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งการศึกษาด้านวิศวกรรมศาสตร์ ประสบความสำเร็จเป็น อย่างดียิ่ง เป็นการศึกษาที่มีผู้นิยมและสนับสนุนให้บุตรหลานเรียนกันมากที่สุดวิชาหนึ่ง

ในส่วนของหลักสูตรคณะวิศวกรรมศาสตร์ ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเช่นเดียว กัน มีการปรับหลักสูตรหลายครั้ง ซึ่งทุกครั้งเป็นการปรับหลักสูตร เพื่อผลิตนักวิศวกรรม- ศาสตร์ สสนองความต้องการของประเทศชาติ ผู้วิจัยได้รวบรวมหลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์

* ทุน 5 ทุน ได้มอบให้แก่ สวง อุตระ, บุญเหลือ ชูพันธ์, บุญธรรม ชูติวงศ์, บุญธรรม สาชากร และ อำนวย สกลรัตน์.

²²⁵ อำนวย สกลรัตน์, "วิศวกรรมช่างอากาศ," ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ต่าง ๆ และแยกแยะจัดหมวดหมู่เป็นตาราง ดังแสดงไว้ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2456 ก่อนที่จะประดิษฐ์ฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2485 ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

หลักสูตรโรงเรียนแผนกช่าง พ.ศ. 2456 ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แบ่งการเรียนเป็น 6 รายวิชา ได้แก่ คำานวณวิธี วิทยาศาสตร์ วิชาประกอบ วิชาอินยิเนียร์ วิชาหนังสือไทย และวิชาภาษาอังกฤษ ประกอบด้วยวิชาสามัญ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และคำานวณ ซึ่งเป็นวิชา ที่ช่วยเสริมการเรียน นอกจากนั้นเรียนวิชาพื้นฐานทางวิศวกรรม คือ วิทยาศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยวิชาฟิสิกส์และเคมี วิชาฮีโอลยี ซึ่งเป็นวิชาเกี่ยวกับการช่างทั่ว ๆ ไป ก่อนที่จะเรียนวิชาเฉพาะทางอินยิเนียร์ทั้ง 14 รายวิชา ผู้เรียนต้องเรียนภาคทฤษฎี 3 ปี และ ฝึกงาน 3 ปี²²⁷

หลังจากประกาศประดิษฐ์ฐานจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 หลักสูตรวิชาวิศวกรรมศาสตร์ ได้รับการปรับปรุงด้วยการเปิดสอนหลักสูตรประกาศนียบัตร เรียนภาคทฤษฎี 3 ปี และเรียนภาคปฏิบัติ 1 ปี ปี พ.ศ. 2465 กำหนดเวลาเรียนเป็น 2 ภาค ภาคที่ 1 เรียนวิชาพื้นฐานวิชาช่างทั่วไปในมหาวิทยาลัย 3 ปี และภาค 2 เรียนวิชาช่างโดยเฉพาะ 1 ปี และฝึกหัดงาน 1 ปี

ภาคที่ 1 แบ่งออกเป็นหลักสูตรชั้นปีที่ 1, 2 และปีที่ 3 เรียนเนื้อหาวิชาโดยทั่ว ๆ ไป 4 หมวดวิชา คือ Language, Mathematics, Sciences และ Engineering

Language เรียนวิชา English ทั้ง 3 ปี

Mathematics เรียน 3 รายวิชาในชั้นปีที่ 1 เรียน 5 รายวิชาในชั้นปีที่ 2 และเรียน 2 รายวิชาในชั้นปีที่ 3

Sciences แบ่งการเรียนเป็น Chemistry, Mechanics และ Physics ทั้ง 3 ปี

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 38 ในภาคผนวก.

²²⁷"ร่างระเบียบการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผนกช่าง พระพุทธศักราช 2456," ใน เอกสารหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ.3.2/6 ส. (อัดสำเนา).

Engineering ในชั้นปีที่ 1 เรียน 4 รายวิชา รวมทั้งเรียน Workshops เป็น การเรียนพื้นฐานเบื้องต้นของวิชาช่าง ในชั้นปีที่ 2 และปีที่ 3 เรียนปีละ 9 รายวิชา รวมทั้ง Workshops เนื้อหาวิชาเป็นพื้นฐานวิชาช่างแผนกต่าง ๆ ก่อนที่จะเรียนวิชาชีพในชั้นปีที่ 4

ภาคเรียนที่ 2 เรียนวิชาช่างโดยเฉพาะ 1 ปี ฝึกงาน 1 ปี ด้วยการแบ่ง การเรียนในปีที่ 4 เป็น 2 หมวดวิชา คือ

หมวด A เป็นวิชาช่างแผนกต่าง ๆ ได้แก่ การช่างทาง (Civil Engineering), ช่างก่อสร้าง (Building Construction), ช่างไฟฟ้า (Electrical Engineering) และการช่างกล (Mechanical Engineering)

หมวด B เรียนพื้นฐานวิชาช่างทั่วไป รวมทั้ง Mathematics และ Physics ชั้นปีที่ 5 ออกฝึกงานตามสถานที่ราชการ โรงงานหรือสนามฝึกงาน^{*229}

หลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2469 แบ่งการเรียนเป็น 2 ภาค ภาคต้น เรียกว่า เตรียมวิศวกรรมศาสตร์ (pre-engineering) เรียนพื้นฐานทั่วไป 2 ปี ภาค ปลายเรียนวิชาช่างโดยเฉพาะ 2 ปี และฝึกงานอีก 2 ปี

กำหนดการเรียนทั้งภาคต้นและภาคปลายทั้ง 4 ปี แบ่งเนื้อหาการเรียนเป็น 4 หมวดวิชาใหญ่ ๆ คือ Languages, Mathematics, Sciences และ Engineering ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเล็กน้อย ดังนี้

Languages เรียนเฉพาะปีที่ 1 และเพิ่มรายวิชา French อีก 1 รายวิชา ซึ่ง หลักสูตรปี พ.ศ. 2465 เรียน English วิชาเดียว

Mathematics ภาคต้นเรียน Elementary Maths, ภาคปลายเรียน Maths ที่มีเนื้อหาสูงขึ้น พวก Calculus, Coordinate Geometry และ Algebra ซึ่งเรียน ตั้งแต่ปีที่ 1 ถึงปีที่ 3

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 39 ในภาคผนวก

²²⁹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2465, หน้า 12-42, และ "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กำหนดการสอบวิชาวิศวกรรมศาสตร์ ชั้น 1 และ 2 พ.ศ. 2465 และการสอบไล่ประโยควิศวกรรมศาสตร์ ชั้นประกาศนียบัตร ประจำ พ.ศ. 2465," ในการสอบไล่วิชาวิศวกรรมศาสตร์ และส่งออกฝึกหัดประจำ พ.ศ. 2465. เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 6/2. (อัดสำเนา).

Sciences ภาคต้นเรียน Elementary Sciences ในปีที่ 1 เรียน Chemistry และ Physics เช่นเดิม แต่เพิ่มวิชา Biology (Optional) ในหลักสูตรด้วย ปีที่ 2 เรียนเฉพาะ Physics และ Mechanics ปีที่ 3 และปีที่ 4 เรียน Mechanics เพียงวิชาเดียว

Engineering ไม่มีเรียนในชั้นปีที่ 1 ปีที่ 2 เรียนพื้นฐานวิชาช่างทั่วไป รวมทั้ง Workshops หลักสูตรปีนี้เพิ่มรายวิชา Book-Keeping ด้วย ปีที่ 3 เรียน 8 รายวิชา และ Workshops ปีที่ 4 เรียน 9 รายวิชา และ Workshops ซึ่งการเรียนในปีที่ 3 และปีที่ 4 นี้ เรียนวิชาช่างโดยเฉพาะ

หลักสูตร Degree Course แบ่งเป็น 4 แผนกวิชา คือ การช่างทาง (Civil Engineering), ช่างก่อสร้าง (Building Construction), ช่างกล (Mechanical Engineering) และช่างไฟฟ้า (Electrical Engineering) หลักสูตรปี พ.ศ. 2469 ปรับปรุงเนื้อหาในแผนก Electrical Engineering ด้วยการเรียน 3 รายวิชา คือ Current Circuits and Machinery, Electrical Equipments in typical Power Plants และ Electrical Communication ปรับเป็นตารางที่ 40 เรียน 4 รายวิชา คือ Dynamos and Motors, Electrical Motros and Wiring, Telegraphy and Telephone และ Wireless Telegraphy นอกจากนั้นในหมวดวิชา B มีการเปลี่ยนรายวิชา Chemistry เป็นรายวิชา Geodesy แทน^{*229}

หลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2472 ซึ่งเรียนภาคทฤษฎี 4 ปี แบ่งเป็น 4 หมวดวิชา คือ Language, Mathematics, Sciences และ Engineering มีการปรับหลักสูตรจาก ปี พ.ศ. 2469 ดังนี้

Language เรียน English วิชาเดียว ในปีที่ 1 งดการเรียน French

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 40 ในภาคผนวก.

²²⁹จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ระเบียบการคณะวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2469 (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์, 2469), หน้า 11-47.

Mathematics ปีที่ 1 เรียน Maths I, ปีที่ 2 เรียน Math II, ปีที่ 3 เรียน Maths III และปีที่ 4 เรียน Maths IV

Sciences ปีที่ 1 เรียน Physics I และ Chemistry, ปีที่ 2 เรียน Physics II ปีที่ 3 และปีที่ 4 ไม่มีเรียน.

Engineering ปีที่ 1 เรียน 4 รายวิชา และ Workshop, ปีที่ 2 เรียน 7 รายวิชา และเลือกเรียนระหว่างรายวิชา Surveying Drawing กับ Fieldwork นอกจากนี้เรียน Workshop ด้วย, ปีที่ 3 เรียน 10 รายวิชา และเลือกระหว่าง Workshop และ Fieldwork, ปีที่ 4 เรียน 13 รายวิชา พร้อมทั้งเลือกระหว่าง Workshop กับ Fieldwork

จากหลักฐานที่ค้นพบไม่ได้แยกการเรียนแผนกวิชาต่าง ๆ ไว้ นอกจากนี้มีการนำวิชา Hygiene and First Aid มาไว้ในหลักสูตรชั้นปีที่ 1 ด้วย^{*230}

หลักสูตรวิชาวิศวกรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นปีที่คณะวิศวกรรมศาสตร์ปรับปรุงหลักสูตรถึงขั้นปริญญาเป็นปีแรก แบ่งหลักสูตรเป็น 4 ปี แบ่งเนื้อหาวิชาที่เรียนเป็น 4 หมวด คือ Language, Mathematics, Sciences และ Engineering ดังนี้

Language เรียน English ในปีที่ 1 เพียงปีเดียว

Mathematics เรียน Maths I, II และ III ในชั้นปีที่ 1, 2 และ ปีที่ 3 ตามลำดับ ปี พ.ศ. 2476 ปรับปรุงหลักสูตรด้วยการงดเรียน Maths IV ในปีที่ 4

Sciences ปีที่ 1 เรียนเช่นเดิม คือ Physics I และ Chemistry, ปีที่ 2 เรียน Physics II และเพิ่มการเรียน Chemistry II ด้วย, ปีที่ 3 และปีที่ 4 ไม่มีเรียนเช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2472

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 41 ในภาคผนวก.

²³⁰"ตารางสอนภาคต้น ปีพระพุทธศักราช 2472," ใน เรื่องเสนอตารางสอนของ คณะวิศวกรรมศาสตร์ (31 มกราคม 2471 - 6 มิถุนายน 2472) และ เรื่องตารางสอน สำหรับภาคกลาง ปี พ.ศ. 2472 (4 กันยายน 2472). เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. จ. 6/14 และ จ. 6/17. (อัดสำเนา).

Engineering ปีที่ 1 ปรับหลักสูตรรายวิชาลง จาก 4 รายวิชา คงเหลือเพียง 2 รายวิชา คือ Mechanical Drawing และ Hygiene and First Aid รวมทั้งเรียน Workshop, ปีที่ 2 เรียนวิชาพื้นฐานช่าง 7 รายวิชา และ Workshop, ปีที่ 3 เรียน 10 รายวิชา ในปีนี้ 3 และปีที่ 4 เพิ่มรายวิชา Applied Mechanics

ชั้นปีที่ 4 แบ่งเป็น 3 แผนก คือ แผนกวิศวกรรมโยธา, แผนกวิศวกรรมช่างกล และแผนกวิศวกรรมไฟฟ้า^{*291}

หลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2479 ซึ่งแบ่งการเรียนภาคทฤษฎีเป็น 4 ปี ปีที่ 1 เรียน 4 หมวดวิชา คือ Language เรียน English, หมวด Mathematics, หมวด Sciences เรียน Chemistry และ Physics, หมวด Engineering เรียน 3 หมวดวิชา คือ Hygiene and First Aid, Mechanical Drawing และ Workshops เช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2476

ชั้นปีที่ 2 เรียน 7 รายวิชา และ Workshops เช่นเดียวกับหลักสูตร ปี พ.ศ. 2476 สำหรับวิศวกรรมช่างอากาศ เรียนเพิ่มอีก 2 รายวิชา คือ Aircraft materials และ Descriptive Aeroplane Engineering

ชั้นปีที่ 3 เรียน 10 รายวิชา แตกต่างกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2476 คือ งดการเรียน Applied Mechanics, Graphic Statics และ Surveying, เพิ่มหลักสูตร Hydraulics.

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 42 ในภาคผนวก.

²⁹¹ เรื่องการสอบไล่แก่นักเรียนชั้นปีที่ 1-2-3 ประจำปีพุทธศักราช 2476 (20-21 มีนาคม พ.ศ. 2476). เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 6/57 (อัดสำเนา). และ

"เรื่องการสอบไล่ ชั้นปีที่ 4 ภาคปลายปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ ประจำปีพุทธศักราช 2476," ใน การสอบไล่แก่นักเรียนชั้นปีที่ 4 ประจำปีพุทธศักราช 2476 เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 6/56. (อัดสำเนา).

ชั้นปีที่ 4 แผนกวิศวกรรมโยธา เรียน 9 รายวิชา เช่นเดียวกับหลักสูตรปี พ.ศ. 2476 งดเรียน Hydraulics ในปีนี้ เพิ่มหลักสูตร Civil Engineering Drawing และ Civil Engineering Testing lab นอกจากนั้นแยกวิชา Structures เป็น Structural Design และ Structural Drawing

ชั้นปีที่ 4 แผนกวิศวกรรมไฟฟ้า ลดรายวิชา 10 รายวิชาลง เหลือเพียง 5 รายวิชา

ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแผนกวิศวกรรมช่างกล แต่มีหลักฐานเกี่ยวกับแผนกวิศวกรรมช่างอากาศ ซึ่งเปิดสอนในปี พ.ศ. 2478 เพียงรุ่นเดียว จากบันทึกของ อำนวย สกลรัตน์ กล่าวว่า แผนกวิชานี้เรียนเนื้อหารายวิชาเช่นเดียวกับแผนกวิศวกรรมศาสตร์อื่น ๆ แต่เรียนวิชาพิเศษเพิ่มขึ้น 2 รายวิชาในชั้นปีที่ 2 ดังกล่าวมาแล้ว^{*292}

หลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์ ปี พ.ศ. 2481 ซึ่งมีการปรับปรุงเล็กน้อย รายละเอียดไม่แตกต่างจากหลักสูตรวิศวกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2479 มากนัก มีรายละเอียดดังนี้

ชั้นปีที่ 1 เรียนรายวิชาเช่นเดียวกัน

ชั้นปีที่ 2 เรียนเพิ่ม Maths II และ Physics II วิชา Engineering เรียน 10 รายวิชา ยกเว้นวิศวกรรมช่างอากาศ เรียน 12 รายวิชา คือ เรียนเพิ่มรายวิชา Aircraft Materials และ Descriptive Aeronautical Engineering

ชั้นปีที่ 3 เรียนเพิ่ม Maths III สำหรับวิชา Engineering ทุกแผนกวิชาเรียน 13 รายวิชา แผนกวิศวกรรมช่างอากาศ เรียน Aerodynamics of Aeroplane Design และ Aeroplane Structures แทน Geology และ Structures and Graphics แผนกอื่น ๆ เรียน Geology และ Structures and Graphics แทน Aerodynamics of Aeroplane Design และ Aeroplane Structures.

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 43 ในภาคผนวก.

²⁹²"จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย การสอบไล่คณะวิศวกรรมศาสตร์ ชั้นปีที่ 1-2-3 ประจำปี พ.ศ. 2479," ใน เรื่องการสอบไล่ประจำปี 2479 (19 มีนาคม พ.ศ. 2479-4 พฤษภาคม พ.ศ. 2480). เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 6/102. (พิมพ์ตัด).

ในปีที่ 3 นี้ หลักสูตรปรับปรุงด้วยการเพิ่มการเรียน Engineering

Thermodynamics, Machine Design, Machine Elements, Mechanical Engineering Laboratory, Metal Testing Laboratory และ Principles of Engineering พร้อมทั้งลดรายวิชา Junior Engineering, Junior Engineering Laboratory และ Machine Drawing

ชั้นปีที่ 4 แบ่งการเรียนเป็น 4 แผนก คือ แผนกวิศวกรรมโยธา, แผนกวิศวกรรมเครื่องกล, แผนกวิศวกรรมไฟฟ้า และแผนกวิศวกรรมช่างอากาศ ทั้ง 4 แผนก งดการเรียน Language, Mathematics และ Science

แผนกวิศวกรรมโยธาเรียน 11 รายวิชา มีวิชาที่ปรับปรุงด้วยการเรียนเพิ่ม คือ Photogrammetry, Sanitary and Municipal, Surveying, Town Planning, และ Testing Laboratory

แผนกวิศวกรรมเครื่องกล เรียน 8 รายวิชา

แผนกวิศวกรรมไฟฟ้าเรียน 14 รายวิชา ด้วยการเพิ่มการเรียนอีก 9 รายวิชา

แผนกวิศวกรรมช่างอากาศเรียน 9 รายวิชา^{*233}

*รายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 44 ในภาคผนวก.

²³³ คณะวิศวกรรมศาสตร์, ใน งานฉลอง 25 ปี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คณะอักษรศาสตร์

ประวัติและความเป็นมาของคณะอักษรศาสตร์

เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย พระราชทานนามว่า "จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" และให้สังกัดอยู่ในกระทรวงธรรมการ ต่อมาเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2460 กระทรวงธรรมการได้ประกาศรวมโรงเรียนราชแพทยาลัยของกระทรวงธรรมการเข้าเป็นแผนกหนึ่งของมหาวิทยาลัย และตั้งกรมมหาวิทยาลัยขึ้นอีกกรมหนึ่ง เป็นกรมใหญ่ขึ้นต่อกระทรวงธรรมการ มีตำแหน่งหัวหน้าเป็นชั้นอธิบดี ในปีแรกนั้นวิชาต่าง ๆ ที่สอนในมหาวิทยาลัย แบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐศาสตรศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ และคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เปิดทำการสอนที่หอวัง* อัมฤโกปุทวัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2461 เป็นต้นมา มีหม่อมเจ้าพูนศรีเกษม เกษมศรี ดำรงตำแหน่งคณบดี วิชาต่าง ๆ ที่สอนในคณะแบ่งออกเป็นแผนกอักษรศาสตร์และแผนกวิทยาศาสตร์²³⁴ เนื่องจากคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เป็นคณะที่ตั้งขึ้นใหม่เพื่อสอนวิชาพื้นฐาน ทั้งวิชาอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ให้กับนิสิตปีแรก ๆ ของคณะอื่นทั้ง 3 คณะ คือ คณะแพทยศาสตร์ คณะรัฐศาสตรศาสตร์ และคณะวิศวกรรมศาสตร์ จึงแบ่งการเรียนการสอนเป็น 2 แผนกวิชา คือ แผนกอักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

* ในระยะแรกมีแผนกฝึกหัดครูเปิดสอนที่ชั้นสองของตึกโรงเรียนมัธยมหอวัง ต่อมารัฐบาลตัดเอาบริเวณส่วนหนึ่งของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีโรงเรียนมัธยมหอวังเดิมไปก่อสร้างกรีฑาสถานแห่งชาติในปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่โรงเรียนมัธยมหอวังที่ถูกเลิกล้มรื้อถอนไป จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนหอวังใกล้สามแยกถนนพหลโยธิน-ลาดพร้าวขึ้นแทน.

²³⁴ "ประวัติของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์," เอกสารจากหอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 7/99. (พิมพ์ตัด).

ระยะแรกฝากงานแผนกอักษรศาสตร์ คือ งานสอนวิชาภาษาอังกฤษสมัย และภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไว้กับคณะรัฐประศาสนศาสตร์ก่อน คงเริ่มจัดแต่กิจการในแผนกวิทยาศาสตร์ก่อน เพื่อสอนวิทยาศาสตร์สามัญ และวิชาแพทย์เบื้องต้นให้แก่ผลิตแพทย์ สอนวิทยาศาสตร์เบื้องต้นให้แก่ผลิตวิศวกรรมศาสตร์ พร้อมกันนั้นก็เริ่มเปิดสอนประกาศนียบัตรวิทยาศาสตร์ สำหรับผู้จะไปเรียนปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ หรือเป็นครูวิทยาศาสตร์²³⁵

วิชาที่จัดสอนส่วนใหญ่จึง เป็นวิชาชั้นเตรียมเพื่อศึกษาเข้าวิชาแพทยศาสตร์ วิชาปรุงยาในคณะแพทยศาสตร์ และวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้นในคณะวิศวกรรมศาสตร์ การรับนิสิตเข้าศึกษาวิชาในเวลานั้น เนื่องจากนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์ (ปีที่ 8) มาสมัครไม่พอแก่ความต้องการจึงรับนักเรียนที่จบชั้นมัธยมปีที่หกเข้าศึกษา เพื่อรับประกาศนียบัตรชั้นสูงไปพลางก่อน²³⁶ แต่การเรียนการสอนในสมัยนี้ประสบอุปสรรค คือ นักเรียนที่มาศึกษาวิชาแพทย์นั้นได้รับความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์มาจากโรงเรียนระดับมัธยมน้อยมาก หรือแทบไม่ได้เลย เนื่องจากไม่มีครูวิทยาศาสตร์โดยตรง สมเด็จพระราชบิดาเจ้าฟ้ามหาดลลอลุยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน "ทุนวิทยาศาสตร์แห่งแพทย์" ให้มหาวิทยาลัยส่งนิสิตไปศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ทางแพทย์ในต่างประเทศ เพื่อกลับมาสอนในแผนกวิทยาศาสตร์²³⁷ ในปี พ.ศ. 2464 กระทรวงศึกษาธิการได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจรจากับมูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ในเรื่องการที่จะร่วมมือกันจัดการศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ในประเทศไทย ครั้นเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2466 สมเด็จพระราชบิดา

²³⁵ สรรใจ แสงวิเชียร, "การปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. 2466-2478," ใน 50 ปี วิทยาศาสตร์บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2476-2527, หน้า 35.

²³⁶ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 175.

²³⁷ ประดิษฐ์ เขียวสกุล, บันทึกความทรงจำของวิทยาศาสตร์บัณฑิตรุ่นแรกผู้หนึ่งในประเทศไทย, เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (พิมพ์ติด).

เจ้าฟ้ากรมหลวงสงขลานครินทร์ ทรงรับภาระแทนกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมมือกับมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ (Rockefeller Foundation) ในการปรับปรุงปริญญาเวชศาสตร์บัณฑิต (ปัจจุบัน คือ แพทยศาสตร์บัณฑิต) ระยะเวลาแห่งความร่วมมือเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2466 ขยายเวลายืดออกตามความต้องการของกิจการ และสิ้นสุดโครงการเมื่อต้นปี พ.ศ. 2478 ความร่วมมือครั้งนี้ช่วยร่วมกันจัดการปรับปรุงและสอนวิชาเตรียมแพทย์ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์²³⁹ ทางมูลนิธิฯ จัดส่งศาสตราจารย์ชาวต่างประเทศมาทำการสอนเป็นหัวหน้าแผนกวิชาเคมี ฟิสิกส์ และชีววิทยาเป็นการชั่วคราว นอกจากนี้ให้ทุนแก่อาจารย์ไทยไปศึกษาวิชาเคมี ฟิสิกส์ และชีววิทยาเพิ่มเติมในต่างประเทศ เพื่อกลับมารับตำแหน่งแทนศาสตราจารย์ของมูลนิธิฯ เมื่อโครงการสิ้นสุดลง อาจารย์ไทยเข้าสวมตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาแทนทุกแผนก²⁴⁰

ด้วยเหตุนี้เอง ระเบียบการรับนิสิตของคณะก็เปลี่ยนแปลงไปให้เหมาะสมกับหลักสูตรที่ปรับปรุงใหม่ด้วย การรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมบริบูรณ์ (มัธยมปีที่ 8) เข้าเป็นนิสิตตั้งแต่ พ.ศ. 2466 เป็นต้นมา กิจการส่วนใหญ่ของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์เป็นการสอนวิชาเตรียมแพทยศาสตร์ มีนิสิตเภสัชกรรมศาสตร์ นิสิตวิทยาศาสตร์ และนิสิตวิศวกรรมศาสตร์เรียนรวมอยู่ด้วย เนื้อหาวิชาในหลักสูตรของคณะ คือ วิชาเคมี วิชาฟิสิกส์ วิชาชีววิทยา²⁴⁰

ตั้งแต่จัดตั้งคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ขึ้นมาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไม่มีการสอนหลักสูตรอักษรศาสตร์ที่แท้จริง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2471 กระทรวงธรรมการมีความประสงค์ที่ส่งเสริมวิชาอักษรศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์เฉพาะ และวิชาครู จึงมอบหมายให้คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์จัดการสอน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2471 คณะจึงเปิดสอน

²³⁹ ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 175-176.

²³⁹ "ประวัติของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์," เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 7/99. (พิมพ์ติด).

²⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

วิชาอักษรศาสตร์ หลักสูตร 3 ปี เป็นการศึกษาวิชาอักษรศาสตร์ใน 2 ปีแรก และวิชาครูอีก 1 ปี นิสิตรุ่นแรกที่เข้าเรียนวิชาอักษรศาสตร์ หลักสูตร 3 ปี เมื่อศึกษาสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรครุมัธยม ได้รับการขนานนามว่า "ยุคก่อน อ.บ. (พ.ศ. 2471-2476)"²⁴¹ หลักสูตร 2 ปีแรก เรียนวิชาบังคับภาษาอังกฤษ ภาษาไทยและวิชาประวัติศาสตร์ เรียนวิชาเลือก 2 สาขาวิชา คือ เลือกเรียนวิชาภาษาฝรั่งเศสหรือภาษาบาลี 1 รายวิชา และเลือกเรียนวิชาภูมิศาสตร์ หรือธรรมวิภาคหรือคณิตศาสตร์ 1 รายวิชา รวมเป็นเรียนทั้งสิ้น 5 รายวิชา หลักสูตรปีที่ 3 เรียนวิชาครู 1 ปี²⁴¹ ในปลายปี พ.ศ. 2471 คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ย้ายสถานที่ทำการสอนมาที่ตึกวิทยาศาสตร์ ถนนพญาไท (ตึกชีววิทยาในปัจจุบัน) ตึกอักษรศาสตร์ และเรือนไม้บริเวณที่ปลูกตึกฟิสิกส์ ในปี พ.ศ. 2473 ปรับปรุงและเปิดทำการสอนวิชาวิทยาศาสตร์เฉพาะ หลักสูตร 3 ปี ปีที่ 3 เรียนวิชาครู เช่นเดียวกับแผนกอักษรศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์ที่เปิดสอน ได้แก่ วิชาเคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยาและคณิตศาสตร์ วิชาภาษาที่เปิดสอน ได้แก่ วิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาเยอรมัน วิชาภาษาไทยยกเลิกการสอนในปี พ.ศ. 2474²⁴² ผู้เรียนสำเร็จได้รับประกาศนียบัตรครุมัธยมวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกับหลักสูตรประกาศนียบัตรครุมัธยมอักษรศาสตร์ ซึ่งเรียนวิชาทางอักษรศาสตร์ในชั้นปีที่ 1 และ 2 เรียนวิชาครูในชั้นปีที่ 3 หลักสูตรประกาศนียบัตรครุมัธยมวิทยาศาสตร์ร่วมกับนักเรียนเตรียมแพทย์ในชั้นปีที่ 1 และ 2 เรียนวิชาครูในชั้นปีที่ 3 หรือเรียนวิทยาศาสตร์ในชั้นปีที่ 3 และ 4 ต่ออีก 2 ปี สำเร็จแล้วได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงวิทยาศาสตร์²⁴³

²⁴¹ อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, "พัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนของคณะอักษรศาสตร์," ใน อักษรวิวัฒน์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2529), หน้า 9.

²⁴² ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459-2509, หน้า 176-177.

²⁴³ สรรใจ แสงวิเชียร, "การปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. 2466-2478," ใน 50 ปี วิทยาศาสตร์บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2476-2527, หน้า 55.

กิจกรรมของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่สมัยตลอดมา ในวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 พระราชกฤษฎีกาวางระเบียบกรมในกระทรวงธรรมการ ได้แยกคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ออกเป็น 2 คณะ คือ คณะวิทยาศาสตร์ และคณะอักษรศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ แบ่งออกเป็นแผนกวิทยาศาสตร์ และแผนกฝึกหัดครู คณะอักษรศาสตร์ แบ่งออกเป็นแผนกอักษรศาสตร์และแผนกฝึกหัดครู ในปีเดียวกันนั้น คณะอักษรศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์กลับมารวมเป็นคณะเดียวกัน ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบสำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2476 คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จัดการสอนเป็น 9 แผนก ดังนี้

1. แผนกสารบรรณและหอสมุดของคณะ
2. แผนกเคมี
3. แผนกฟิสิกส์
4. แผนกชีววิทยา
5. แผนกคณิตศาสตร์
6. แผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก
7. แผนกภาษาปัจจุบัน
8. แผนกภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
9. แผนกฝึกหัดครู²⁴⁴

คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ เปิดการสอนระดับปริญญา อักษรศาสตร์บัณฑิต และวิทยาศาสตร์บัณฑิตเป็นปีแรกของคณะในปี พ.ศ. 2477 วันที่ 16 เมษายน พ.ศ. 2478 ได้มีพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2478 ซึ่งมีผลทำให้กิจการของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้วยการแบ่งแผนกวิชาออกเป็น 8 แผนก คือ แผนกเคมี แผนกฟิสิกส์ แผนกชีววิทยา แผนกคณิตศาสตร์ แผนกภาษาไทยและ

²⁴⁴"ประวัติคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์," เอกสารจากหอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 7/99. (พิมพ์ติด).

ภาษาตะวันออก แผนภาษาปัจจุบัน แผนภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ และแผนกฝึกหัดครู²⁴⁵ นอกจากนั้นแผนกอักษรศาสตร์ ได้เปิดทำการสอนภาคบ่ายเพื่อเปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่สำเร็จการศึกษาแผนกอักษรศาสตร์ และครูประกาศนียบัตรมัธยม ได้มาศึกษาต่อเพื่อสอบรับปริญญาอักษรศาสตร์และประกาศนียบัตรครุอุดม ตามลำดับ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้ยกเลิกการสอนภาคบ่ายในปลายปี พ.ศ. 2478 และยกเลิกการสอบไล่เพื่อรับประกาศนียบัตรครุอุดม ในปี พ.ศ. 2479 ทางมหาวิทยาลัยวางระเบียบการสอบไล่ปริญญาอักษรศาสตร์สำหรับบุคคลภายนอกขึ้นแทน ในระยะนี้คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้รับมอบหมายให้ทำการสอนวิชาชั้นเตรียมเพื่อผลิตจะได้เข้าศึกษาในแผนกวิชาที่ได้ตั้งขึ้นใหม่ เป็นต้นว่า วิชาสัตวแพทยศาสตร์ และวิชาทันตแพทยศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2480 ทางมหาวิทยาลัยปรับปรุงการสอนวิชาสัตวแพทยศาสตร์ และจัดตั้งเป็นแผนกอิสระ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ได้รับหน้าที่ให้ทำการสอนวิชาเตรียมสัตวแพทยศาสตร์ หลักสูตร 2 ปี

หลักสูตรคณะอักษรศาสตร์

ความเป็นมาและวิวัฒนาการของคณะอักษรศาสตร์ ตามลำดับ ดังได้กล่าวมาแล้ว นั้น แสดงให้เห็นถึงการศึกษาทางด้านอักษรศาสตร์ได้รับการปรับปรุงมาเป็นลำดับ ในส่วนของหลักสูตรคณะอักษรศาสตร์ได้รับการปรับปรุง และพัฒนาหลายครั้งตามยุคและสมัย ผู้วิจัยได้รวบรวมหลักสูตรคณะอักษรศาสตร์ตั้งแต่ยังไม่มีหลักสูตรของคณะ มีหลักสูตรวิชาอักษรศาสตร์ที่แท้จริงจนกระทั่งหลักสูตรอักษรศาสตร์ ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และแยกแยะจัดหมวดหมู่เป็นตารางแสดงไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2462 ถึง พ.ศ. 2487*

การเรียนในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั้น แบ่งออกเป็นระยะที่ยังไม่มีหลักสูตรของคณะและระยะที่มีหลักสูตรอักษรศาสตร์ (พ.ศ. 2471) การจัดหลักสูตรระยะแรกแบ่งหลักสูตรออกเป็นแผนกใหญ่ ๆ 2 แผนก คือ แผนกอักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย 3 หลักสูตร คือ หลักสูตรประกาศนียบัตรวิทยาศาสตร์ หลักสูตรแพทย์

²⁴⁵"พระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2477,"

ราชกิจจานุเบกษา 52 (21 เมษายน 2478) : 82.

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 46-57 ในภาคผนวก.

ประกาศนียบัตรระหว่าง พ.ศ. 2462-2467 และหลักสูตรประกาศนียบัตรวิศวกรรมศาสตร์
ดังนี้

1. นักเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรวิทยาศาสตร์ ใช้เวลาเรียน 2 ปี
ฝึกหัด 1 ปี รวมเวลาเรียนทั้งสิ้น 3 ปี นักเรียนหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตร์ ใช้เวลาเรียน
3 ปี ฝึกหัด 1 ปี รวมเวลาเรียนทั้งสิ้น 4 ปี นักเรียนทั้ง 2 หลักสูตร สามารถเลือกเรียน
แผนกวิทยาศาสตร์ล้วน หรือแผนกวิทยาศาสตร์กับคำนวณ

ผู้เลือกเรียนแผนกวิทยาศาสตร์ล้วน หลักสูตรประกาศนียบัตร เลือกเรียนและสอบ
วิชาวิทยาศาสตร์ 3 วิชา จาก 6 วิชา คือ เคมีสามัญ ฟิสิกส์สามัญ สัตววิทยาสามัญ พฤกษ-
วิทยาสามัญ ภูมิวิทยาสามัญ และโลหะวิทยาสามัญ หลักสูตรปริญญาเรียนและสอบวิชาวิทยาศาสตร์
ทั้ง 6 วิชา

ผู้เลือกเรียนแผนกวิทยาศาสตร์กับคำนวณ หลักสูตรประกาศนียบัตร เรียนวิชา
คำนวณบังคับ 3 วิชา คือ Arithmetics, Algebra, และ Geometry และเลือกเรียน
คำนวณ 2 วิชา คือ Trigonometry, Mechanics, Statics, Dynamics,
Hydrostatics, Differential Calculus และ Intergral Calculus รวมเป็น
เรียนวิชาคำนวณ 5 วิชา และเลือกเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ ประเภท ก. อีก 1 วิชา คือ
เคมีสามัญ ฟิสิกส์สามัญ สัตววิทยาสามัญ พฤกษวิทยาสามัญ ภูมิวิทยาสามัญ และโลหะวิทยา-
สามัญ

ผู้เลือกเรียนแผนกวิทยาศาสตร์กับคำนวณ หลักสูตรปริญญา เรียนวิชาคำนวณ 10
วิชา คือ Arithmetics, Algebra, Geometry, Trigonometry, Mechanics,
Statics, Dynamics, Hydrostatics, Differential Calculus และ
Intergral Calculus และเลือกเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ อีก 2 วิชา คือ เคมีสามัญ ฟิสิกส์
สามัญ สัตววิทยาสามัญ พฤกษวิทยาสามัญ ภูมิวิทยาสามัญ และโลหะวิทยาสามัญ*²⁴⁶

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 46 ในภาคผนวก.

²⁴⁶ระเบียบการย่อของคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ พุทธศักราช 2464

2. หลักสูตรแพทยประกาศนียบัตร ระหว่าง พ.ศ. 2462-2467 หลักสูตร 6 ปี 4 ปีแรก เรียนที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (หอวัง) 2 ปีสุดท้าย เรียนที่ศิริราชพยาบาล (วังหลัง) ในที่นี้เสนอเฉพาะหลักสูตร 4 ปีแรก ซึ่งแบ่งการเรียนเป็น 2 ภาค ภาคละ 2 ปี ภาคที่ 1 เรียนวิชาสามัญ 2 รายวิชา คือ ภาษาอังกฤษและภาษาลาติน เรียนวิชาวิทยาศาสตร์พื้นฐานการแพทย์ 6 รายวิชา คือ เคมีอินทรีย์ เคมีอนินทรีย์ ชีววิทยา พฤกษศาสตร์ สัตววิทยา และฟิสิกส์ ภาคที่ 2 เรียนวิชาเฉพาะทางการแพทย์ 4 รายวิชา คือ กายวิภาคศาสตร์ สรีรวิทยา เภสัชวิทยาและพยาธิวิทยา^{*247}

3. หลักสูตรประกาศนียบัตรวิศวกรรมศาสตร์ หลักสูตร 4 ปี 2 ปีแรก ซึ่งจัดสอนที่คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์นั้น จัดสอนความรู้พื้นฐานทางวิศวกรรม ปีที่ 1 เรียน 5 รายวิชา ปีที่ 2 เรียน 4 รายวิชา เช่นเดียวกับปีที่ 1 คือ วิชา Mathematics, Physics, Geology, และ English ปีที่ 1 เรียน Chemistry เพิ่มอีก 1 รายวิชา^{**248}

หลักสูตรชั้นประกาศนียบัตรใช้เวลาเรียน 3 ปี เรียนวิชาภาคต้นแห่งปริญญาอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ เป็นเวลา 2 ปี ปีที่ 3 เรียนวิชาครู

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 47 ในภาคผนวก

²⁴⁷ เวชชนิสสิต ฉบับฉลอง 50 ปี คณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2482.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 48 ในภาคผนวก.

²⁴⁸ สรรใจ แสงวิเชียร, "การปรับปรุงคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกับการปรับปรุงคณะแพทยศาสตร์ ระหว่าง พ.ศ. 2466-2478," ใน 50 ปี วิทยาศาสตร์บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2476-2527, หน้า 38-39.

หลักสูตรชั้นปริญญาใช้เวลาเรียน 5 ปี 2 ปีแรกเรียนวิชาภาคต้นแห่งปริญญาอักษรศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกันกับหลักสูตรประกาศนียบัตร ปีที่ 3-4 เรียนวิชาภาคปลายหลักสูตรปริญญา* ปีที่ 5 เรียนวิชาครู

นักเรียนที่เลือกเรียนแผนกอักษรศาสตร์ เรียน 5 วิชา วิชาบังคับ 1 วิชา วิชาภาษา 2 วิชา และวิชาเลือก 2 วิชา วิชาบังคับคือวิชาภาษาไทย เลือกเรียนภาษา 2 ภาษา คือ ภาษาบาลี ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส หรือภาษาเยอรมัน เลือกเรียนวิชาเลือก 2 วิชา คือ พุทธประวัติหรือธรรมวิภาค ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หรือคำนวณ

นักเรียนแผนกวิทยาศาสตร์ เรียนวิชาบังคับ 2 วิชา คือ วิชาภาษาไทยและคำนวณ เลือกเรียนภาษา 1 ภาษา คือ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส หรือภาษาเยอรมัน เลือกวิชาเลือก 2 วิชาจากวิชาเคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา พฤกษศาสตร์ หรือสัตวศาสตร์ รวมเรียน 5 วิชา**249

หลักสูตรอักษรศาสตร์ พ.ศ. 2471 เปิดรับผู้สมัครเข้าเรียนอักษรศาสตร์ หลักสูตร 3 ปี นิสิตจะเรียนวิชาเหมือนกัน ใน 2 ปีแรก 5 วิชา คือ วิชาบังคับ 2 วิชา คือ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และให้เลือกภาษาต่างประเทศอีก 1 ภาษาจากวิชาภาษาฝรั่งเศส หรือวิชาภาษาบาลี ส่วนวิชาเลือกให้เลือกเรียนอีก 2 วิชาจาก 4 สาขาวิชา คือ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรือธรรมวิภาค (Divinity) รวมเป็น 5 วิชา ส่วนในปีที่ 3 เรียนวิชาครูอีก 1 ปี***250

*ไม่พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์.

**ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 49 ในภาคผนวก.

²⁴⁹"คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แผนกครุศึกษา," ในหลักสูตรคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2472, เอกสารจากหอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 7/29 (พิมพ์ดีด).

***ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 50 ในภาคผนวก.

²⁵⁰รายงานคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2471, 2472, 2473, 2474 และประจำปี พ.ศ. 2475, เอกสารจากหอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จ. 7/24, จ. 7/32, จ. 7/34-35, จ. 7/39-40, จ. 7/44. (พิมพ์ดีด).

และ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอับ โปษะกฤษณะ, "ทวนความหลังครั้งอยู่อักษรศาสตร์," ใน อักษรศาสตร์บันทึก 50 ปี, หน้า 52-55.

หลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นหลักสูตรปริญญาเป็นปีแรกของคณะอักษรศาสตร์ กำหนดให้นิสิตทุกคนเรียนวิชาบังคับ 3 สาขาวิชา คือ วิชาภาษาไทย วิชาภาษาอังกฤษ และวิชา ประวัติศาสตร์ และวิชาเลือกให้เลือกเรียน

1. รายวิชา คือ วิชาภาษาฝรั่งเศส หรือคณิตศาสตร์

ปีที่ 1 ทุกคนเรียน 4 สาขาวิชาเหมือนกัน คือ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ประวัติศาสตร์ และฝรั่งเศส (หรือคณิตศาสตร์ ผู้เลือกคณิตศาสตร์ต้องเรียนคณิตศาสตร์ทั้ง 4 ปี)

ปีที่ 2 เรียนวิชาเหมือนปีที่ 1

ปีที่ 3 เลือกลดสาขาวิชาที่เรียนลง 1 สาขา เหลือ 3 สาขา

ปีที่ 4 เลือกลดสาขาวิชาลงอีก 1 สาขา เหลือ 2 สาขา ยกเว้นผู้เรียนคณิตศาสตร์ ซึ่งต้องเรียนทั้งหมด 3 สาขาวิชาในปีที่ 4^{*251}

ในกรณีที่นิสิตเลือกเรียนวิชาเรียนในปีที่ 1 แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเลือกเรียนคณิตศาสตร์ จะมีผลต่อการเรียนในชั้นปีที่ 4 ที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน ตัวอย่างการเรียนของนิสิต 2 คน ตามหลักสูตรยุค อ.บ. แรกเริ่ม นิสิต ก. เลือกเรียนภาษาฝรั่งเศส ในปีที่ 1 และนิสิต ข. เลือกเรียนคณิตศาสตร์ ในปีที่ 1 ปีที่ 2 เรียนวิชาเหมือนปีที่ 1 ปีที่ 3 นิสิต ก. เลือกลดสาขา ภาษาฝรั่งเศส นิสิต ข. เลือกลดสาขาประวัติศาสตร์ ปีที่ 4 นิสิต ก. เลือกลดวิชาภาษาไทย อีก 1 สาขา คงเรียนเพียง 2 สาขา คือ ภาษาอังกฤษและประวัติศาสตร์ นิสิต ข. ไม่มีสิทธิ์ลดสาขาวิชาในปีที่ 4 เนื่องจากเลือกเรียนคณิตศาสตร์ ตั้งแต่ปีที่ 1 ดังนั้น นิสิต ข. จึงต้องเรียนอีก 2 สาขาวิชา นอกจากคณิตศาสตร์ ในปีสุดท้าย

นิสิต ก. เลือกเรียนสาขาวิชาเลือกแบบ เอก+เอก+โท+ตรี กล่าวคือ เรียนวิชาเอก 2 สาขาวิชา คือ ภาษาอังกฤษและประวัติศาสตร์ เรียนวิชาโท 1 สาขาวิชา คือ ภาษาไทย และเรียนวิชาตรี คือ ภาษาฝรั่งเศส

*ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 51 ในภาคผนวก.

²⁵¹อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, "พัฒนาการหลักสูตรและการเรียนการสอนของคณะอักษรศาสตร์," ใน อักษรวิวัฒน์, หน้า 9-10.

นิสิต ข. เลือกเรียนสาขาวิชาเลือกแบบ เอก+เอก+เอก+โท คือ เรียนวิชาเอก 3 สาขาวิชา ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ เรียนวิชาโท 1 สาขาวิชา คือ ประวัติศาสตร์^{*252}

หลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต ปี พ.ศ. 2478 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเล็กน้อย เกี่ยวกับสาขาวิชาเลือกที่ให้เรียน ด้วยการเพิ่มวิชาเลือกจาก 2 วิชา เป็น 3 วิชา คือ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมันและคณิตศาสตร์ รายละเอียดอื่น ๆ เช่นเดียวกับหลักสูตร ปี พ.ศ. 2477^{**253}

ในปี พ.ศ. 2480 หลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสาขาวิชาเลือก คือ เปิดสาขาวิชาภาษาบาลีให้เลือกแทนภาษาเยอรมัน รายละเอียดอื่น ๆ เช่นเดียวกับหลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต ปี พ.ศ. 2477^{***254}

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หลักสูตรอักษรศาสตรบัณฑิต ได้รับการปรับปรุงวิชาเลือกอีกหลายครั้ง จะกล่าวถึงต่อไปในบทที่ 3.

* ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 52 ในภาคผนวก.

²⁵² อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์, "พัฒนาการหลักสูตรและการเรียนการสอนของคณะอักษรศาสตร์," ใน อักษรวิวัฒน์, หน้า 9-11.

** ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 53 ในภาคผนวก.

²⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

*** ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ตารางที่ 54 ในภาคผนวก.

²⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.